

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE’DE FİNANSAL SERBESTLEŞME VE
FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI**

Pelin YILMAZ

Danışman
Prof. Dr. Yaşar UYSAL

2011

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2009801323

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Pelin YILMAZ
Tez Başlığı : Türkiye'de Finansal Serbestleşme ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Savunma Tarihi : 11.08.2011
Danışmanı : Prof.Dr.Yaşar UYSAL

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı

Üniversitesi

İmza

Prof.Dr.Yaşar UYSAL

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Doç.Dr.İsmail MAZGIT

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

Yrd.Doç.Dr.Esin CANDAN

İZMİR MESLEK YÜKSEKOKULU

Oybirliği

Oy Çokluğu

Pelin YILMAZ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Türkiye'de Finansal Serbestleşme ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı" başlıklı Tezi () / Projesi () kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de Finansal Serbestleşme ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye’de Finansal Serbestleşme ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Pelin YILMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Programı

Liberalleşme (serbestleşme) olgusu 1970’li yılların sonunda gelişmiş ülkelerde başlayan, 1980’li yıllarla birlikte gelişmekte olan ülkelere de yayılan ve piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrindir.

Türkiye’de de 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte serbestleşme süreci başlamıştır. Bu sürecin bir alt boyutu olarak da finansal serbestleşme gündeme gelmiş ve bu doğrultuda 1980 yılında faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla başlayan bu süreç, 1989 yılında alınan 32 Sayılı Kararla sermaye hareketleri üzerindeki tüm kontrollerin kaldırılmasıyla tamamlanmıştır. Bu gelişmeler ekonomide geniş bir alanda ve çok yönlü olarak etkili olmuş, Türkiye küresel finans sistemine büyük ölçüde entegre olurken bunun avantaj ve dezavantajlarını bir arada yaşamıştır.

Finansal serbestleşme finans sistemi ve göstergeleri yanında reel ekonomi ve dolaylı olarak da gelir dağılımı üzerinde etkiler yaratmıştır. Ancak bu etkileşimin Türkiye’de araştırmalara yeterince konu edilmediği görülmektedir. Söz konusu eksikliği dikkate alarak hazırladığımız bu çalışmanın amacı, finansal serbestleşmenin Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde meydana getirdiği etkilerin ve etkileme kanallarının ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede;

Çalışmamızın birinci bölümünde serbestleşme, finansal serbestleşme ve fonksiyonel gelir dağılımı kavramlarının teorik boyutu ele alınmış ayrıca finansal serbestleşme ve fonksiyonel gelir dağılımı arasındaki etkileşim de ortaya konulmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen zaman süresinde, Türkiye’de ekonomik anlamda gerçekleştirilen serbestleşme uygulamaları detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise finansal serbestleşmenin fonksiyonel gelir dağılımı üzerindeki etkileri istatistiksel verilerle analiz edilmiştir. Çalışma, üç bölümde yapılan değerlendirmelerin özetlendiği ve politika tercihlerine ilişkin önerilere yer verilen sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Serbestleşme, Finansal Serbestleşme, Fonksiyonel Gelir Dağılımı, Türkiye Ekonomisi, Serbestleşme ve Gelir Dağılımı.

ABSTRACT

Master's Thesis

Financial Liberalization and Functional Distribution of Income in Turkey

Pelin YILMAZ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Economics

Economics Program

Liberalization phenomena is a doctrine which started at the end of the 1970s in developed countries, became widespread also in developing countries with the 1980s and defends opinion of minimization the government interference to the economy by letting the market economy flow.

Financial liberalization period started in Turkey with 24th January 1980 Decisions. As a lower dimension of this process, financial liberalization came up to the fore and in this direction, this period, started with liberalising the interest rates between 1980-1989, was complemented with Dec. No. 32 of 1989 which liberalises all of the capital flows. These events had influence in a wide field at the economy ambidextrously and while Turkey was integrating into global finance system substantially the advantages and disadvantages of this was faced at the same time.

Financial liberalization created effects not only on financial system and its indicators but also on real economy and on the distribution of income indirectly. But it is seen that this interaction has not been entreated by the investigations in Turkey. The aim of this study which has been prepared by taking into consideration this deficiency is to expose the effects of financial liberalization on functional distribution of income in Turkey and its impulse channels. In this context:

In the first part of our study, theoretical dimensions of liberalization, financial liberalization and functional distribution of income concepts are discussed and also interaction between financial liberalization and functional distribution of income are exposed.

In the second part of our study, liberalization applications implemented in economic terms in Turkey during the period from the foundation of the Republic to date are stressed detailedly.

In the third part of our study, the effects of financial liberalization on functional distribution of income are analyzed with statistical datas. The study is finalised with the conclusions part which the evaluations are made in first three parts and gives part to the suggestions about policy preferences.

Keywords: Liberalization, Financial Liberalization, Functional Distribution of Income, Turkish Economy, Liberalization and Distribution of Income.

TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞME VE FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLOLAR LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SERBESTLEŞME VE GELİR DAĞILIMI

1.1 LİBERALİZM VE LİBERAL DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ.....	3
1.1.1 Klasik Liberalizm	5
1.1.2 Neo-Liberalizm.....	7
1.1.2.1 Neo-Avusturya Okulu.....	8
1.1.2.2 Chicago Okulu	9
1.1.2.3 Virginia Okulu	11
1.1.2.4 Freiburg Okulu (Ordo Liberalizmi)	12
1.2 SERBESTLEŞME TÜRLERİ.....	14
1.2.1 Dış Ticaretin Serbestleşmesi	14
1.2.2 Finansal Serbestleşme	17
1.2.2.1 İç Finansal Serbestleşme.....	19
1.2.2.2 Dış Finansal Serbestleşme	20
1.3 FİNANSAL SERBESTLEŞME TEORİLERİ.....	23
1.3.1 McKinnon-Shaw Yaklaşımı	24
1.3.2 Yapısalcı Yaklaşım.....	27

1.3.3 Neo-Keynesyen Yaklaşım.....	29
1.3.4 Post-Keynesyen Yaklaşım.....	31
1.3.5 Spekülatif Gelişme Yaklaşımı.....	32
1.4 GELİR DAĞILIMI KAVRAMI VE GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ.....	34
1.4.1 Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	36
1.4.2 Kişisel Gelir Dağılımı	37
1.4.3 Sektörel Gelir Dağılımı	38
1.4.4 Bölgesel Gelir Dağılımı.....	38
1.5 FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN GELİR DAĞILIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	38

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞME SÜRECİNİN GELİŞİMİ

2.1 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE SERBESTLEŞME UYGULAMALARI	42
2.1.1 Cumhuriyetin Devraldığı Ekonomik Miras.....	42
2.1.2 1923-1929 Dönemi (I. Liberal Dönem).....	45
2.1.3 1946-1960 Dönemi (II. Liberal Dönem).....	49
2.2 1980 SONRASI DÖNEMDE SERBESTLEŞME UYGULAMALARI.....	54
2.2.1 24 Ocak Kararları (1980-1988 Dönemi)	54
2.2.2 32 Sayılı Karar (Ekonomi Politikasında 1989 Dönüşümü).....	60
2.2.3 Aralık 1999 İstikrar Programı ve Sonrası Dönem.....	65
2.2.3.1 2000 Dezenflasyon Programı ve Finansal Krizler.....	66
2.2.3.2 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞME VE FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI

3.1 TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞME VE FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI ETKİLİŞİMİNE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME	81
3.2 TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN GENEL ETKİLERİ	85
3.2.1 Finansal Serbestleşmenin Sermaye Hareketleri Üzerindeki Etkileri.....	86

3.2.1.1 Finansal Serbestleşmenin Doğrudan Etkileri.....	86
3.2.1.1.1 Portföy Yatırımları Üzerine Etkileri	87
3.2.1.1.2 Dış Krediler Üzerine Etkileri	90
3.2.1.2 Finansal Serbestleşmenin Dolaylı Etkileri.....	99
3.2.1.2.1 Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisi.....	99
3.2.1.2.2 Net Hata ve Noksan Hesabı Üzerindeki Etkisi	102
3.2.1.2.3 Rezerv Varlıklar Üzerindeki Etkisi.....	104
3.2.1.2.4 Döviz Kurları Üzerindeki Etkisi	107
3.2.2 Finansal Serbestleşmenin Makroekonomik Etkileri.....	111
3.2.2.1 Reel Makro Ekonomik Etkiler.....	112
3.2.2.1.1 Milli Gelir Üzerindeki Etkisi	112
3.2.2.1.2 İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	117
3.2.2.1.3 Yatırımlar ve Tasarruflar Üzerindeki Etkisi	122
3.2.2.1.4 Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri	129
3.2.2.2 Makro Finansal Etkiler	134
3.2.2.2.1 Emisyon Üzerindeki Etkileri.....	134
3.2.2.2.2 Enflasyon Üzerindeki Etkisi	137
3.2.2.2.3 Yatırım Araçlarının Getirileri Üzerindeki Etkileri.....	140
3.2.2.2.4 Faiz Oranları Üzerindeki Etkileri.....	142
3.2.2.3 Finansal Serbestleşme ve Krizler.....	148
3.3 FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI	
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	150
3.3.1 Yurtdışına Kaynak Aktarımı Üzerindeki Etkileri.....	151
3.3.2 Fonksiyonel Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri	156
3.3.2.1 TÜİK Hanehalkı Bütçe Araştırması Verileri	156
3.3.2.2 Devlet Planlama Teşkilatı'nın Çalışmaları.....	157
3.3.2.3 Süleyman Özmucur'un Çalışmaları.....	159
3.3.2.4 İstanbul Sanayi Odası'nın Çalışmaları	161
3.3.2.5 Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın (EBSO) Çalışmaları	165
3.3.2.6 Ücretlerin Gelişimine İlişkin Çalışmalar	167
SONUÇ	170
KAYNAKLAR	177

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
APİ	: Açık Piyasa İşlemleri
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBSO	: Ege Bölgesi Sanayi Odası
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HM	: Hazine Müsteşarlığı
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NDV	: Net Dış Varlıklar
NHN	: Net Hata ve Noksan
NİV	: Net İç Varlıklar
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği)
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonu

S.S.	: Sabit Sermaye
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: United States Dollar (Amerikan Doları)
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
Vb.	: Ve benzeri
YTL	: Yeni Türk Lirası

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: 1980-2010 Döneminde Portföy Yatırımlarının Gelişimi (Milyon Dolar) ...	89
Tablo 2: 1980-2010 Döneminde Verilen Dış Kredilerin Gelişimi.....	93
Tablo 3: 1980-2010 Döneminde Kullanılan Dış Kredilerin Gelişimi.....	95
Tablo.4: 1980-2010 Döneminde Net Dış Kredi Kullanımının Gelişimi.....	98
Tablo 5: 1980-2010 Döneminde Doğrudan Yatırımlardaki Gelişmeler	100
Tablo.6: 1980-2010 Döneminde Net Hata ve Noksan Kaleminin Gelişimi	103
Tablo.7: 1980-2010 Döneminde Rezerv Varlıkların Gelişimi.....	106
Tablo.8: 1980-2010 Döneminde Döviz Kurlarının Gelişimi	110
Tablo 9: 1980-2010 Döneminde Milli Gelir ve Cari Dengedeki Gelişmeler.....	114
Tablo 10: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve GSYİH.....	116
Tablo 11: Finansal Serbestleşme ve İstihdam Göstergeleri	119
Tablo 12: 1980-2010 Döneminde Nüfus ve İstihdam Oranının Gelişimi.....	120
Tablo 13: Kayıt Dışı İstihdam ve Çalışan Başına Nüfusun Gelişimi.....	121
Tablo 14: Yurtiçi Tasarrufların GSMH İçindeki Payı (%)	124
Tablo 15: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Toplam Tasarrufların GSMH İçindeki Payı (%).....	126
Tablo 16: Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı (%)	127
Tablo 17: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı (%).....	128
Tablo 18: 1980-2010 Döneminde Dış Ticaretin Gelişimi.....	132
Tablo 19: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Emisyon Hacminin Gelişimi	136
Tablo 20: 1980-2010 Döneminde Enflasyondaki Gelişmeler.....	139
Tablo 21: Dönemler İtibariyle Yatırım Araçlarının Getirileri (%)	141
Tablo 22: 1984-2010 Döneminde Faiz Oranlarının Gelişimi (%)	145
Tablo 23: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Faiz Oranları.....	147
Tablo 24: 1993-2010 Döneminde Kriz göstergeleri	149
Tablo 25: Yatırım ve Faiz Gelir-Giderleri	153
Tablo 26: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Net Yatırım Geliri.....	155
Tablo 27: Fonksiyonel Gelirin Gelişimi	157
Tablo 28: 1980-1993 Döneminde Fonksiyonel Gelirin Dağılımı	158

Tablo.29: 1990-1998 Döneminde İşgücü Ödemelerinin Gelişimi.....	159
Tablo 30: 1980-1994 Döneminde Gelirin Fonksiyonel Dağılımı	160
Tablo 31: 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Net Katma Değerin Dağılımı (%).....	162
Tablo 32: 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Verimlilik ve Ücretler (%).....	164
Tablo 33: 100 Büyük Firmanın Yarattığı Net Katma Değerin Faktör Gelirleri İtibariyle Dağılımı (Milyar TL)	166
Tablo 34: Faktör Gelirlerinin Net Katma Değerden Aldıkları % Paylar	167
Tablo.35: 1981-1996 Döneminde Kamu ve Özel Kesimde Ücretler (TL/Gün)	168
Tablo 36: 1995-2010 Döneminde Reel Ücretlerin Gelişimi	169

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Temmuz 2001-Aralık 2002 Arasında Uygulanacak Olan Kur Bandı.....	67
Şekil 2: Finansal Serbestleşme Mekanizması	83
Şekil 3: 1980-2010 Döneminde Reel Dolar Kurunun Gelişimi	111
Şekil 4: 1980-2010 Döneminde GSYİH Büyüme Hızı.....	117
Şekil 5: Tasarruf ve Yatırımların GSMH İçindeki Payının Gelişimi %	129

GİRİŞ

Dünya ekonomisi 1970’li yıllarda yaşanan krizlerle birlikte yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Bu süreçte genel olarak serbestleşme özelde de dış ticaretin serbestleşme ile finansal serbestleşme ön plana çıkmıştır. Böylece dünya ekonomisinde daha sonraları “küreselleşme” olarak tanımlanacak bir sürecin temelleri atılmıştır.

Türkiye’de bir taraftan dünya ekonomisinde uygulanmaya başlanan liberal politikaların diğer taraftan da 1970’li yılların ikinci yarısında yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerin etkisiyle dönüşüm sürecine girmiştir. 24 Ocak 1980 Kararlarıyla birlikte başlayan bu süreçte öncelikle, iç finansal serbestleşmenin temel unsuru olarak faiz oranları serbest bırakılmıştır. 11 Ağustos 1989 yılında kabul edilen 32 Sayılı Kararla da, kambiyo rejiminde serbestleşmeye gidilmiş ve sermaye hareketleri üzerindeki tüm denetimler kaldırılmıştır. Bu doğrultuda dış finansal serbestleşmenin de gerçekleşmesiyle birlikte Türkiye’nin finansal serbestleşme süreci tamamlanmıştır.

Finansal serbestleşmenin gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerindeki etkileri konusunda oldukça farklı görüşler ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Yaşanan gelişmelerin ise gerek finansal serbestleşme karşıtları gerekse destekçileri için söylemlerinde kullanabilecekleri dayanakları ürettiği görülmektedir. Görüldüğü kadarıyla da literatürde bu tartışmaların daha uzun süre devam edeceği anlaşılmaktadır.

2008-2009 yılında küresel boyutta yaşanan kriz ile birlikte finansal liberizasyonun yeniden tartışma gündemine yerleşmesi ve bu arada gerek dünya genelinde gerekse ulusal boyutta gelir dağılımına ilişkin olarak devam eden gelir dağılımı tartışmaları finansal serbestleşme ve gelir dağılımı arasındaki etkileşimi önemli bir araştırma konusu konumuna getirmiştir. Bu önemine bağlı olarak hazırladığımız bu çalışmanın temel amacı güncelliğini hiç yitirmeyen ve üretim

faktörlerinin milli gelirden aldıkları payı ifade eden fonksiyonel gelir dağılımının, finansal serbestleşme politikalarından ne yönde etkilendiğini değerlendirebilmektir.

Bu amaç çerçevesinde hazırladığımız çalışmanın birinci bölümde, öncelikle serbestleşme kavramı ve bu kavramın tanımlandığı sürecin gelişimine katkıda bulunan ekollere, finansal serbestleşme kavramı, türleri ve finansal serbestleşme (serbestleşme) teorilerine yer verilmiştir. Bu bölümde daha sonra gelir dağılımı kavramı ve türleri incelenmiş ve ayrıca finansal serbestleşme ile fonksiyonel gelir dağılımı arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede ekonomik anlamda gerçekleştirilen serbestleştirme uygulamaları dönemler itibariyle incelenmiştir. Bu çerçevede 1980 öncesi ve sonrası olarak ele aldığımız dönemlerde finansal serbestleşme uygulamaları sonrasında ortaya çıkan gelişmeler de ortaya konulmuştur.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Türkiye'de hayata geçirilen serbestleşme politikalarının, fonksiyonel gelir dağılımını etkileme kanalları ve etkileri istatistiksel veriler yardımıyla analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL SERBESTLEŞME VE GELİR DAĞILIMI

Bu bölümde öncelikle serbestleşme kavramı ve bu kavramın tanımlandığı sürecin gelişimine katkıda bulunan ekollerden bahsedilecektir. Daha sonra ise finansal serbestleşme kavramı ve türleri üzerinde durulacak ve finansal serbestleşme yaklaşımları incelenecektir. Son olarak da gelir dağılımı kavramına yer verilecektir.

1.1 LİBERALİZM VE LİBERAL DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ

Liberalizm bireyciliğe dayalı, bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrindir. Bu tanım doğrultusunda liberalizmin temel unsurlarını; bireycilik, bireysel hak ve özgürlükler, serbest piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet şeklinde sıralayabiliriz.

Liberalizm, tarihsel kökenleri 17. yüzyılın başlarına dek uzanan bir sosyal doktrin ve felsefedir. Başlangıçta Siyasi Liberalizm kimliğinde ortaya çıkan liberal doktrin, daha sonra özellikle David Hume ve Adam Smith' in çalışmalarıyla birlikte Ekonomik Liberalizm kimliğini de kazanmıştır ¹.

Günümüzde iktisadi, siyasal ve yönetsel bir kavram olarak karşımıza çıkan serbestleşme temelde; siyasal ve yönetsel mekanizmalar, ticaret piyasaları ve finansal piyasalar üzerindeki kontrollerin kaldırılması ve uluslararasılaştırılmasını ifade etmektedir ².

Ekonomik anlamda liberalizm; ekonomide özgürlüğü savunmaktadır. Liberalizmde ekonomik özgürlük, ekonomik faaliyetlerde bulunmak veya daha açık bir ifadeyle ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır. Ekonomik özgürlüğün

¹ Coşkun Can Aktan, **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**,Doğuş Matbaası, Ankara, 1994, s.1.

² İlhan Dağdelen, "Serbestleşme", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 12.10.2004, <http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/view/110>, (20.02.2011), s. 5.

olması demek, piyasa özgürlüğünün var olması anlamına gelir. Özgürlüğü yaratan, kanunlar veya anayasalar değildir. Sadece piyasa ekonomisidir. İnsanlar serbestçe iktisadi faaliyet gösterirken rekabet sayesinde özgürlüğü elde ederler ³.

Ekonomik liberalizmde devletin küçülmesi ve serbest piyasa, çok önemli iki unsur haline gelmektedir. Devletin yer aldığı bir ekonomide bireyler rekabetin fırsatlarından yararlanamayacak ve böylece devletin desteklediği kişiler daha avantajlı duruma gelecektir. Bu, liberalizm için kabul edilemez bir durumdur. Serbest piyasa ekonomisinde birey sahip olduğu para ile kendisine en fazla faydayı sağlayacak malları birçok seçenek içerisinde istediği gibi seçebilecektir. Aynı şekilde üreticiler kendi karını maksimize edecek şekilde üretim faaliyetlerini yönlendirecektir. Rekabet şartlarının geçerli olduğu bir ortamda üreticiler kendi mallarının tercih edilmesi için bir mücadeleye girecek, böylece hem üretilen malların çeşidi ve kalitesi artacak, hem de tüketici daha fazla seçenek arasından en iyisini seçebilme şansını yakalayacaktır ⁴.

Siyasi anlamda liberalizm ise ekonomik liberalizm kavramını tamamlayan bir kavramdır. Her iki liberalizm de birbirini destekler ve birinin olması diğerinin varlık şartına bağlıdır. Siyasi liberalizmde bireylerin serbest seçimleri, temsil mekanizması ve minimal devlet çok önemli unsurlardır. Liberal düşüncenin öngördüğü yönetim biçimi temsili demokrasidir. Temsili demokrasi; doktrin, ideoloji, inanç gibi kavramlara karşı çıkmaktadır. Liberalizmin öngördüğü temsili sistem mutlak bir otorite değil, denetime açık ve sınırlı bir otoritedir. Yöneticiler belirli bir süre için seçilir ve toplum yeniden desteklemediği zaman bu kişilerin görevi sona erer. Siyasi liberalizm ayrıca, yasama ve yürütmeyi yargı organının denetimine tabi tutarak yöneticilerin tüm faaliyetlerinin ve kararlarının hukukun çerçevesi içinde seyretmesini sağlamaktadır. Liberal devlet, söz konusu faaliyet alanlarının tamamına yakınından elini çekmeli, ekonomik alanda ve hizmet alanında küçülmelidir ⁵.

³ Atilla Yayla, **Liberal Bakışlar**, 2.b., Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s.185.

⁴ Ömer Çaha, **Dört Akım Dört Siyaset**, 1.b., Zaman Kitabevi, İstanbul, 2001, s.38.

⁵ Çaha, s.43.

“Çağdaş kalkınma ekonomisi anlayışı doğrultusunda serbestleşme ile kastedilen ticaretin ve/veya sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve bunu izleyen süreçte yurt içi piyasa faaliyetlerinin ve/veya finansal varlıkların dışa açılmasıdır. Serbestleşme ile piyasa güçlerinin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi ve oluşan piyasa fiyatlarının üretimde kullanılan kaynakların fırsat maliyetini gösterebilmesi için ekonominin tüm piyasalarındaki mevcut engellerin kaldırılması amaçlanmaktadır”⁶.

Serbestleşme olgusunun çerçevesini oluşturan dinamikleri daha iyi anlayabilmek için liberalizmin tarihsel gelişim sürecini incelemek gereklidir. Bu açıdan izleyen bölümde Liberal düşüncenin gelişimine yön veren düşünce okulları üzerinde kısaca durulacaktır.

1.1.1 Klasik Liberalizm

Liberalizmin bir doktrin olarak önem kazanmasında Fizyokratlar ve Klasik iktisatçılar etkili olmuştur. Fizyokratların ortaya attığı düzen, insanların mutluluğu için Tanrı tarafından istenilen bir düzendir. İnsanlar uymak üzere bu düzeni tanıyıp öğrenmelidirler. Bu doğal düzen anlayışından çıkardıkları “bırakınız yapsınlar” felsefi kaynaklı olsa da, fizyokratlar liberal düşüncenin geliştirilmesine büyük katkı yapmışlardır⁷. Doğal düzen, toprak ve taşınabilir mallarda özel mülkiyeti, sözleşme özgürlüğünü, ticaretin her türlü engelden uzak olmasını gerektirir. Bütün bireyler için eşit özgürlük, karşılıklı hak ve görev, toplumsal mutluluk için gerekli şarttır⁸.

Liberalizme ilişkin bu gelişmeler Fizyokratların ardından Klasik Ekolle devam etmiştir. Liberal klasik okulun kurucusu sayılan Adam Smith “Milletlerin Zenginliği” adlı eserinde kendi kendini düzenleyen bu sistemin üç özelliğinin altını çizer;

⁶ Bela Balasa, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları”, Çev: A.Nejat Coşkun, Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler, **Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı**, Yayın No: 1986/270, Ankara, 1986, s.54.

⁷ Hüseyin Karakayalı, **Ekonomi Kuramı**, 6.b., Emek Matbaacılık, Manisa, 2004, s.75.

⁸ Recep Kök, **İktisadi Düşünce Kavramlarının Analitik Evrimi**, 2.b., Anadolu Matbaası, İzmir, 2000, s.60.

- Özgürlük: Ürünleri, emek ve sermayeyi üretme ve mübadele etme hakkı.
- Kişisel çıkar: Kişinin kendi işini takip edip başkalarının kişisel çıkarına başvurma hakkı.
- Rekabet: Mal ve hizmetlerin üretim ve mübadelesinde rekabet etme hakkı.

Adam Smith bu üç unsurun doğal bir ahenge yol açacağını savunmuştur. Böylece bireylerin kişisel çıkarları devletin merkezi yönlendirmesine ihtiyaç olmaksızın istikrarlı ve müreffeh bir toplum oluşturacaktır. O'nun bu düşüncesi "görünmez el" olarak adlandırılmaktadır ⁹. Bu düşünceye göre, devlet ekonomik yaşantıya karışmaktan kaçınmalı ve müdahaleyi en az düzeye indirmelidir. Çünkü ekonomik yaşantı, kişisel çıkar ilkesine uygun olarak kendiliğinden yürür ¹⁰. Smith'in fizyokratlardan farkı ise, doğal düzenin tanrısal güce dayalı olarak değil, bireylerin kişisel teşebbüs gücüne dayalı olarak işleyeceği fikrini savunmasıdır ¹¹.

Kişisel çıkarla toplum çıkarı arasında da ahenk bulunduğunu kabul eden Adam Smith, fertlerin ekonomik faaliyetlerinde serbest bırakılmalarını yani liberalizmi savunmuştur. O'na göre devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Devletin görevi; ülkenin savunması, adaletin sağlanması ve bayındırlık işlerinin yürütülmesi ile sınırlı olmalı, devlet kar amaçlı girişimlerde bulunmamalıdır çünkü devlet iyi bir girişimci değildir ¹².

Klasik liberalizm sadece Adam Smith'in görüşleri ile sınırlı değildir. Klasik Liberalizmin gelişimine önemli katkılarda bulunan Ricardo, Malthus, Mill ve Say gibi iktisatçılar da piyasada meydana gelecek dengesizliklerin zaman içerisinde kendiliğinden ortadan kalkacağını savunmuşlar ve devletin müdahalesine gerek görmemişlerdir.

⁹ Mark Skousen, **İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası**, (Çev. Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak), 3.b., Adres Yayınları, Ankara, 2007, s. 22.

¹⁰ Cahit Talas, **Ekonomik Sistemler**, 5.b., İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 75.

¹¹ Aktan, s.8.

¹² Avni Zarakoğlu, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No:456., Ankara, 1981.

Bu doğrultuda Klasik Liberal Okulun temel görüşlerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- Ekonomi tam istihdam durumunda denge halindedir. Bu dengeden sapmalar geçici olgular olarak ortaya çıkar.
- Piyasada her aktör kendi çıkarını azamiye çıkaracak şekilde davranır. Böylece toplumun çıkarları da azamiye çıkarılmış olur.
- Piyasa dengesizlikleri ve tam istihdam dengesinden sapmalar kısa dönemli olgulardır.
- Ekonominin kendi kendini düzelten mekanizmalara sahip olması nedeniyle devletin ekonomiye, dengesizlikleri gidermek amacıyla karışmasına gerek yoktur. Devletin ekonomiye karışması dengesizlikleri daha uzun süreli kılar ve kaynak dağılımını olumsuz etkiler.
- Para, gerçek ekonomik faaliyetin yalnızca bir aracısıdır ¹³.

Çalışmamızın izleyen bölümünde Neo-Liberal düşünce akımı ve bu akıma öncülük eden düşünce okulları incelenecektir.

1.1.2 Neo-Liberalizm

1929 Bunalımından sonra Keynesyen Ekol tüm dünyada önem kazanmaya başlamış ve müdahaleci devlet anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren ise devletin büyümesinin yarattığı birtakım sorunlar iktisatçıları yeni arayışlara yöneltmiştir ve klasik liberalizme bağlı kalınmakla birlikte yeni bir liberal akım sesini duyurmaya başlamıştır.

1970'li yıllarda doğan Neo-Liberal akım da klasik liberalizmin temel ilkelerinde birleşmekle birlikte, bu akımın savunucuları olan iktisatçıların mensup oldukları okullar itibariyle liberalizm anlayışlarında bazı farklılıklar bulunmaktadır¹⁴.

¹³ Mahfi Eğilmez, **Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi**, 5.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, ss.22-23.

¹⁴ Aktan, s.10.

Bu düşünce okulları, klasik liberal okullarca geliştirilmiş olan iktisadi düşünceyi kısmen yeniden yorumlayarak, eleştirilen yönlerine birtakım açıklamalar getirmiş ve yeni liberal öneriler sunmuşlardır¹⁵. İzleyen aşamada bu düşünce okullarının liberalizm anlayışından kısaca bahsedilecektir.

1.1.2.1 Neo-Avusturya Okulu

Avusturya İktisat Okulu, Carl Menger'in 1871 yılında yayınlanan "Ekonomi Biliminin Temelleri" isimli kitabı ile doğmuştur. Friedrich von Wieser, Böhm Bawerk ve Ludwig von Mises gibi iktisatçılar da O'nun fikirlerinin savunucuları olmuşlardır. Bu akım daha sonraları Friedrich August von Hayek, Israel Kirzner ve Gottfried Haberler gibi iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir.

İnsan ihtiyaçları ve insan faaliyetlerinin neden ve sonuçlarını incelemeyi amaç edinmiş olan Neo-Avusturya Okulu kapsamlı ekonomik planlamaya karşı bir tutum sergilerken, sosyal adaletin devlet tarafından sağlanacağına inanmaktadırlar. Sosyal önlemlerin mutlaka sınırlı olması gerektiğini düşünmekte ve özel çıkar gruplarının baskısı altında demokratik toplumların yozlaşacağını belirtmektedirler¹⁶.

Neo-Avusturya Okulu'nun metodolojisi subjektivizm olarak adlandırılır. Avusturya Okulu mensuplarından V.Mises'e göre insan faaliyetinin nihai amacı daima ihtiyaçların tatminidir ve insan faaliyeti amaçlı bir faaliyet olduğundan insanların fiil ve hareketleri irrasyonel olamaz. Bu bağlamda metodolojik açıdan insan eylemleri incelenmek isteniyorsa, bireylerin "rasyonel" varlıklar olduğunu kabul etmek gerekir. Neo-Avusturya Okulu'na göre insani gelişmeler, akılcı bir plana göre, olayların bilinçli yönlendirilmesiyle değil, kendiliğinden yani spontane oluşur. Hayek'e göre bir kendiliğinden doğan düzen ile buyruklara dayanan bir örgütlenme veya düzenleme arasındaki fark özgür bir toplumun ilkelerinin

¹⁵ Muhammet Akdiş, "Liberal Ekonomi Düşüncesinin Çağdaş Yorumları ve Hayek'in Ekonomik Yaklaşımları", <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak9.htm> (20.02.2011), s.2

¹⁶ Coşkun Can Aktan, Ayça Eker, "İlk Çağdan Günümüze İktisadi Düşünce Okulları", **Prof. Dr. Nezihe Sönmez'e Armağan**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1997, ss.65-66.

anlaşılması açısından merkezi öneme sahiptir ¹⁷. Hayek aşırı devlet müdahalesini şiddetle eleştirmesine karşın onu bir “laissez-faire liberali” olarak tanımlamak yanlış olur. Hayek’e göre öyle alanlar vardır ki, buralarda devletin faaliyette bulunması arzu edilir. Çünkü bunlar; ondan faydalanan bireye bir ücret ödetilemeyeceği için rekabetçi teşebbüs tarafından üretilmeyecek hizmetlerdir. Çoğu sağlık hizmetleri, belediyeler tarafından kent sakinlerine sağlanan çeşitli hizmetler buna örnek gösterilebilir. Hayek bunların dışında bireylerin üstlenemeyeceği iç ve dış güvenlik ve adalet gibi hizmetleri de devletin üstlenmesi gerektiğini söyler ¹⁸.

Bu bağlamda Neo-Avusturya okulunun, liberalizm fikrinin tekrar gelişmesinde önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Özellikle merkezi planlama ile iyi işleyen bir piyasa oluşturulamaz düşüncesi liberalizme olan desteklerini kanıtlar niteliktedir.

Çalışmamızın izleyen aşamasında Chicago Okulu incelenecektir. Bu akımda da Neo-Avusturya okulunda olduğu gibi devletin rolü ve sınırları tartışma konusu olmuştur.

1.1.2.2 Chicago Okulu

Neo-Liberalizmin gelişmesine katkıda bulunan bir diğer düşünce okulu da Chicago okuludur. Chicago okulunun en önemli temsilcilerinden biri olan Milton Friedman liberalizm üzerine birçok eser yayınlamıştır. Para teorisi, politikası ve enflasyon ilişkileri üzerine yaptığı ampirik çalışmalar ile literatürde Monetarizmin kurucusu olarak bilinmektedir. Daha sonra Robert Lucas, Thomas Sargent, Neil Wallace gibi iktisatçılar monetarizmden hareketle “Rasyonel Beklentiler Teorisi” adı

¹⁷ Turgay Uzun, Seher Tok, “Kamu Tercih Kuramı ve Anayasal İktisat Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Muğla Üniversitesi, Sayı:23, Muğla, 2009, s.233.

¹⁸ Abdullah Çelik, Abdulvahap Uluç, “Hayek’in Liberal Düşüncesinde Birey-Devlet İlişkisi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:18, 2006, <http://www.e-sosder.com/dergi/18131-141.pdf>, (20.02.2011), s.137.

verilen bir başka teori geliştirmişlerdir ve onlar da monetaristler gibi liberalizmin savunucuları olmuşlardır ¹⁹.

Friedman, devletin, politik ve ekonomik özgürlüklerin korunması bakımından mümkün olduğu ölçüde sınırlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu açıdan “Sınırlı Devlet” düşüncesini savunan Friedman’ın devletin görevleri hakkındaki düşüncelerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Savunma hizmetlerinin yapılması,
- Bireylerin birbirlerine baskı yapmalarını önlemek için hukuk ve düzenin sağlanması,
- Bireylerin gönüllü olarak yaptıkları sözleşmelerin uygulanmasının sağlanması,
- Mülkiyet haklarının uygulanmasının sağlanması,
- Rekabetin teşvik edilmesi ve aksak rekabetin önlenmesi,
- Para politikası için bir çerçeve oluşturulması,
- Akıl hastaları ve küçüklerin korunması,
- Özel mülkiyet hakkının sağlanması ²⁰.

Friedman ve Chicago Okulu iktisatçılarının temel yaklaşımı rekabetçi piyasa ekonomisinin en iyi ekonomik düzen olduğu yönündedir. Devlet müdahalesinin pazar mekanizmasını tahrip ettiğini düşünmekte ve bu müdahalelerin azaltılıp, piyasa ekonomisinin kendi tabii işleyişine bırakılması gerektiğini savunmaktadırlar. Buna göre devlet, oyunun kurallarını saptamalı ve ekonomiye direkt müdahalelerden uzak durmalıdır, çünkü ekonomik refahın kaynağı ekonomik özgürlüktür ²¹.

Çalışmamızın izleyen aşamasında Virginia İktisat Okulu üzerinde durulacaktır. Bu okul iktisatçıları, devletin güç ve yetkilerinin sınırlarını ortaya koymaya çalışmışlardır.

¹⁹ Coşkun Can Aktan, “Chicago İktisat Okulu”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisatokullari/okullar/chicago.htm>, (22.02.2011), s.1.

²⁰ Aktan, Eker, ss.70-71.

²¹ Aktan, Eker, s.72.

1.1.2.3 Virginia Okulu

Bu ekolün temsilcileri içerisinde James M. Buchanan, Gordon Tullock, Victor Vanberg ve Duncan Black gibi iktisatçıları saymak mümkündür. Bu okulun kurucusu sayılan James M. Buchanan kamu sektöründe karar alma sürecini analiz etmiştir. Bu okul iktisatçılarına Kamu Tercih iktisatçıları da denilmektedir.

Kamu Tercih iktisatçılarına göre; aşırı büyümüş devlet (Leviathan) ekonomik ve politik yozlaşmalara neden olmaktadır. Toplum düzeninin sağlanmasının, hukuk devleti, anayasa, kanunlar ve sınırlı devlet anlayışı kapsamında yerine gelmesi beklenmektedir. Devlet açısından vurgulanması gereken husus, devletin varlığını ve meşruiyetini bu kanun ve kuralların tam olarak uygulanmasından almasıdır. Dolayısıyla Kamu Tercih teorisinin devlete yüklediği fonksiyonlar sınırlı sorumlu, hukukun üstünlüğünü kabul eden, anayasal bir devlet anlayışıyla örtüşmektedir ve kurallar düzeninin ilk ve temel somut belgesi anayasadır. Bu doğrultuda Kamu Tercih iktisatçıları, “Anayasal İktisat” adını verdikleri bir disiplin içerisinde devletin yetki sınırlarını çizmeye çalışmışlardır²².

Bu açıklamalar doğrultusunda Virginia Okulu iktisatçılarının temel yaklaşımlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Piyasa başarısızlığı gibi devletin başarısızlığı da söz konusudur.
- En uygun devlet, sınırlı ve sorumlu bir devlettir.
- Sınırsız devlet yozlaşma eğilimindedir.
- Devletin sahip olduğu güç ve yetkilerin çerçevesi ve sınırları anayasada belirlenmelidir²³.

Çalışmamızın izleyen bölümünde Freiburg Okulu incelenecek ve bu okulun gelişimi ile temel düşünceleri açıklanacaktır.

²² Engin Hepaksaz, “Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:44, Sayı:514, 2007, s.92.

²³ Aktan, Eker, ss.72-74.

1.1.2.4 Freiburg Okulu (Ordo Liberalizmi)

Liberalizme katkısı bulunan bir diğerk düşünce okulu da Freiburg okuludur. Almanya’da Walter Eucken ve Franz Böhm’ün öncülüğünü yaptığı bir grup iktisatçı serbest piyasa ekonomisi içinde tam rekabet kurumunun bir ordo-naturel (doğal düzen) olarak kendiliğinden var olmayıp, ordo-social (sosyal düzen) olarak devlet tarafından organize edilmesi ve yasal kurumsal önlemlerle korunması gerektiğini savunmuşlardır²⁴. Bu okulun diğerk temsilcileri arasında Müller Armack, K. P. Hensel ve F. W. Meyer gibi iktisatçıları saymak mümkündür.

Walter Eucken, neo-liberal çizgide bir ekonomik düzen teorisi geliştirmiştir. Bu yaklaşımda, belirli ekonomik düzen tipleri için “düzen oluşturucu” unsurlar tasviri olarak incelenmiştir. Bireyin belli faaliyet planlarından hareket ettiğini gören Eucken, plan yapıcılarını temel unsur olarak almıştır. Bu akımın savunucularına göre piyasa ekonomisi verimlilik ile tesis edilir ancak devlet, yaşamın sosyal boyutunda kaçınılmaz olarak ve sürekli varlığı ile yerini alır²⁵.

Freiburg Okulu mensuplarına göre sosyal düzen bütünüyle kendiliğinden oluşan ve ahenk içerisinde işleyen bir düzen değildir. Bu yönüyle fizyokratların “Doğal Düzen” düşüncesine karşıdırlar. Onlara göre, sosyal düzenin tüm alanlarında düzenin varlığından söz etmek olanaklı değildir. Sosyal düzenin bir alt alanını oluşturan ekonomik düzenin de kendiliğinden oluştuğı ve ahenk içinde işlediğı söylenemez. Bu doğrultuda Freiburg Okulunun bazı temel düşüncelerini açıklamakta fayda vardır:

- Freiburg Okulu mensuplarına göre toplumda bir düzene mutlak olarak ihtiyaç vardır. Toplumsal düzenin ya da sosyal düzenin bir yönünü “Ekonomik Düzen” oluşturur.

²⁴ Aktan, s.17.

²⁵ Hüsnü Erkan, **Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Silm Ofset, 1.b., İzmir, 1987, ss.1,15.

- Freiburg Okulu mensuplarına göre ekonomik düzen tümüyle kendiliğinden oluşmaz; düzenin mutlaka kural ve kurumlara dayalı olması gerekir ve bu kural ve kurumların bizzat insanlar tarafından oluşturulabileceğini kabul eder.
- Freiburg Okulu “Yapıcı” ya da “Kurucu” rasyonalizm düşüncesini savunur.
- Freiburg Okulu, klasik iktisat okulu mensuplarının “sınırlı devlet” anlayışı yerine “aktif-yapıcı-fonksiyonel devlet” anlayışını savunmaktadır ve onlara göre aktif devlet anlayışı, aşırı müdahaleci devlet demek değildir.
- Freiburg Okulu’nun liberalizm anlayışı literatürde “Ordo Liberalizmi” olarak geçmektedir.
- Freiburg Okulu’nun savunucularına göre piyasadaki rekabet yetersiz kalacaktır. Devletin rekabeti teşvik edecek ve koruyacak kurallar koyması gereklidir²⁶.

Freiburg Okulu’nun düşüncelerini özetlemek gerekirse ekonomik düzenin kendi işleyişine bırakılmaması gerekir. Bu düzenin kural ve kurumlarının devlet tarafından düzenlenmesi gerektiğini savunurlar ve aynı zamanda hem merkezi planlamayı hem de laissez faire ilkesini reddetmektedirler. Bu noktada “serbest piyasa ekonomisi” kavramı yerine “sosyal piyasa ekonomisi” kavramını kullanmayı tercih ederler. Kısacası Freiburg Okulu mensupları klasik liberalizm anlayışı ile devleti bütünleştirmek istemişlerdir.

Neo-Liberalizme katkısı olan bir diğer görüş de “Libertarianizm” dir fakat bu görüş liberalizmin aşırı bir eksenine olduğu için burada çok kısa olarak değinilmekle yetinilecektir.

Libertarianizm’in temel amacı “pür özgürlük”tür. Libertarianistler her türlü devlet kurumuna karşı çıkmakta ve devleti, pür özgürlüğü zedeleyen bir kurum olarak görmektedirler. Herşeyden önce bireycidirler ve bireyin özgürlüğü onlara göre sınırsızdır. Bireyin özgürlüğünü sınırlayacak her türlü zorlayıcı güce karşıdır ve zorlayıcı gücün en tehlikelisi devlettir. Bu yüzden Libertarianizm “devletsiz toplum

²⁶ Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, 2.b., Ankara, 2008, ss. 122-123.

düzeni”ni savunur. Bu akımın çağdaş temsilcileri arasında David Friedman, Robert Nozick ve Ayn Rand’ı saymak mümkündür.

Bu açıklamalara göre denilebilir ki, Fizyokratların doğal düzen yaklaşımları ile başlayan liberal iktisadi düşünce, Klasik iktisatçılar ve özellikle Adam Smith’in görünmez el açıklamaları ile ilerleme kaydetmiştir. Daha sonra klasik liberalizmin temel ilkelerinde birleşen ancak mensup oldukları okullar itibariyle farklı yaklaşımlar gösteren neo-liberal iktisat okulları liberalizmin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Buraya kadar yapılan açıklamalarda liberalizmin tarihsel gelişimi ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın izleyen bölümünde ise serbestleşme türleri ve çalışmanın esas konusu olan finansal serbestleşme kavramı ve teorileri üzerinde durulacaktır.

1.2 SERBESTLEŞME TÜRLERİ

Liberalizm denince, liberal düşünürlerin çoğunun iktisatçı olmasından ya da iktisatçı olmayan filozofların daha az tanınmasından dolayı, genellikle ekonomik bir doktrin akla gelmektedir. Günlük dilde ise “yerine göre liberal bir felsefeden, liberal bir siyasal doktrinden veya ekonomik anlamda bir liberalizmden” söz edilebilmektedir ²⁷. Ancak çalışmamızın konusu ekonomik serbestleşme türlerini kapsadığından burada sadece ekonomik serbestleşme türleri olan “dış ticaretin serbestleşmesi” ve “finansal serbestleşme” kavramları üzerinde durulacaktır.

1.2.1 Dış Ticaretin Serbestleşmesi

Dış ticaretin serbestleşmesi; ülkelerin, ithalat ve ihracat rejimlerindeki gümrük, tarife, kota vb. kontrolleri ortadan kaldırması ve uluslararası platformda serbest ticaret anlayışının esas alınması süreci olarak ifade edilebilir.

²⁷ Atilla Yayla, **Liberalizm**, Liberte Yayınları, 3.b., Ankara, 2000, s.14.

Ticarette “korumacılığa” karşı serbest ticaret tartışması modern iktisat biliminin başlangıcından bu yana süregelmektedir. Liberal gelenekte bulunan iktisatçıların, üzerinde anlaştıkları önemli bir konu, korumacı politikaların serbest ticaret ile kıyaslandığında ülke ekonomisi için olumsuzluklar taşıdığı görüşüdür.

Genel olarak serbest ticaretin ulusal refahı maksimize edeceği kabul edilir. Liberal bir ticaret politikası izlenmesiyle piyasalarda mal çeşitliliğinin artması ile tüketicinin tatmin seviyesinin yükselmesi, tekelci durumların ortadan kalkması ve ülke içi fiyat seviyesinin dünya fiyatları seviyesine çekilebilmesi, ortalama üretim maliyetlerindeki düşüşe bağlı olarak teknik açıdan daha etkin bir üretim yapısına kavuşulması ve kaynakların daha iyi tahsisi serbest dış ticaretin getireceği avantajlar olarak görülmektedir²⁸.

Konuya ayrıca dış ticaretin finansal sektör ile arasındaki ilişki açısından da bakanlar mevcuttur. Buna göre dış ticaretin serbestleştirilmesi, rekabetçi bir ortam yaratacak ve önceki dönemdeki ekonomik atmosferde (dışa kapalı ortamda), finansal piyasaları kendi çıkarları için kullanan mevcut firmalar için bir tehdit oluşturacaktır. Dışa kapalı ekonomik bir yapı içerisinde faaliyette bulunan firmalar, mevcut finansal kaynakları istedikleri gibi kullandıklarından finansal gelişmeyle fazla ilgilenmemektedirler. Ekonominin dışa açılmasıyla birlikte oluşacak rekabetçi yapı mevcut firmaların politik gücünü azaltacaktır. Dolayısıyla konuya bu açıdan bakanlara göre dış ticaretin liberalize edilmesi rekabetçi bir ortam yarattığından, finansal fonların rekabetçi bir şekilde kullanımına yol açar ve finansal gelişme üzerine olumlu etki yapar²⁹.

Liberal düşüncenin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith de “Ulusların Zenginliğinin Mahiyeti ve Sebepleri Üzerine Bir Araştırma” adlı eserinde serbest ticareti ulusların zenginliği ve refahı için gerekli görmüştür. Onu takiben David Ricardo, “Politik İktisat ve Vergilemenin İlkeleri” adlı eserinde serbest ticaretin

²⁸ M. Sait Akman, “Ticarette Korumacılığın Siyasi Ekonomisi: Liberal Bir Yaklaşım”, <http://www.ekodialog.com/Liberalizm/ticarette-korumacilik-siyasi-ekonomi.html>, (23.02.2011), s.1.

²⁹ Hüseyin Ağır, Osman Peker, Muhsin Kar, “Finansal Gelişmenin Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme: Literatür Taraması”, **Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, BDDK, Cilt:3, Sayı:2, Ankara, 2009, s. 37.

yararlarını örneklerle üzerinde durarak açıklamıştır. Liberal düşünürler serbest ticaretin yararlarını başlıca şu şekilde açıklarlar³⁰:

- Serbest ticarete işbölümü ve uzmanlaşmadan yararlanmak suretiyle dünya kaynakları daha verimli bir şekilde kullanılır.
- Uluslararası rekabet, işletmeleri daha etkin ve verimli çalışmaya, daha kaliteli ve ucuz mal ve hizmet sunmaya sevkeder.
- Serbest ticaret yapmak suretiyle geniş pazar imkanlarından yararlanılabilir ve geniş ölçekte üretim yapmanın doğal bir sonucu olarak birim başına üretim maliyetleri azalır.
- Serbest ticaret, teknolojik buluş ve yenilikleri arttırır.
- Serbest ticaret hem üretim hem de tüketimde etkinliği sağlar.
- Serbest ticaret, uluslararası emek ve sermaye hareketleri sayesinde ülke ekonomisinin büyümesini ve gelişmesini sağlar.

Serbest ticaretin yararlarının yanı sıra birtakım sakıncaları olduğunu da savunanlar mevcuttur. Bu sakıncaları kısaca özetlersek:

- Serbest ticaret, ülke ekonomisinde yeni kurulan ve gelişen sanayilerin korumasız bırakılmasına ve bunun sonucunda sanayinin çöküşüne neden olabilir.
- Serbest ticaret, özellikle sermaye malları ithal eden ülkelerde ödemeler bilançosunda veya daha dar anlamda dış ticaret bilançosundaki açıkların daha da artmasına neden olabilir.
- Serbest ticaret özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından dışa bağımlılığı arttırabilir³¹.

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalımın ardından ülkeler kendi içlerine kapanıp, bunalımın getirdiği sorunlara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bu da dünya ticaretinde işbirliğinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Ülkeler kendi sanayilerini

³⁰ Aktan, ss.53-54.

³¹ Aktan, s.54.

korumak için gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. Ancak aynı dönemde sanayisi yeni gelişmekte olan batılı ülkeler, dış ticaretteki durgunluktan rahatsız olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra ABD'nin öncülüğünde IMF ve Dünya Bankası kurulmuş, uluslararası ticaretin serbestleşmesine yönelik olarak da Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) imzalanmıştır. 1948'de yürürlüğe giren GATT, dış ticaretin serbestleşmesi hedefi çerçevesinde faaliyet göstermiştir. Gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin ve benzeri diğer engellerin ortadan kaldırılması GATT'ın temel amaçları arasındadır. GATT ile uluslararası ticaret sistemi ilk kez kurulmuştur. GATT'ın kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede rekabeti bozucu, ticareti kısıtlayıcı engellerin kaldırılmasıyla dünya ticaretinde önemli artışlar yaşanmıştır. 15 Nisan 1994 tarihli "Nihai Senet" ile geçici bir anlaşma olarak ortaya çıkan GATT'ın yerini Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) almıştır. DTÖ'nün amacı üye ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerini güçlendirmek, hayat standartlarını yükseltmek ve dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun bir şekilde kullanımını sağlamaktır. Bu amaçların gerçekleşebilmesi için ise uluslararası ticareti kısıtlayan her türlü engelin kaldırılması gerekmektedir ³².

1.2.2 Finansal Serbestleşme

1980'lerin sonunda gelişmekte olan birçok ülke zayıflayan ekonomilerini canlandırmak amacıyla yapısal düzenleme programlarını benimsemişlerdir. Bu düzenleme programlarının en büyük amacının kaynak mobilitesini arttırmak, genel ekonomik serbestleşme ölçülerini devam ettirmek, üretkenliği arttırmak ve ekonomik gelişme sürecini geciktiren operasyonel eksiklikleri ortadan kaldırmak olduğu kabul edilmektedir. Bu sürecin ana parçası "finansal serbestleşme" olarak bilinen uygulamalardır. Bu uygulamalar özellikle milli tasarruflar ve sermayenin etkili bir

³² Nil Karaca, "Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne", **Maliye Dergisi**, Sayı: 144, 2003, ss.84-86.

şekilde değerlendirilebilmesi için finansal sistemdeki rekabetin teşvik edilmesi temeline dayanmaktaydı ³³.

1970’li yılların sonuna kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomi politikaları finansal piyasalara müdahaleleri içermektedir. Bu müdahaleler; kredi tayinlemesi, faiz oranlarına baskı, banka işlemlerine müdahale, finansal kurumların sahipliğine müdahale, piyasada borçlanma şartlarına müdahaleler şeklinde gerçekleştirilmiştir ³⁴. Finansal baskı olarak adlandırılan bu uygulamalar özellikle gelişmekte olan ülkelere görülmüştür. Uygulanan bu politikaların çeşitli olumsuz sonuçları olduğu IMF ve Dünya Bankası gibi serbestlik yanlısı uluslararası kurumlar tarafından dile getirilmiş ve birçok ülkede finansal serbestleşmeye geçiş süreci yaşanmıştır.

“Finansal serbestleşme; genellikle hükümetlerin, gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için bankacılık finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da önemli ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmekte ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir” ³⁵. Genel anlamda serbestleşme, ekonominin hem finans hem de reel kesiminin piyasa güçlerine açılmasıdır. Buna göre finansal serbestleşmesi şu temel parametrelerle niteleyebiliriz:

- Kredi kontrollerinin kaldırılması,
- Faiz oranlarının belirlenmesinde kamu müdahalelerinin kaldırılması,
- Bankacılık sektörüne veya daha geniş anlamda finansal hizmetler endüstrisine giriş serbestisi,
- Banka özerkliği,

³³ Abdullahi Dahir Ahmed, Sardar M. N. Islam, **Financial Liberalization in Developing Countries**, Springer-Verlag Press, New York, 2010, s.2.

³⁴ Fatih Mangır, “Finansal Deregülasyonun(1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Fatih%20MANGIR/MANGIR,%20Fatih.pdf (12.02.2011), s.461.

³⁵ Serap Durusoy, “Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri”, **Dış Ticaret Dergisi**, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Sayı: 18, 2000, s.1.

- Bankaların özel mülkiyeti,
- Uluslararası sermaye akımlarının serbestleşmesi³⁶.

Bu açıklamalar doğrultusunda nihai amacı finansal entegrasyon olan finansal serbestleşmenin “iç finansal serbestleşme” ve “dış finansal serbestleşme” olmak üzere iki boyutunun olduğunu söyleyebiliriz. İzleyen kısımda finansal serbestleşmenin bu iki çeşidi üzerinde durulacaktır.

1.2.2.1 İç Finansal Serbestleşme

İç finansal serbestleşme, bir ekonomide ulusal para cinsinden borç-alacak ilişkileri ile varlık tutma kararlarına ilişkin kurumsal yapıda, fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması veya yumuşatılması işlemidir³⁷. İç finansal serbestleşme genelde mevduat faiz oranlarına yapılan baskının ortadan kaldırılması ve sonuç olarak faizlerin yükseltilmesi şeklinde düşünülmektedir.

İç finansal serbestleşme olgusuna göre, üzerindeki kontroller kaldırılmış bir yurtiçi finansal sistem, fonları en karlı oldukları endüstrilere kanalize edecektir ve fiyat sistemi yoğun korumanın beraberinde getirdiği yanlış yönlendirilmiş teşviklerden ziyade, kıtlık hakkındaki doğru bilgiyi açığa çıkardığı zaman bunlar sosyal olarak en çok arzulanır endüstriler olacaktır³⁸.

İç finansal serbestleşme ile ülke içinde finansal daralmaya yol açan kontrollerin ve sınırlamaların kaldırılması anlamında ilk adım olarak nominal faiz oranlarının hükümet tarafından değil, bankalarca tespit edilmesiyle faiz oranlarının arz ve talebe göre para piyasasında belirlenmesi sağlanır³⁹. Bu yolla faiz mekanizması yatırıma dönüştürülebilir tasarrufları üretken alanlara yönlendirebilecektir.

³⁶ John Williamson, Molly Mahar, **Finansal Serbestleşme Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. Güven Delice), Liberte Yayınları, 1.b., Ankara, 2002, s.15-16.

³⁷ Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s.89.

³⁸ Dağdelen, s.23.

³⁹ Kazgan, Yeni Ekonomik..., s.90.

Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan faiz kontrolleri ise faizleri baskı altında tutmakta ve faizler piyasada oluşacak faiz oranının altında kalmaktadır. Hatta enflasyon oranıyla aynı düzeyde gerçekleşemeyen faiz oranları, yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde negatif düzeylere düşecektir. Bu durum ise yatırımları değil tüketimi veya gömülemeyi arttıracaktır.

Yurtiçi finansal serbestleşme uygulamalarının önemli bir maddesi de bankacılık ve finansal sisteme ilişkin düzenlemelerdir. Buna göre mali piyasaların alt sektörleri (bankacılık, sermaye piyasası ve sigortacılık) arasındaki sınırlar önemli ölçüde gevşetilmiş hatta kaldırılmıştır. Bu gelişmeler bağlamında bankalar sermaye piyasası işlemleri yapmaya başlarken, diğer finansal kurumlar da daha önceleri bankalara özgü olan çeşitli hizmetleri sunmaya başlamışlardır. Ayrıca, finansal kurumlarda yaşanan yoğun rekabet, kendisini finansal ürünler alanında da göstermiştir. Örneğin krediler ve menkul kıymetler arasındaki farklar azalmış, dolayısıyla işletmeler finansman ihtiyaçları için borçlanmadan ziyade değişik türdeki menkul kıymetlere yönelmişlerdir. Bu anlamda finansman bonoları, değişken oranlı menkul kıymetler klasik borçlanma araçlarının yerini almıştır⁴⁰.

Bu açıklamalara göre denilebilir ki finansal sektöre giriş serbestisi sağlanan bir ekonomide yeni finansal araç ve araçlar ortaya çıkabilecek ve finansal derinliğin sağlanmasıyla tasarruflar doğru alanlara yönlendirilebilecektir.

İzleyen aşamada dış finansal serbestleşme sürecinden bahsedilecektir ki, bu süreç ülkelerin finansal açıdan tam olarak liberalleşmeleri için gerekli olan ve birincinin devamı niteliğinde sayılabilecek bir süreçtir.

1.2.2.2 Dış Finansal Serbestleşme

Dış finansal serbestleşme, gerek ülke sakinlerinin kendi aralarında gerekse ülke sakini olmayanlarla aralarındaki döviz cinsinden borç-alacak ilişkileri ile varlık

⁴⁰ Muharrem Afşar, **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1558, Eskişehir, 2004, s.59.

tutma kararlarına ilişkin kurumsal yapıda, fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması veya yumuşatılması işlemidir⁴¹.

Bazı çalışmalar dış finansal serbestleşmenin üç ayrı ekseninde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu eksenler⁴²:

- Yerleşik olanlara uluslararası finansal piyasalardan serbestçe borçlanabilmeleri ve yerleşik olmayanların yurtiçi finansal piyasalarda serbestçe yatırım yapabilmelerine izin verilmesi,
- Yerleşik olanlara yurtdışına sermaye transfer etmeye ve yurtdışında finansal varlık tutmaya ve yerleşik olmayanlara yurtiçi piyasalarda borçlanma ve yükümlülük arz etmeye izin verilmesi,
- Yerleşik olanlar arasında, borçlu alacaklı ilişkisinde döviz kullanımına izin verilmesi olarak sayılmıştır.

Dış finansal serbestleşme kapsamında uluslararası finansal piyasalar ile bütünleşmenin sağlanması ve döviz kurlarının müdahalelerden arındırılarak piyasa koşullarında belirlenmesi gibi unsurlar da yer almaktadır. Ancak uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinden önce kamu ve para piyasası dengesinin sağlanmış olması gerektiği konusunda ortak bir kabul vardır⁴³. Nitekim sermaye hareketlerinin serbestleşmesini öngören Neo-Klasik yaklaşım dahi sermaye hareketleri karşısında sorunların yaşanmaması için önce kamu ve para piyasası dengesi sağlanmalı, dış ticaret açığı kapatılmalıdır⁴⁴. Aksi takdirde bu sürece girmek hatalı görülmektedir.

⁴¹ Kazgan, s.90.

⁴² M. Kemal Doğru, "Finansal Serbestleşme ve Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s.15.

⁴³ Williamson ve Mahar, s.10.

⁴⁴ Durusoy, s.3.

Ülkeler dış finansal serbestleşme kapsamında yetersiz yerli tasarrufların, yabancı tasarruflarla tamamlanarak büyüme sürecinin ivme kazanacağını öngörmüşlerdir. Ülkelerin bu süreçten diğer bazı beklentileri de şu şekilde sıralanabilir⁴⁵:

- Yabancı sermaye sayesinde yeni teknolojiler ve yönetim bilgisi gelmesi,
- Rekabetin gelişmesi ve ülke ekonomisinin dinamizm kazanması,
- Tasarrufların etkin alanlarda kullanılması.

Finansal liberalleşmenin benimsenmesinde 1980'lere egemen olan iktisadi düşüncenin rolü büyük olmuştur. Neo-klasik teori bağlamındaki bu düşünceye göre, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi (dış finansal serbestlik) sonucunda tasarruflar sermaye darboğazı çeken ülkelere akacak, diğer bir deyişle ekonomik etkinliği geliştirerek büyüme ve istihdamı gerçekleştirmek için yurt içi tasarrufları yeterli olmayan gelişmekte olan ülkelerde faiz oranını yükselterek tasarruf fazlası olan ülkelerin tasarrufları çekilecektir. Bu süreç gelişmekte olan ülkelerdeki faiz oranları uluslararası faiz oranına inene kadar devam edecektir.

Uluslararası sermaye piyasalarındaki bu eğilim aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde bazı sorunların doğmasına neden olabilmektedir. Bunlardan ilki artan kısa vadeli sermaye akımlarının istikrarlı olup olmaması ve kısa bir süre içinde tersi yöne dönüp dönmeyeceğine ilişkindir. Çünkü kısa vadeli sermaye akımları faiz ve döviz kuru arasındaki dengesizliklerden kaynaklanan arbitraj özelliğine dayanan istikrarsız sıcak para hareketi niteliği taşımaktadır⁴⁶. Sıcak paranın bu istikrarsız durumu karşısında ise dış borçlanmada artış yaşanmakta ve yurtiçi tasarrufların önemli bir bölümünün yurtdışına kaynak transferine yol açtığı görülebilmektedir.

⁴⁵ Muhsin Kar, Akif Kara, "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler", **Dış Ticaret Dergisi**, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Sayı: 29, Ankara, Temmuz 2003, s.3.

⁴⁶ Durusoy, s.2.

1.3 FİNANSAL SERBESTLEŞME TEORİLERİ

1929 krizi sonrası dönemin hakim görüşü olan Keynesyen politikalar ile, 1970’li yıllara kadar üretim ve ticaret dünya genelinde önemli ölçülerde artmıştı. Bu sistem 1970’li yılların ortalarından itibaren, kar oranlarının düşmesi ile sıkıntı içerisine girmiştir. Uluslararası para sisteminin sona ermesi, dış denkleşme sorunlarının artması, işgücü maliyetlerindeki artış ve petrol şokları sorunların giderek artmasına neden olmuştur. Sonuçta, dünya stagflasyonist baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Dünyanın önde gelen büyük batı ekonomileri çözümü, üretim sistemi olarak Post-Fordizm’e* yönelmekte, ekonomik düzen olarak da serbestleşmeye geçişte bulmuşlardır⁴⁷.

Serbestleşme görüşünün savunucularına göre, devlet kaynakları ve gücü etkin olmayan bir biçimde kullanmakta ve yönetmektedir. Devletin bu varlığı ve gücü elinden alınırsa, ekonominin içinde bulunduğu kriz ortamından çıkış sağlanacaktır. Bu bağlamda serbestleşmeye neden ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabı ise McKinnon ve Shaw öncülüğünde temeli atılan finansal serbestleştirme teorisinde yatmaktadır. Literatürde finansal serbestleşme konusundaki tartışmalar McKinnon-Shaw yaklaşımı ve Yapısalcı yaklaşımın etrafında toplanmakla birlikte, Post-Keynesyen yaklaşım, Neo-Keynesyen yaklaşım ve Grabel Tarafından geliştirilen “Spekülatif Gelişme” modeli literatüre yapılan diğer katkılardır. İzleyen aşamada bu yaklaşımlar incelenecektir.

* Post-Fordizm: Fordizmin merkezden ve seri-tektip üretim modeli yerine, esnek ve tüketici taleplerine yanıt vermeye çalışan üretim modelidir.

⁴⁷ Yılmaz Engin, “Türkiye’de Finansal Serbestleşme”, **Stratejik Boyut**, 27 Ekim 2009.

1.3.1 McKinnon-Shaw Yaklaşımı

Teorik temelini Stanford Okulunun tanınmış iktisatçılarından Ronald McKinnon (1973) ve Edward Shaw (1973)'un çalışmalarından alan “finansal serbestleşme kuramı”, Neoklasik finans teorisinin gelişmekte olan ülkelere uyarlanmış versiyonudur⁴⁸.

Finansal serbestleşme politikalarının makro ekonomik yapı üzerindeki etkileri ilk olarak McKinnon ve Shaw tarafından “finansal serbestleşme kuramı” adı altında incelenmiştir. Adı geçen kuram literatürde McKinnon'un tamamlayıcılık hipotezi olarak da ifade edilmektedir⁴⁹. Finansal serbestleşme kuramında ise karşımıza “finansal baskı” kavramı çıkmaktadır. “Finansal baskı, hükümetler tarafından finans sektöründe faiz oranları ve döviz kuru oranları gibi finansal fiyatları bozmak ve finansal araçların tam kapasitedeki faaliyetlerini engellemek için dayatılan politikalar, yasalar, formel düzenlemeler ve informel kontroller seti olarak tanımlanabilir. Finansal baskının en önemli araçları olarak, faiz tavanı ve yüksek rezerv gereksinimi karşımıza çıkmaktadır”⁵⁰. McKinnon-Shaw ekolü, finansal sistemdeki gelişmeler üzerine olan hükümet müdahalelerinin etkilerini incelemiştir. Temel önermeleri ise; devletin, azami faiz oranları, yüksek rezerv gerekliliği, doğrudan kredi programları gibi bankacılık sistemine getirdiği kısıtlamaların, finansal sektörün gelişimini olumsuz yönde etkilediği ve sonuç olarak ekonomik büyümeyi azalttığıdır⁵¹.

Finansal baskı kuramına göre; gelişmekte olan ülkelerde devlet finansal piyasalara müdahale ederek bu piyasaları baskı altında tutmakta, faizlerin suni olarak düşük seviyelerde gerçekleşmesini sağlamakta ve kredi tahsisatına doğrudan müdahale etmektedir. Bu sürecin bir sonucu olarak, toplam tasarruf hacmi olması

⁴⁸ Williamson ve Mahar, s.8.

⁴⁹ Aycan Hepsağ, “Finansal Serbestleşme Politikalarının Geçerliliğinin McKinnon Tamamlayıcılık Hipotezi Çerçevesinde Sınanması: Türkiye Örneği”, **Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, BDDK, Cilt:3, Sayı:1, Ankara, 2009, s.64.

⁵⁰ Mehmet Akif İçke, **Bölgesel Finansal Entegrasyon: Finansal Küreselleşmeye Bir Yanıt**, Derin Yayınları, Yayın No:131, İstanbul, 2009, s.108.

⁵¹ Özgür Aslan, İsmail Küçükaksoy, “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, **Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, İstanbul Üniversitesi, Sayı:4, İstanbul, 2006, s.27.

gerekenden daha az oluşmakta, krediler de etkin olmayan bir tarzda tahsis edilmektedir. Çünkü, tasarruf yetersizliği nedeniyle oluşan kredi talebi fazlalığı rant arayışını güçlendirmekte, bu da kredi tahsisatında yolsuzluğa ve verimsizliğe neden olmaktadır⁵². Oysa gelişmekte olan bir ülkenin finansal serbestleşme sürecine girmesiyle, serbest bırakılan faiz oranları yükselerek tasarruf yatırım dengesini sağlayan önemli bir değişken haline gelecek ve böylece finans kesimi ile piyasalara ilişkin tüm bilgileri taşıyan bir gösterge niteliğini kazanacaktır. Faiz oranlarının yükselmesine bağlı olarak tasarruflar artacak, bu da yatırıma dönüştürülebilecek kaynakları arttırarak ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır⁵³.

McKinnon-Shaw yaklaşımına göre ayrıca, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ile sermayenin görece bol ama getirisinin az olduğu yerden (gelişmiş ülkeler), sermayenin kıt fakat getirisinin yüksek olduğu ülkelere (gelişmekte olan ülkeler) akarak finansal derinliği arttıracığı görüşü savunulmaktadır. Böylelikle hem ülkeler arası faiz oranları eşitlenecek hem de iç tasarrufları yetersiz olan gelişmekte olan ülkelere de büyüme için kaynak sağlanmış olacaktır. Serbestleşme sürecinde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini savunan bu görüşe göre finansal gelişmenin iç tasarruflara ve ekonomik büyümeye katkıda bulunması şu dört nedene bağlı olarak gerçekleşir:

- Finansal piyasalar geliştikçe küçük tasarrufçular sistemin içine çekilir,
- Tasarrufçular daha geniş ve çeşitli tasarruf araçlarına sahip olabilirler,
- Finansal piyasaların gelişmesi tasarrufların, bireylerden özel sektöre, yavaş büyüyen sektörlerden hızlı büyüyen sektörlerle kaymasına olanak sağlar,
- Finansal piyasaların gelişimi üretim sürecinde uzmanlaşmayı, girişimciliği ve yeni teknolojilere uyumu kolaylaştırır⁵⁴.

⁵² Uğur Emek, “Finansal Piyasalarda Serbestleşmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri”, **Rekabet Dergisi**, Cilt:1, Sayı:3, Ankara, 2000, s.64.

⁵³ Kadir Eser, “Finansal Serbestleşme Politikalarının Makro Ekonomik Performans Üzerindeki Etkileri”, **Hazine Dergisi**, Sayı:1, 1996, s.22.

⁵⁴ Burak Atamtürk, “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Marmara Üniversitesi, Cilt:23, Sayı:2, İstanbul, 2007, ss.76-77.

Bu açıklamalar doğrultusunda McKinnon-Shaw modelinin unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Tasarruf fonksiyonu hem mevduat faizleri hem de büyüme hızından pozitif olarak etkilenmekte,
- Yatırım fonksiyonu reel kredi faizlerinden negatif ve büyüme hızından pozitif olarak etkilenmekte,
- İdari olarak sabit tutulan reel faiz oranları piyasa denge seviyesinin altında tutulmakta,
- Kullanılabilir kredi fiyat dışı tahsisat neticesinde verimsiz bir şekilde dağıtılmaktadır⁵⁵.

McKinnon ve Shaw yaklaşımı çerçevesinde ortaya atılan bir diğer kavram da “finansal dualizm” kavramıdır. Finansal dualizm, modern veya formel bir finans sektörü ile geleneksel veya informel bir finans sektörünün bir arada varıldığı bir ekonomik yapıya işaret etmektedir⁵⁶. Bu görüşe göre ekonomide, düşük verimliliğe sahip geleneksel ve yüksek verimliliğe sahip modern üretim teknikleri aynı anda kullanılmaktadır. Modern teknikler daha çok gelir getirirken, geleneksel teknikler daha düşük getiriye sahip bulunmaktadır. Modern ve geleneksel üretim tekniklerinin aynı anda varolması durumunda; finansal baskının bir sonucu olarak girişimcilerin kullanılabilir krediye ulaşabilme kapasitesi, diğer bir deyişle bazı girişimcilerin düşük faizli kredi kullanabilmesi ancak diğerlerinin kullanamaması ekonomide ikili bir yapıya neden olacaktır.

Diğer taraftan, krediye ulaşabilmedeki fırsat eşitsizliği gelir adaletsizliğine de neden olmaktadır. Ekonomik rantın büyük bir kısmı düşük faizli kredi kullanıp yüksek getirili modern üretim tekniklerine yatırım yapanlara gidecektir. Bu kredileri kullanan firmaların aile şirketi olması durumunda ise gelir dağılımı bozulacaktır.

⁵⁵ Emek, s.69.

⁵⁶ İçke, s.113.

Ayrıca sermaye yoğun üretim teknikleri vasıfsız işgücüne olan talebi azaltacak ve böylece işsizlik artıp, vasıfsız işgücü ücretlerinde düşüş meydana gelebilecektir⁵⁷.

McKinnon ve Shaw yaklaşımının yukarıda değindiğimiz katkıları, özellikle iktisat politikaları alanında temel bir yön değişikliğine yol açmış ve birçok gelişmekte olan ülkede uygulama alanı bulmuştur. Ancak, birkaç istisna dışında beklenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Finansal serbestleştirme programları, yatırım ve tasarruf davranışlarını, kuramsal beklentilerin tersi yönünde yapısal olarak değiştirmiştir. Özellikle, finansal serbestleşme ile birlikte yükselen faizler, tasarruf ve yatırımları uyardırmada başarısız olurken, iç ve dış borçların beklenmedik seviyelerde yükselmesine neden olmuştur. Büyük bankalar ve uluslararası piyasalarla bağlantısı olan büyük şirketler ve bunlara bağlı olan şirket bankaları, ucuz döviz kredilerine ulaşabilirken, yüksek maliyetlerle, yurt içi piyasalardan kredi alan küçük işletmelerin borçları sürekli olarak yükselmiştir. 1985'lerden itibaren, serbestleşen bu finansal piyasalar çökerken, hükümetler kaçınılmaz olarak finansal piyasalara müdahale etme gereğini duymuşlardır⁵⁸.

1.3.2 Yapısalcı Yaklaşım

Yapısalcı yaklaşımın öncüsü olan Taylor (1983), McKinnon ve Shaw yaklaşımının aksine, faiz hadlerindeki bir artışın ekonomide daralmaya neden olacağını ileri sürmektedir⁵⁹.

Yapısalcı görüş, gelişmekte olan ülkelerdeki istikrarsızlıkları toplumu oluşturan yapılarda (ekonomik, sosyal ve kurumsal) aramaktadır. Gelişmekte olan ülkelere özgü yapısal sorunlar bu ülkelerin finansal serbestleşme uygulamalarında sorunlar yaratabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler her ne kadar yapısal iç tasarruf yetersizliği çekip dış kaynağa ihtiyaç duysalar da, finansal serbestleşme faiz oranlarını yükselterek, sermaye elde etmenin maliyetini arttıracaktır. Sonuçta

⁵⁷ Emek, ss.68-69.

⁵⁸ Şevki Özbilen, "Küresel Mali Kriz ve IMF Politikalarının Ulusal Mali Sisteme Etkileri", <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/sevki1.pdf> (25.02.2011), s.11.

⁵⁹ Emek, s.71.

enflasyon artışı reel ücretleri düşürerek, faiz artışı da borçlanma maliyetini arttırarak toplam talebi azaltıp büyüme oranını düşürecektir. Bu açıklamalar doğrultusunda yapısalcı görüş McKinnon-Shaw yaklaşımının aksine finansal baskının faiz oranının yükselmesini önlediği için yatırımları ve büyüme oranını arttıracakını savunmaktadır. Yapısalcı yaklaşım bu açıdan bakıldığında faiz oranını yükselten finansal serbestleşme, gelişmekte olan ülkeler için istikrarsızlığın nedeni olarak görmektedir⁶⁰.

Taylor'un yaklaşımına göre finansal serbestleşme sonucunda tasarruflar ve kullanılabilir kredi hacmi yükselse bile yine de ekonomik daralma meydana gelebilir. Diğer bir nokta ise firmaların değişken maliyet olarak işletme sermayesi ihtiyacı içinde bulunmasıdır. Finansal piyasalar ve haberleşme/ulaşım tekniklerinin yeterince gelişmediği gelişmekte olan ülkelerde; firmalar işgücü ve ara malı ihtiyacı için önceden büyük miktarda işletme sermayesi tutmaktadır. İşletme sermayesi ise faizlerdeki bir artış ile firmanın karlılığını etkileyecek ve maliyet enflasyonuna neden olacaktır⁶¹.

Yapısalcı yaklaşımın temsilcilerinden olan Fry'a göre ise yapısalcı yaklaşım McKinnon-Shaw yaklaşımından farklı beş iddia üzerine şekillenmektedir⁶²:

- Ücretler, dışsal bir şekilde belirlenmektedir.
- Enflasyon, çalışanların ve sermayedarların görece ağırlığına göre belirlenmektedir.
- Tasarrufun kaynağı ücretler değil, kardan.
- Fiyatlar genel düzeyi, çalışma maliyetleri, ithalat ve üretken sermayenin finansmanı üzerindeki sabit oranlara göre belirlenmektedir.
- Gelişmekte olan ülkeler birincil madde ve ara mal ithalatlarına önemli oranda bağımlıdır.

⁶⁰ Atamtürk, s.79.

⁶¹ Emek, s.72.

⁶² Baptiste Venet, "Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Gelişme: Literatüre Eleştirel Bir Bakış", (Çev. Canan Özatalay), **İktisat Dergisi**, Sayı:438, 2003, s.65.

Yapısalcı yaklaşıma göre tüm bu açıklamalar ülkelerin kendi özel koşullarına bağlıdır. Ancak bu analizin en önemli sonucu; gelişmekte olan ülkelerin mevcut finansal yapılarının, faiz hadlerini rekabetçi piyasa koşullarında düzeltme adına yapılan reformlar ile basit bir biçimde formüle edilemeyeceği hususudur. Buna göre finansal serbestleşme başarılı olsa bile; bu başarı finansal sistemin sermaye birikiminin peşinden dalgalanan istikrarsız bir yapıya dönüşmesine neden olacaktır. Sonuç olarak, yatırım ve teknolojinin merkezi otorite tarafından doğrudan uyarılması veya yönlendirilmesi sürdürülebilir bir kalkınma için daha istikrarlı bir yöntemdir⁶³.

1.3.3 Neo-Keynesyen Yaklaşım

Neo-Keynesyen yaklaşım, McKinnon-Shaw yaklaşımının tersine, finansal serbestleşmenin gelişmekte olan ülkeler için büyümeyi yavaşlatan bir etki yaratacağını savunmaktadır. Neo-Keynesyen yaklaşım ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde finans kesimindeki yapısal istikrarsızlıklar ile asimetrik bilgi nedeniyle piyasa etkinliğinin zayıflamasının, finansal serbestleşmeden beklenen etkinin gerçekleşmesinin önünde bir engel teşkil ettiğini düşünmektedir⁶⁴.

Kredi piyasasının tam bilgi ile çalışması halinde, kredilerin etkin bir şekilde kullanıcılara aktarılması beklenmektedir. Bu özelliklere sahip bir kredi piyasasında denge, faiz oranı aracılığıyla sağlanacaktır. Ancak bu durum asimetrik bilgi sorunu yüzünden çoğu zaman gerçekleşmemektedir⁶⁵. Finansal piyasalarda oluşan işlemlerin bir tarafının, doğru karar vermek için, genellikle işlem hakkında diğer taraftan daha az bilgiye sahip olma olasılığı bulunmaktadır. İşte, piyasada karşılaşılan bazı ekonomik birimlerin diğerlerine nazaran daha fazla (veya daha az) bilgiye sahip olması durumuna asimetrik bilgi denilmektedir. Örneğin; bir kredi ilişkisinde, kredi talep eden taraf, kendi finansal durumu, ödeme isteği ve projenin getirisi konusunda, diğer tarafı oluşturan kredi kurumundan daha fazla bilgiye sahiptir. Asimetrik bilginin yol açtığı diğer bir olumsuz durum ise ters seçim ve ahlaki tehlikedir. Ters

⁶³ Emek, s.73.

⁶⁴ Atamtürk, s.78.

⁶⁵ Burcu Bilir, "Finansal Serbestleşmenin Para Politikaları Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s.23.

seçim, bir sözleşmeyle ilgili olarak bilginin bir tarafça bilindiği, diğer tarafça bilinmediği durumlarda meydana gelir. Ahlaki tehlike ise iki taraf arasındaki sözleşmenin varlığı durumunda, birisinin davranışını diğerinin refahına zarar verecek şekilde değiştirdiği bir durumdur⁶⁶.

Bu açıklamalar ışığında; Neo-Keynesyen yaklaşıma göre, finansal piyasalar iki açıdan mal piyasalarından farklıdır. Mal piyasalarında satıcının malı teslimi ve alıcının ödemesi eşanlı olarak yapılır. Buna karşılık, finansal piyasalarda verilen kredilerin geri ödemesi gelecekte yapılır. Bu görüşe göre, borçlunun, borcunu ödeyip ödememesini belirleyecek objektif bir kriter de bulunmamaktadır. Bu sınırlı bilgiye dayanarak, kredi verenler, borcun geri ödenmemesi olasılığını dikkate alarak, kredi faiz oranı ve beklenen getiri arasındaki fonksiyonel ilişkiyi değerlendirebilirler. Finansal serbestleşme ile birlikte, faizlerin yükselmesi durumunda asimetrik bilgi sorunu daha da büyük sorunlara neden olacaktır. Faizlerin yükselmesi ile genel olarak kredi başvurularının ortalama seviyesi ve kalitesi düşer. Beklenen getirileri ve risk düzeyleri düşük olan projelerin, yüksek borçlanma maliyetinde gerçekleşme imkanları azalır. Geriye yalnızca beklenen getirisi yüksek, risk düzeyi düşük veya yüksek projeler kalır. Diğer bir ifade ile, ihtiyatlı davranan projeler, yüksek faiz nedeniyle devre dışı kalmaktadır. Asimetrik bilgi nedeniyle, kredi verenler, düşük ve yüksek riskli projeleri ayıramayınca, negatif borçlu havuzundan rastgele bir seçim yapmak zorunda kalacaklardır⁶⁷.

Sözü edilen asimetrik bilgi sorunu, finansal piyasaları yeterince gelişmemiş olan ve finansal kurumların yeterli düzeyde deneyime sahip olmadığı, gelişmekte olan ülkelerde daha fazladır. Neo-Keynesyen yaklaşım finansal serbestleşme ile ekonominin yatırım portföyünün neden negatif bir biçimde etkilendiğini açıklayabilir.

⁶⁶ Meltem Erdoğan, “Bankacılık Sektöründe Asimetrik Bilgi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Dumlupınar Üniversitesi, Sayı:20, Kütahya, Nisan 2008, s.3.

⁶⁷ Özbilen, s.12.

Sonuç olarak denilebilir ki; Neo-Keynesyen görüş dışı açılma sonucu yükselen faiz oranı ve piyasa istikrarsızlığı (asimetrik bilgi) gibi nedenlerden ötürü gelişmekte olan ülkelerde uygulanan finansal dışı açılma yaklaşımına sorgulayıcı bir göz ile bakmaktadır⁶⁸.

1.3.4 Post-Keynesyen Yaklaşım

Neo-Keynesyen ve Post-Keynesyen yaklaşımların her ikisinin de kaynağı Keynes'in kuramında mevcut olsa da bu iki yaklaşım birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılıkların en önemlisi ve en belirginini ise, beklentilerin oluşumu ve yönüdür. Post –Keynesyen yaklaşıma göre, finansal piyasaların arz ve talep tarafında yer alan ekonomik birimlerin beklentileri içsel olarak oluşmaktadır. Beklentilerin içsel olmasının nedeni, yatırım projelerinin şimdiki ve gelecekteki getiri ve risklerinin belirsiz oluşudur⁶⁹.

Geleceğin belirsiz olması, fertlerin alacağı kararlarda, geleceğe ait beklentilerin önemli bir etkisi olması sonucunu doğurmuştur. Fertlerin geleceğe ait tahminleri birbirininkinden farklı olacağı için, alacakları kararlar da farklı olacaktır⁷⁰. Bu bağlamda, ekonomik birimlerin kararları daha çok sağduyularından etkilenir. Rekabetin zorladığı veya beklentilerin uyardığı baskılar sonucunda, riski yükselen yatırımlar bazı dönemlerde rasyonel görünebilir. Bu durum, aynı zamanda, kendini besleyen bir süreçtir. Riski yüksek projelerden beklenen karlılık oranı realize edildikçe, gelecek konusunda daha olumlu beklentiler oluşur. Bunun sonucu ise, güvenlik marjlarının daralmasıdır. Beklentilerin uyardığı ve rekabetin zorladığı piyasa dinamiklerinin en somut göstergesi, ekonomik konjonktürün farklı aşamalarında, farklı finansman biçimlerinde kendini göstermektedir. Ekonomik faaliyetlerin istikrarlı dönemlerinde ekonomik birimler, spekülative finansmana daha fazla yönelirler. Bir başka deyişle, uzun vadeli projeler tercihen kısa vadeli olarak finanse edilirler. Bu tarz bir finansman, ekonomik birimleri faiz şoklarına ve kredi

⁶⁸ Atamtürk, s.78.

⁶⁹ Özbilen, s.13.

⁷⁰ Vural Fuat Savaş, **Keynesyen İktisat Yıkılırken**, Nobel Yayın Dağıtım, 3.b., Ankara, 2007, s.131.

imkanlarındaki değişmelere karşı daha duyarlı hale getirir. Sonuçta, finansal sistem daha kırılğan bir nitelik kazanır⁷¹.

Yapılan tüm bu açıklamalar doğrultusunda kısaca denilebilir ki; Post-Keynesyen görüş geleceğın belirsizliğinden hareket ederek yatırımların istikrarsız yapısına vurgu yapmaktadır. Böyle bir yapıda finansal dışa açılmanın getireceğı spekülative yapı, beklentileri değiştirerek yatırım kalitesini düşürecektir. Çünkü finansal dışa açılma ile yükselen faiz oranı spekülative beklentileri arttıracaktır. Beklentilerin bu yönde değişmesi kredi verenleri fazla getiri ve fazla risk ortamına çekerek kalitesi düşük, yapısı istikrarsız bir yatırım ortamının oluşmasına ortam hazırlayacaktır⁷².

1.3.5 Spekülative Gelişme Yaklaşımı

Spekülative gelişme yaklaşımı Neo-Keynesyen ve Post-Keynesyen yaklaşımların bir sentezi olarak 1995 yılında Grabel tarafından geliştirilmiştir⁷³. Bu yaklaşıma göre gelişmekte olan ülkelerde uygulanan, finansal serbestleşme programlarının genelde dört ana bileşeni mevcuttur. Bunlar: Reel mevduat ve kredi faiz oranlarının serbest piyasa düzeyine yükselmesi, mevcut finansal kurumların serbestleştirilmesi, yeni finansal piyasaların, kurumların ve araçların yaratılması, yani mali derinliğin oluşması ve sermaye hesabının serbestleştirilmesi. Bu değişikliklerin de çok önemli arz ve talep etkileri vardır. Arz yönünde önemli nokta finansal serbestleşmenin kreditorlerin davranışlarını nasıl etkileyeceğidir. Finansal serbestleşme sonucu ortaya çıkan yeni araçlar ve beklentilerin uyardığı kredi işlemlerindeki değişiklikler sonucu oranı değişebilmektedir. Kreditorlerin ve borçluların beklentileri değiştikçe, kredi arz ve talebi de aynı şekilde artıp azalacaktır. Finansal piyasaların arz tarafındaki en önemli değişikliklerden biri de, finansal serbestleşme sonucu finansal kurumların rekabetçi baskılar altında kalmalarıdır. Finansal serbestleşme ile birlikte artan bu tür rekabetçi baskılar,

⁷¹ Özbilen, s.13.

⁷² Atamtürk, ss.78-79.

⁷³ Oğuz Esen, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Serbestleşme Programlarına Eleştirel Bir Yaklaşım", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:13, Sayı:145, 1998, s.25.

finansal kurumları farklı bir ortamda kabul edilemeyecek projeleri finanse etmeye zorlayacaktır. Bunun sonucu olarak, daha önce ihtiyatlı davranan finansal kurumlar bile spekülâtif finansmana yöneleceklerdir. Böylece, kaynaklar uzun dönemli ekonomik büyümeyi engelleyecek bir biçimde yanlış tahsis edilmiş olacaktır⁷⁴.

Talep yönünde ise yüksek kredi faizleri, riskli yatırımcıları avantajlı hale getirir, kurumsal yenilikler, kısa vadeli spekülâtif yatırımlar için yeni fırsatlar yaratır ve kısa ve uzun vadeli faiz farkı artarak spekülâtif yatırımlar lehine bir ortam yaratılır.

Finansal serbestleşme, yeni piyasalar ve finansal araçların yaratılmasına yardımcı olur. Bu yenilikler, tasarrufları teşvik ederken, fonların reel sektör yatırımlarına yönelmelerini kolaylaştırır. Başka bir deyişle, finansal yenilikler bir anlamda ekonomik büyümenin de önkoşuludur. Ancak, bu yenilikler, finansal aktif fiyatlarındaki değişimlerden kar elde etme amaçlı, kısa vadeli işlemleri kolaylaştırır. Finansal serbestleşmeye tabii tutulmuş piyasaların en önemli özelliği aşırı likit olmasıdır. Bu yüksek likidite sayesinde, fazla likit olmayan reel sektör yatırımları bile çok kısa vadelerde el değiştiren finansal aktiflere dönüşebilirler. Bu durumda, riskten kaçınan yatırımcılar bile borçlanma vadelerini kısaltacaklardır⁷⁵.

Buna göre; kaynak girişlerinin uzun vadeli fiziksel yatırımlar yerine, kısa vadeli spekülâtif karakterde olması ve bu spekülâtif yatırımların ekonomik aktiviteleri sadece geçici olarak büyütmesi nedeniyle finansal serbestleşmenin kalkınmaya pozitif etkisinin sınırlı olduğu, kısa sürede sağlanan iyileşmelerin ise, oluşan kırılğan yapı nedeniyle ortaya çıkan krizler tarafından alınıp götürüldüğü söylenebilmektedir. Ayrıca finans çevrelerinin ısrarla kaynakların piyasa eliyle yönetilmesinin kalkınmaya daha faydalı olacağı tezi, özellikle toplum için gerekli,

⁷⁴ Özge Tükel, “Finansal Serbestleşmenin Türkiye’nin Ekonomik Performansı Üzerine Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.28.

⁷⁵ Özbilen, ss.13-14.

ancak kar getirmeyen alanlara kimin yatırım yapacağı sorusuna sağlıklı bir cevap getirememektedir⁷⁶.

Bu açıklamalar doğrultusunda Spekülatif Gelişme Yaklaşımı günümüz uygulamalarıyla benzeşmektedir. Bu yaklaşım Neo-Keynesyen ve Post Keynesyen Yaklaşımlar gibi finansal serbestleşmenin uzun dönemde ülkenin büyümesine engel teşkil edeceğini savunmaktadır⁷⁷.

1.4 GELİR DAĞILIMI KAVRAMI VE GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ

Üretilen ürünün ya da bunun karşılığı olan gelirin nasıl bölüşüleceği konusu tarih boyunca önemini korumuştur. Henüz paranın ve paralı alışverişin görülmediği ilkel toplumlarda bölüşüm mekanizması basittir. Burada bölüşüm, ürünlerin doğrudan doğruya paylaşılması ile gerçekleşir. Belli bir gelişme seviyesinden sonra ise iktisadi hayata paranın girmesiyle üretim ve bölüşüm ancak; para, milli gelir ve piyasa gibi kavramlar aracılığıyla gerçekleşir. Birbirine benzemeyen birçok ürün para karşılığında alınıp satıldığı zaman ortak bir birimden söz etmek gerekir. Bu ortak birim ise paradır. Bu sayede belli bir dönem içinde (bir yıl) toplumda yaratılan ürünler toplamı nakdi olarak para ile ifade edilebilir. Bu noktada üretilen toplam maddi ürünlerin nakdi karşılığı “milli gelir”, milli gelirin paylaşılması ise “gelir dağılımı” olarak ifade edilmektedir. Böylece ürünlerin paylaşılması; nakdi harcama gücünün, yani parasal gelirlerin dağılımı tarafından belirlenir⁷⁸.

⁷⁶ Nadir Eroğlu, “İktisat Politikalarında Israrla Neden Fiyat İstikrarı Amacı?”, **Gündem**, http://www.ekonomikorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_514.pdf, (23.02.2011), s.9.

⁷⁷ Onur Akkaya, “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Serbestleşme Sürecinde Döviz Kuru Değerlerinin Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s.25.

⁷⁸ Korkut Boratav, **100 Soruda Gelir Dağılımı**, Gerçek Yayınevi, 3.b., İstanbul, 1976, s.8.

Bu açıklamalardan sonra denilebilir ki; “Ürünlerin veya gelirlerin şahıslar veya sosyal gruplar arasında paylaşılma tarzını tayin eden sosyal ilişkilere bölüşüm ilişkileri denir. Bölüşüm ilişkilerinin sonucu olarak şahıs veya gruplara intikal eden ürünlerden alınan payların ifadesine de gelir dağılımı denir”⁷⁹.

Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir süre içinde üretilen ulusal hasıla veya gelirin bireyler, gruplar veya üretim öğeleri (emek, sermaye, doğal kaynaklar, müteşebbis) arasında dağılımı olarak tanımlanabilir⁸⁰. “Gelir dağılımı ayrıca, ülkede yaratılan toplam gelirin, bireyler veya ailelerin her birine düşen dilimin büyüklüğü bakımından paylaşılma şekli olarak ya da nüfusun aynı oranının gelirin belli oranını alması şeklinde de tarif edilmiştir”⁸¹.

Gelir dağılımı, yalnızca ekonomik bir olgu değil, uygulanan toplumsal ve ekonomik politikaların ve gelişmenin zaman içinde evriminin doğrudan sonucudur. Bu anlamda, yalnız üretim araçlarının mülkiyeti değil, kamu hizmetlerinin düzeyi, toplumsal geleneksel ilişkiler; işgücünün örgütlenme düzeyi ve yatay ve dikey hareketliliği, siyasal katılma biçimleri ve tüm bunların evrimi gelir dağılımını belirler. Gelir dağılımını, ekonomi kuramında tartışmalı bir konuma getiren de bu çok belirgin toplumsal niteliğidir⁸².

Gelir dağılımı sorunu özellikle sanayi devrimi sonrası koşullarla birlikte gündeme gelmiştir. Çünkü sanayi devriminin ortaya çıkardığı en önemli sorunlardan biri emeğin sermaye tarafından yoğun bir şekilde sömürülmesi olmuştur. Makinelerin çoğalması ve yeni buluşlar nedeniyle sermayeye olan gereksinimin artması, sermayenin gücünü çoğaltmıştır. Ancak, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın

⁷⁹ Boratav, s.9.

⁸⁰ Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Vural, “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Eşitsizlik: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, **Hak-İş Konfederasyonu Yayınları**, Ankara, 2002, s.1.

⁸¹ Ali İhsan Çelen, “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımı ve Bu Dağılımı Etkileyen Faktörler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2009, s.4.

⁸² Devlet Planlama Teşkilatı, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001, s.3.

ardından önem kazanan sosyal devlet ilkesi ile söz konusu sorun giderilmeye çalışılmıştır ama halen varlığını ve güncelliğini sürdürmektedir⁸³.

1.4.1 Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Ulusal gelirin üretilmesine katkıda bulunan çeşitli üretim faktörlerinin (emek, sermaye, toprak, girişimci) milli gelirden aldıkları payı, yani milli gelirin ücret, faiz, rant ve kar arasındaki dağılımını ifade eden bir kavramdır. Milli gelirin farklı sosyal sınıflar arasında nasıl dağıldığı konusunda bilgi edinmeyi mümkün kılan bu dağılım türünde ulusal gelir üretime katılan üretim faktörleri sayısı kadar parçalara ayrılır. İkili ayrıma göre ulusal gelirin emek ve mülk gelirlerinin toplamından oluştuğu varsayılırken Klasik iktisatçılar üretim faktörlerini üç gruba ayırırlar ve üç gelir grubunun varlığını savunurlar. Buna göre toprak sahipleri rant gelirine, girişimciler kar gelirine ve emekçiler ücret gelirine (o dönemde sermayedar ve girişimci aynı kişi olduğundan faiz gelirinin, kar gelirinin içinde olduğu kabul edilmektedir) hak kazanırlar. Fonksiyonel gelir dağılımı, sosyal tabakaların kendi içlerinde büyük farklılıkların olması nedeniyle, çeşitli sosyal tabakaların milli gelirden aldıkları paylar konusunda ancak kaba hatlarıyla bir bilgi sağlayabilir⁸⁴. Örneğin çok büyük bir şirketin koordinatörlüğünü yapan bir kişi fonksiyonel dağılıma göre ücretli sınıfta yer almaktadır, oysa ki sosyolojik açıdan bakıldığında işçi sınıfında yer alması mümkün değildir⁸⁵.

Ücret, özellikle toplumun en geniş kesimini oluşturan emeğin karşılığı olduğu için ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Nitekim, fonksiyonel gelir dağılımı incelemelerinde, emeğin payı olan ücret ve diğer üretim faktörlerinin gelirleri gibi ikili bir ayırım yapılmıştır. Ücret ve seviyesi, teorilerin yoğun ilgi alanını oluşturmuş, ücretin alt ve üst sınırını belirleyen faktörler dahilinde, işin süresi, çalışanın yeteneği, işin kalitesi, cinsiyet, yaş ve yöresel farklılıkların ücret haddini belirlediği

⁸³ Cem Doğan, “Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005 Türkiye”, **Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları**, Yayın No:20, Ankara, 2007, s.6.

⁸⁴ Aktan, Vural, Terminoloji..., s.1.

⁸⁵ Yaşar Uysal, “Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Cilt:1, Sayı:2, İzmir, 1999, s.8.

belirtilmiştir. Rant ise, toprağın geliri olma yanında, arz elastikiyeti olmayan her çeşit üretim faktörünün elde ettiği geliri ifade etmek için de kullanılmaktadır. Sermayedarın gelirini oluşturan faiz ise, sermayenin belli süre kullanılmasının karşılığı olmaktadır. Üretim faktörlerini bir araya getirerek üretimi gerçekleştiren müteşebbisin yaratılan gelirden aldığı pay ise karı oluşturmaktadır⁸⁶.

Fonksiyonel gelir dağılımı ayrıca, bir ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında da oldukça fazla bilgi verebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde, iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi, milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarım kesiminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri, nispi olarak daha düşüktür⁸⁷.

1.4.2 Kişisel Gelir Dağılımı

Milli gelirin kişiler ve tüketici birimleri (aileler) arasındaki dağılımını gösterir. Kişisel gelir dağılımında önemli olan elde edilen gelirin kaynağı ve bileşimi değil, miktarıdır. En yüksek ve en düşük gelir grupları arasındaki farklar (eşitsizlik derecesi) ve bu eşitsiz dağılıma yol açan mekanizmalar incelenir. Bu dağılımda ülke nüfusu genelde beş eşit gruba ayrılır. Nüfusun % 20'sini temsil eden her bir gruba düşen ulusal gelir hesaplanarak hane halkının yüzde dağılımı ile gelirin yüzde dağılımı karşılaştırılır. Hane halkının toplumun hangi kesimlerini temsil ettiği belli olmadığından sermaye sahipleri, emekçiler ve çiftçiler gibi toplumu oluşturan farklı sınıflar arasında tarafsız bir dağılımı öngörür⁸⁸.

⁸⁶ Yusuf Alper, "Gelir Dağılımı", <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/g/006.htm>, (24.02.2011), s.1.

⁸⁷ Sami Güçlü, Mahmut Bilen, "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:6, 1995, s.161.

⁸⁸ Aktan, Vural, Terminoloji..., s.2.

1.4.3 Sektörel Gelir Dağılımı

Literatürde, çok sık rastlanmayan bir bölüşüm çeşididir. Çeşitli üretim sektörlerinin sosyal hasıladan aldıkları payları gösterir. Başka bir ifadeyle, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin ulusal gelirden aldıkları payları, bunların uzun vadedeki seyirlerini, ulusal gelir dağılımındaki değişikliklerin hangi sektörlerin lehine ya da aleyhine geliştiğini ortaya koyar. Bu dağılımla ilgili verilerden hareketle iktisadi gelişmeyi sağlayacak tedbirlerin alınmasına imkan sağlanmaktadır. Bu bakımdan gelir dağılımından çok ekonomik sektörlerin nispi büyüklüklerinin belirlenmesinde ve gelişme oranlarının incelenmesinde kullanılmaktadır⁸⁹.

1.4.4 Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel ya da coğrafi bölüşüm bir ülkede gelirin bölgesel dağılımını ifade etmektedir⁹⁰. Bir ülkenin çeşitli bölgeler arasındaki kişi başına isabet eden gelir farklılıklarını bulmaya yarayan bir gelir dağılımı türüdür. Bu gelir dağılımı bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farklılıkları bulmakta kullanılabilir. Bu dağılımın kullanılması, milli gelirin hiçbir ülkede her bölgeye eşit olarak dağıtılamamasından kaynaklanmıştır. Bazı coğrafi ve siyasi nedenlerden dolayı belli bölgeler, milli gelirden daha çok pay alırken, bazı bölgeler daha az pay almaktadır⁹¹. Bu durum daha çok az gelişmiş ülkelerde görülmekteyken, gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı adaletsizlikleri daha az görülmektedir.

1.5 FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN GELİR DAĞILIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gelişmekte olan ülkelerde, küreselleşmenin beraberinde getirdiği finansal serbestleşme politikaları, bu ülkeler için yeni imkanlar yaratmakla birlikte beraberinde bazı riskler de getirmektedir.

⁸⁹ Alper, s.1.

⁹⁰ Martin Bronfenbrenner, **Income Distribution Theory**, Aldine Publishing Company, New York, 1971, s.27.

⁹¹ Aytaç Eker, Asuman Altay, Mustafa Sakal, **Maliye Politikası: Teori, İlkeler ve Yöntemler**, Birleşik Matbaacılık, 2.b., İzmir, 2007, s.258.

Finansal serbestleşmeyle birlikte gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiyle bütünleşme sürecine yön veren programlar; bu ülkelere mali disiplinle desteklenmiş makroekonomik istikrarın sağlanmasını, mal ve faktör piyasalarının yeniden yapılandırılmasını, devletin ekonomideki rolünün sınırlandırılmasını ve özelleştirmeyi önermektedir. Bu yeni politika yaklaşımı dış ticaret ve kambiyo rejimlerinde gerçekleştirilen düzenlemelerle dışa açıklığı arttırmak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına açılmak ve kısa dönemli portföy yatırımlarını serbestleştirmek gibi süreci hızlandırmaya yardımcı politikalar tarafından desteklenmektedir⁹².

Finansal serbestleşme ile birlikte hisse senedi piyasalarının serbestleşmesi sonucunda, yabancı yatırımcıların yerli firmaların hisselerini satın alabilmeleri ve kazanılan kar payı ile beraber yatırılan sermayenin yabancı yatırımcının ülkesine geri dönebilmesi şeklinde, yurtiçinden yurtdışına bir kaynak transferi söz konusu olabilmektedir. Ayrıca sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi durumunda ise ülkeye yabancı sermaye giriş ve çıkışı serbest bırakılmakta, cari işlemler ve sermaye hesabı işlemleri için özel döviz kurları uygulanmamakta, buna ek olarak bankalar ve şirketler istediklerinde yurtdışından borçlanabilmektedir⁹³.

Sermaye işlemlerinin liberalize edildiği açık ekonomilerde, ulusal faiz oranlarının küresel faizlerin üzerinde seyretmesi, yabancı mevduatları ulusal varlıklara çekerek, ulusal parayı değerlendirmekte, bir yandan ithal mal talebini arttırmakta, bir yandan da net ihracatı azaltarak toplam talebi azaltmaktadır⁹⁴. Ayrıca sermaye girişlerinin etkileri bazı faktörlere göre farklılık gösterir. Bunlar; ekonominin ilk durumu, girişlerin sebepleri ve kompozisyonu ile sermaye girişlerine karşı uygulanan politikalar gibi faktörlerdir⁹⁵.

⁹² Özcan Dağdemir, “Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:23, Sayı:265, Nisan 2008, s.115.

⁹³ Asena Caner, “Finansal Serbestleşme ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:22, Sayı:254, Mayıs 2007, s.6.

⁹⁴ Bülent Güloğlu, Sevinç Orhan, “Türkiye’de Parasal Aktarım Mekanizmalarının Makroekonomik Etkileri”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:23, Sayı:268, Temmuz 2008, s.97.

⁹⁵ Bayram Kont, “Sermaye Girişleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Deneyimi (1990-1996)”, **İktisat Politikası**, (Der. Vildan Serin), Alfa Yayınları, 1.b., İstanbul, 1998, s.712.

Birtakım serbestleştirme uygulamaları ile örneğin mevduat faiz oranları üzerindeki kısıtlamaların ortadan kaldırılması sonrasında artan reel faiz oranı tasarruf eğilimini arttırarak, finansal serbestleşme teorisinin savunduğunun aksine, toplam talebi ve toplam geliri kısar. Toplam talebin ve gelirin daha düşük olduğu bir ekonomide kar oranının da düşmesiyle yatırımlar azalabilir. Ayrıca artan faiz oranlarının firmaların borçlanma maliyetini arttırması, bu artışın fiyatlara yansımaları ve bu fiyat artışının da reel ücretleri düşürmesi söz konusu olabilir⁹⁶.

Sermaye hareketleri serbest ise ve sermaye piyasalarında ahlaki tehlike varsa, ayrıca mevduatlar üzerinde devlet garantisi mevcutsa, bankalar kredi hacmini aşırı şekilde arttırabilirler. Bu durum firmalara yatırımların getirisi ile ilgili aşırı olumlu sinyaller vererek, firmaların yatırımlarını aşırı derecede arttırmalarına sebep olur. Tasarruflar düşer ve cari açık artar⁹⁷. Bu durum ise söz konusu cari açığı finanse etmek için yüksek faiz uygulamaları ile birlikte yeni sermaye girişlerine neden olan bir kısır döngü yaratır.

Yabancı sermaye ne kadar üretken olursa olsun, eğer elde ettiği kar kadar net döviz yaratmıyorsa, kar transferi için, ev sahibi ülke bu dövizin başka kesimlerde yaratılmaya zorundadır. Yani milli gelire katkısı pozitif olsa bile yabancı sermayenin zaman içinde ödemeler dengesine katkısı negatif olabilir⁹⁸.

Bir ülkede uluslararası sermaye hareketleri serbest bırakılmış ise ve devlet açık veren bütçelerini finanse edebilmek için yoğun bir şekilde borçlanmaya girmişse, devlete borç veren bankalar da büyük açık vermek durumundadırlar. Bankalar devlete borç verebilmek için adeta yarışmakta fakat dışarıdan sağlanan dövizin iç piyasada kullanılabilmesi için ulusal paraya çevrilmesi gereğinden dolayı

⁹⁶ Caner, s.9.

⁹⁷ Caner, s.11.

⁹⁸ Günsel Kırçalıoğlu Ekren, “İktisadi Küreselleşme Süreci İçinde Ülkelerarası Kaynak Aktarım Mekanizmalarının Analizi; Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008, s.110.

bankalar açık pozisyon taşıyarak devamlı döviz borçlusu olarak faaliyetlerini sürdürme durumunda kalmaktadırlar⁹⁹.

Yapılan tüm bu açıklamalara göre finansal piyasalarda sonuçta kırılganlıkların meydana gelmesi, finansal dengelerin bozulması, ekonominin genel gidişatının olumsuz etkilenmesi gibi sebeplerle krizler meydana gelebilmektedir. Krizlerin ise iş kaybı ve talep düşüşü ile birlikte gelirden azalma, göreceli fiyatlardaki değişim nedeniyle gelir dağılımında bozulma, yerel paranın değerinin azalması ile ticareti yapılmayan malların fiyatlarında ve bu malları üretenlerin gelirlerinde azalma ve faiz oranlarındaki artış ile tasarruf sahiplerinin gelirlerinde artışa rağmen borç alanların yükünün artması gibi sonuçları olmaktadır. Krizleri takiben çoğunlukla uygulanan sıkı maliye politikası ise, sosyal programlarda kesintiye neden olabilmektedir¹⁰⁰.

Kısaca ifade etmek gerekirse; finansal liberalizasyon bir taraftan ülke içinden yurt dışına kaynak transferine imkan sağlayarak içeride paylaşılacak kaynak miktarını azaltmakta diğer taraftan da yüksek faiz, gerileyen reel ücretler ve artan finansal kazançlar yoluyla ülke içinde fonksiyonel gelir dağılımını da etkilemektedir. Bu etkilemenin düzeyi ise ülkenin gelişmişlik açısından konumu, bütçe gelir ve harcamalarının bileşimi, faiz oranı, kurlar ve dış ticaretteki gelişmeler tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla finansal liberalizasyon önce finansal göstergeler, daha sonra makro ekonomik değişkenler ve nihayet fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin göstergeler üzerinde etkili olmaktadır.

⁹⁹ Mehmet Demiral, “Türkiye’de Sıcak Para Hareketleri ve Ekonomik Krizlere Etkisi: 1990-2006 Dönemi”, **İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları**, İstanbul, 2008, ss.67-68.

¹⁰⁰ Caner, s.11.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE FİNANSAL SERBESTLEŞME SÜRECİNİN GELİŞİMİ

Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar geçen zaman süresinde, ekonomik anlamda gerçekleştirilen serbestleşme uygulamaları üzerinde durulacaktır. Ancak bu incelemeden önce Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı’dan devraldığı ekonomik miras üzerinde de kısaca durulması da çalışmanın bütünlüğü açısından anlamlı olacaktır.

2.1 1980 ÖNCESİ DÖNEMDE SERBESTLEŞME UYGULAMALARI

Türkiye’nin 1980 yılı öncesindeki liberal uygulamalarını analiz edeceğimiz bu bölümde Türkiye tarihi 1923-1929 dönemi ve 1946-1960 dönemi olarak incelenecektir. Öncesinde ise Osmanlı Devleti’nin ekonomik yapısı üzerinde kısaca durulacaktır.

2.1.1 Cumhuriyetin Devraldığı Ekonomik Miras

Osmanlı ekonomisi, tarım ekonomisine dayanmakta olup, Osmanlı’da sanayi ve ticaret ilgi çekmemiştir. Sanayi ile daha çok azınlıklar ilgilenmiş olup, ekonomi öz tüketime dayalıdır. Bu nedenle sanayileşme gecikmiştir. Osmanlı’da özel mülkiyet yoktur, topraklar padişaha aittir. Vergiler genelde aynı vergi şeklindedir. Osmanlı’da ilk borçlanma; gelir-gider dengesinin sağlanamamasıyla birlikte Kırım Savaşı’nın finanse edilmesi için Galata Bankerleri aracılığıyla İngiltere’den alınmıştır. Osmanlı’nın borçlarını ödemede güçlüğü düşmesi sonucu ise alacaklı ülkelerin temsilcileri 1881 yılında “Düyun-u Umumiye”yi kurmuşlardır. Bu yıllardaki en önemli sorun arz yetersizliğidir. Bu yüzden ithalat-ihracat sözleşmeleri gerçekleştirilmiş ve arz yetersizliğinden dolayı ithalat vergileri düşük, ihracat vergileri yüksek tutulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik sistemini analiz edebilmek için üzerinde durulması gereken bir nokta da, Osmanlı ile İngiltere arasında 16 Ağustos 1838'de imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması'dır. Bu antlaşma özelde Osmanlı ve genel anlamda Türk tarihinin seyri bakımından önemli sonuçlara neden olmuştur. Bu antlaşma ana hatlarıyla; iç ticarete Osmanlı vatandaşlarının yanında İngilterelilerin de katılması, İngilterelilerle yapılan transit ticaretten alınan resmi verginin kaldırılması gibi çeşitli ayrıcalıkları içermiştir¹⁰¹.

Osmanlı Devleti'nin dış ticaretini düzenleyen ve Osmanlı'yı açık pazar durumuna getiren bu antlaşma ve 1839 yılında Fransa ile yapılan ticaret antlaşmasından hemen sonra, henüz altın-gümüş ve bakır para sistemi içinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, ticaret açığı sebebiyle, altın-gümüş hatta bakır para stoku tükenmişti. Oysa bu antlaşmalar Avrupa'nın sanayileşen devletlerine de teşmil edilmiş hatta, bu ülkelerin merkez bankası banknotları Osmanlı'da tedavüle bile girmişti. Bu gelişmelerle, Avrupa baskısına maruz kalmamak ve ithalatın devamına olanak sağlayabilmek amacıyla bir banka kurulmuştur. 19. Yüzyılın ikinci yarısına girerken Osmanlı Devleti ilk defa olarak bir uygulamaya geçmiştir. Hem kağıt para hem de faizli borç senedi olan, altın-gümüş paranın yerine geçeceği için "kaime" denen ve % 8 faiz getiren, el ile yazılarak düzenlenmiş kağıt paralar ihraç etmiştir. Bu ilk "kaimeler" % 8 gibi yüksek faiz getirdiği için bütün Avrupa bunlara rağbet göstermiştir. Daha sonra kaimelerin seri halde faizsiz olarak basılmasıyla, yeni kaimeler altın para karşısında değer yitirmeye başlamış ve ilk olarak Kırım Savaşı'nın finansmanı için alınan dış borçtan sonra yeni borçlar alınmıştır. Alacaklı olan ülkeler bu kez de Osmanlı Devleti'nden kendi kontrolleri altında bir merkez veya emisyon bankası kurulmasını istemişler ve böylece 1867 yılında Avrupalı ortaklarla Osmanlı Bankası kurulmuştur. Bu banka, emisyon bankası olarak kurulmasına ve Osmanlı Devleti'nin senyoraj (para basma) hakkını kullanmasına rağmen, bu yolla elde ettiği kazancı devlet ile paylaşmamıştır. Aksine bütün karı kendisine almış, % 1,5'tan bile aşağıya mal ettiği banknotlarını devlete en az % 6 faiz ile kredi olarak vermiştir. Yani devletin senyoraj hakkını kullandığı halde, bu

¹⁰¹ Mustafa Oral, "Balta Limanı Ticaret Anlaşması", <http://www.turksolu.org/ileri/23/oral23.htm>, (08.03.2011), s.1.

yoldan sağladığı kazancı devletle paylaşmadığı gibi, para ihraç etmek rantını da devletten alan bir banka olarak tarihe geçmiştir¹⁰².

Bu açıklamalardan sonra Osmanlı'nın dünya ekonomisi içindeki yerini hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Uluslararası uzmanlaşmanın bu klasik biçimi 19. yüzyılın ilk on yılından başlayarak yerleşmiş ve Avrupa kökenli sınai ürünler iç piyasaya büyük ölçüde egemen olmuştur. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlanmalar ve giderek ağırlaşan ve yaygınlaşan kapitülasyonlar zinciri sonunda yarı sömürge bir hal aldığı da söylemek doğru olacaktır¹⁰³. Sözü ettiğimiz Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile sağlamlaşan kapitülasyonların verilmiş nedenleri üzerinde de kısaca duracak olursak bunları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Osmanlı denizleri ve limanlarını canlı tutarak, bu ticaretten vergi vb. yollarla gelir sağlamak istenmesi,
- Batılı devletlerin, Osmanlı Devleti'ne karşı ortak hareket etmelerini önleyerek, bazılarının müttefik edinmek istenmesi,
- Osmanlı Devleti, İslam hukuku kurallarını uyguladığından, farklı dinlere mensup olan yabancılara, kendi din ve kurallarına göre ayrıcalık vermek durumunda kalmış olması¹⁰⁴.

Buna göre dönemin ana özelliği olarak ulusal bir kapitalizme yönelişten söz edilebilmektedir. Ayrıca iktisat politikalarında da serbest ticaret, tarımsal ihracata dayalı uzmanlaşma ve yabancı sermayeye karşı açık kapı uygulamaları savunulmuştur. Ancak bu politikaların sanayi tabanlı bir ulusal kapitalizmin değil, dışa bağımlı bir piyasa ekonomisinin ve bir ticaret burjuvazisinin gelişmesi anlamına geleceği söylenebilmektedir¹⁰⁵. Bu açıklamalar doğrultusunda denilebilmektedir ki;

¹⁰² Haydar Kazgan, "Osmanlı Devleti'nin İktisadi Gerileme ve Çöküş Sebeplerinden Biri olarak Senyoraj Hakkının Kullanılmaması", **Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.b., İstanbul, 2004, ss.278-279.

¹⁰³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)**, İmge Kitabevi, 12.b., Ankara, 2008, ss.20-21.

¹⁰⁴ Muhittin Gül, "Kapitülasyonlar: Kaldırma Teşebbüsleri ve Lozan'da Kaldırılışı", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Cilt:12, Sayı:1, Afyon, 2010, s.75.

¹⁰⁵ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, s.26.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda, ekonomi uzun yıllar süren savaşlar sonucunda son derece zayıf bir durumdaydı. Osmanlı yönetimi altında 1700'lerde başlayan çöküntü ve duraklama döneminin sonunda Cumhuriyet hükümeti tarıma dayalı, bütünü ile geri kalmış ve dış borçlardan oluşan fakir bir ekonomiyi devralmıştır. Türkiye'nin doğal kaynakları gelişmeye engel olacak nitelikte değilse de, sosyal ve ekonomik şartlar gelişmeyi ve kalkınmayı büyük ölçüde zorlaştırmıştır¹⁰⁶.

2.1.2 1923-1929 Dönemi (I. Liberal Dönem)

1923 yılı Anadolu'da yeni bir devletin kurulduğu ve Osmanlı'nın tarihe karıştığı bir yıl olarak siyasi anlamda büyük bir dönüşümü, bir devrimi temsil ederken, iktisadi anlamda geçmişle bir kopuş niteliği taşımaz. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra İmparatorluğun 1922 yılına kadar izlediği ekonomi politikaları ile 1923 sonrası ekonomi politikaları varolan koşulların elverdiği ölçüde süreklilik ve tutarlılık içindedir. 1923 sonrasında, devlet desteğiyle milli burjuvazi yetiştirilmesini ve söz konusu yerli sermayedarların büyüme ve kalkınmanın itici gücünü oluşturmasını amaçlayan “milli iktisat” okulunun ekonomi politikaları uygulanırken, bu okulun yerli sanayiye korumacı ve sanayileşmeci politikaları Lozan Anlaşması ile gümrük politikaları üzerine konulan sınırlamalar nedeniyle uygulamaya konulamamıştır¹⁰⁷.

Lozan Barış Antlaşması, ekonominin dış ilişkilerinde yeni düzenlemeler getirmiştir. Lozan'da Türkiye'nin amacı siyasi ve ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmek olurken, gümrük tarifeleri de tartışılan önemli konulardan biri olmuştur¹⁰⁸. Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi ise, beş yıl süreyle Türkiye'nin dışarıya karşı uygulayabileceği iktisat politikalarını dondurmakta ve bazı istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılmasını ve yenilerinin

¹⁰⁶ Zeyyat Hatiboğlu, **Türkiye İktisadının Geçmişi Bugünü ve Geleceği**, Beta Yayınları, 1.b., İstanbul, 1993, ss.37-38.

¹⁰⁷ Murat Taşkın, “1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/murat.htm>, (12.03.2011)

¹⁰⁸ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 18.b., İstanbul, 2005, s.35.

konulmamasını; gümrük tarifelerinin ise beş yıl süreyle değişmemesini öngörmüştür. Kabul edilen bu tarife 1916 Osmanlı gümrük tarifesini esas almıştır. Bu tarife vergileme amacıyla tarımsal tüketim mallarına %30-40 oranında vergi koyan ve sanayiye koruma amacı gütmeyen bir tarife olmuştur. Söz konusu tarife oranları ile ulusal ekonominin korunma oranı sadece %12,9'da kalmıştır. Ayrıca ithal edilen mallar üzerine yerli mallardan farklı oranlı tüketim vergisi konulması önlenmiştir. Bu hükümlerin ise beş yıl süreyle Türkiye'nin gümrük gelirlerini arttırmaya ve sanayiye dış rekabetten korumaya dönük etkili bir politika uygulanmasına engel olduğu söylenebilmektedir¹⁰⁹.

1923 yılının Şubat ayında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak ve siyasal otoritesinin zedelenmemesi koşuluyla, milliyetçi ve liberal politikaların temelleri benimsenmiştir. Kongreye tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin temsilcileri katılmış ancak bu temsilcilerin seçiminde belli bir ölçü ya da kural gözetilmemiştir. Kongrenin temel amaçlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Yeni kurulacak Türk Devleti'nin izleyeceği iktisat politikalarına ve iktisadi sisteme ışık tutmak,
- Milli mücadele yıllarında Ankara ile sağlıklı ilişkiler kuramayan İstanbul ve İzmir'deki sermaye çevrelerinin Ankara Hükümeti temsilcileriyle yakınlaşmasını sağlamak,
- Batı Avrupa ülkelerine, liberal düzenden komünist düzene geçilmeyeceği konusunda güvence vermek¹¹⁰.

Kongrede tüccar grubu hükümetin de ortak olacağı bir ticaret bankası kurulması, tekellerin kaldırılması, dış ticaretin düzeltilmesi ve ticaret odalarının düzenlenmesi gibi hususları benimsemiştir. Ayrıca yabancı sermayeye ayrıcalık tanınması fakat bunun ülke yasalarına bağımlılığının sağlanması gereği üzerine de

¹⁰⁹ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, ss.44-45.

¹¹⁰ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999)**, İmaj Yayıncılık, 5.b., Ankara, 1999, s.34.

vurgu yapmışlardır. Çiftçi grubu ise aşarın ve tütün tekelinin kaldırılmasını ve tarım kredisi olanaklarının arttırılmasını istemiştir¹¹¹. Sanayi grubu gümrük tarifeleri arttırılarak sanayinin dış rekabetten korunmasını istemiştir. Ayrıca sanayiye teşvik kanununun yeniden düzenlenerek yürürlüğe konulmasını, bir sanayi bankasının kurulmasını ve makine araç-gereç ithaline vergi bağışıklığı sağlanmasını talep etmişlerdir¹¹². İşçi sınıfı ise günlük çalışma sürelerinin sekiz saatle sınırlandırılması, ücretli izin, iş güvenliği ve sigorta sağlanması gibi taleplerde bulunmuş fakat bu talepler tüccar ve sanayi kesimi tarafından benimsenmemiştir¹¹³.

1923-1929 dönemi açık ekonomi koşullarında yeniden inşa ifadesiyle tanımlanabilmektedir. Ekonominin dışa açıklık derecesini incelemeye çalışığımızda 1923-1929 yılları arasında ithalatın GSYİH'ye oranı ortalama olarak %14,4, ihracatın payı ise %10,6'ydı. Bu oranlar Osmanlı Devleti için 1907 yılında %17 ve %14, 1913'te ise %19 ve %15 olarak tahmin edilmiştir. Böylece dış ticaret bakımından ekonominin açıklık derecesinde Cumhuriyetin ilk yıllarında görece bir azalmanın olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak 1923-1929 yıllarında ithalat ve ihracatın milli gelir içindeki payı, sonraki elli yıl boyunca aşılmamış ve bu anlamda bu dönem Cumhuriyet tarihinin "dışa açık" bir dönemi olma özelliğini kazanmıştır¹¹⁴. Bu dönemde ayrıca İş Bankası, Tütüncüler Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş ve İstanbul ticaret ve tahıl borsası açılmış ve anonim şirketlerin kurulması kolaylaştırılmıştır.

İncelenen dönemde ülkeye bir ölçüde de olsa yabancı sermaye girişleri olmuştur. Yabancı sermayenin, 1920-1930 yılları arasında kurulan 201 Türk anonim şirketinden 66'sında yer aldığı saptanmıştır. Yabancı sermayeli ortaklıkların toplam sermaye (73 milyon) içindeki payı %43 (31,5 milyon TL) dolayındadır¹¹⁵. Ayrıca 1924-1929 yılları arasında GSMH'de yılda ortalama %10,9, sanai üretimde ise %8,5 oranında artış gerçekleşmiştir. Bu sonuç ise üretim kapasitesine yapılan ilaveler ve

¹¹¹ Kepenek, Yentürk, s.34.

¹¹² S. Rıdvan Karluk, **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınları, 11.b., İstanbul, 2007, s.211.

¹¹³ Kepenek, Yentürk, s.35.

¹¹⁴ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, ss.49-50.

¹¹⁵ Kepenek, Yentürk, s.43.

dinamik bir sanayileşme temposundan değil, savaş sonrası üretime dönen emekten, yani mevcut atıl kapasitenin kullanılmasından dolayı ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde devlet özel girişimi teşvik etmek için yoğun çaba harcamıştır. Bu amaçla yapılanların başında, devlet tekelleri kurularak daha sonra bunların işletmesini özel sektöre devretmek gelmiştir. Ancak devletin en az düzeydeki müdahaleci tutumuna rağmen, özel sektör istenilen gelişmeyi sağlayamamıştır. Fakat yine de bu dönemin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takip eden yarım yüzyılın en dışa açık dönemi olduğu söylenebilmektedir.

Tüm dünyayı iktisadi olarak büyük bir kaosa sürükleyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Türkiye'yi de etkilemiştir. 1930 yılından sonra tüm dünyada devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalara yönelik gerçekleşmiştir. 1932-1939 arasında Türk ekonomisinde artan devlet müdahaleleri en genel anlamda “devletçilik” olarak nitelendirilmiştir. Türkiye’de liberal bir iktisat politikasının hakim olduğu bir dönemde büyük buhranın patlak vermesi ve etkilerinin hızla Türkiye’de de duyulması, devletçiliğe geçişi zorlayan belirleyici bir etki yaratmıştır¹¹⁶.

Ekonomik buhran ile birlikte Türkiye’de, hammadde-tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüş dış ticaret hadlerini Türkiye’nin aleyhine çevirmiştir. 1920’li yıllarda Türk Lirası, serbest kur rejimi ile Sterline bağlı durumda olup, Türkiye’de para piyasalarını düzenleyecek bir merkez bankasının olmayışı, piyasanın üzerinde devletin senyoraj hakkını kullanmasını engellemiştir. Ayrıca Osmanlı devletinin Düyun-u Umumiye’den devraldığı borçlar nedeniyle, mali piyasalarda devletin yapacakları da sınırlanmıştır¹¹⁷. Bu sebeplerden Türkiye bunalımdan çıkmak ve iktisadi genişlemeyi sağlamak amacıyla çeşitli tedbirler almıştır. Bunun için öncelikle 1930 yılında Merkez Bankası kurulmuş ve Türk Parasını Koruma Kanunu TBMM’de kabul edilmiştir. 1931 yılında ise korumacılığın ilk adımı olarak ithalata kota konulması ve ihracatın denetlenmesi yasaları çıkartılmıştır. Aynı yıl sanayi

¹¹⁶ Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yayınları, 2.b., Ankara, 1982, s.99.

¹¹⁷ Ömer Açıkgöz, Bülent Özkan, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı:136, Nisan 2009, s.1.

kongresi düzenlenmiştir. 1932 yılında da yürürlüğe giren yasalarla, ekonomik faaliyetlerde devletin denetim yetkileri arttırılmıştır. 1933 yılında ise Sümerbank'ın kurulması ve mevduatı koruma yasaları ile ödünç para verme ve kredi işlemleri düzenlenmiş, devlet bu tarihte ilk defa faiz oranlarını belirlemeye başlamıştır¹¹⁸. 1934-1938 yılları arasında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile istenilen hedeflere ulaşılması üzerine 1938 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Bu planın uygulanacağı yıllarda İkinci Dünya Savaşı'nın başlamış olması devletin savaş ekonomisine uygun bazı tedbirler almasına yol açmıştır. Savaşın bitmesi ve tüm dünyada liberal politikaların etkin olmaya başlamasıyla birlikte Türkiye'de de bazı değişiklikler olmaya başlamıştır. Çok partili sisteme geçişle birlikte 1945-1950 yılları arasında, Türk ekonomisinde devlet müdahaleciliğinin belirli sınırlar içinde tutulması ve daha liberal bir ekonomi uygulanması yolundaki girişimler ön plana çıkmıştır.

2.1.3 1946-1960 Dönemi (II. Liberal Dönem)

Türkiye ekonomisi 1930-1946 yılları arasında dış dünyaya kapalı kalmıştır ancak savaşın bitmesiyle yeni ekonomi politikası arayışları gündeme gelmiştir. İzleyen dönemde ortaya çıkan iç ve dış koşullar, Türkiye'nin dışa açılması için baskıları gündeme getirmiştir.

1946 yılı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde hem siyasi hem de iktisadi bakımdan bir dönüm noktası olma özelliğini taşır. Siyasi bakımdan 1946 yılı, tek partili rejimden, çok partili rejime geçişin başlangıç tarihidir¹¹⁹.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ABD dünyanın en güçlü devleti olarak sahnede bulunuyorken, kendi öncülüğünde, Batı dünyasını ve uluslararası sistemi yeniden kurumlaştırma işlevini yüklenmiştir. Batı çevresindeki az gelişmiş ülkelerin gelişme doğrultusunu belirlerken, kurmayı amaçladığı yeni uluslararası sistemin de

¹¹⁸ Esat Çelebi, "Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Doğuş Üniversitesi, <http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2002/cilt%5B3%5D/sayi%5B1%5D/M00059.pdf>, (12.03.2011), ss.25-26.

¹¹⁹ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, s.93.

gereken parçası olmalarını sağlamayı hedeflemiştir. Buna göre askeri ya da ekonomik yardımlardan yararlanmak isteyen bir ülke, sistemin koşullarına uymak ve alacağı yardımların içerdiği şartları yerine getirmek durumunda kalmıştır. Bu sistem ise ABD'nin, dış ticaretin serbestleştirilmesine yönelik kurum ve kuralları oluşturmasını içermekteydi. Bu noktada az gelişmiş ülkeler yeni pazarlar sağlama görevini üstlenmişlerdir. Türkiye de, ABD dış yardımı almak için bu yardımın şartlarını kabul etmek durumunda kalmıştır¹²⁰. Sistemin hegemonik gücü olan ABD bir yandan savaş enkazı altındaki Avrupa ekonomisini canlandırıcı, bir taraftan da uluslararası yeni iş bölümü bağlamında az gelişmiş ülkelerde kapitalizmi geliştirici politikalar saptamıştır. Savaş sonrasında uluslararası iş bölümü, sermaye yoğun tekniklerle çalışan, emek gücü verimliliği yüksek sanayi dallarının metropollerde; emek yoğun tekniklerle çalışan, emek gücü verimliliği düşük sanayi dallarının ise az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmesini öngörmüştür. Böylece, belli bir süreç içinde bağımlı ülkelere geliştirilecek sanayilerin kullanacakları makine-teçhizat ve ara malı, metropollerdeki sanayilerden karşılanacak; bağımlı ülkelere yapılan sermaye ihracı sadece kredilerle değil, yabancı sermaye yatırımlarıyla da sanayi sektöründe yoğunlaşacaktır¹²¹.

İç baskılar olarak da savaş sonrası Türkiye'nin askeri gücünün zayıflığı, temel gıda maddesi buğdayı bile yeterli miktarda sağlayamaması ve dönemin güçlü sınıflarının devletçi düzenin tasfiyesiyle birlikte yabancı sermayeye katılma istekleri sayılabilmektedir. Bu baskılar neticesinde de önce Truman Doktrini, daha sonra da Marshall Planı çerçevesinde dış yardım alınmıştır.

Açıklaması yapılan tüm bu iç ve dış etmenler, uygulanmakta olan devletçi sanayileşme ve müdahaleci ekonomi politikasının aynı kararlılıkla uygulanmasına olanak vermemiş ve bir dizi liberal politikaların uygulanmasında etkili olmuştur. İktidardaki CHP Hükümeti devletçilik anlayışını değiştirmiş ve yeni bir dönemin

¹²⁰ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.b., İstanbul, 2008, ss.95-96.

¹²¹ Mustafa Sönmez, **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:2004-28, İstanbul, 2004, s.176.

başlamasını sağlamıştır¹²². Bu gelişmeler doğrultusunda 1947 yılında Vaner Planı olarak da bilinen, özel kesime öncelik veren, kamu kesimini ulaştırma başta olmak üzere alt-yapı faaliyetleri ile sınırlayan ve dış kaynaklı finansman yollarını benimseyen ve bu özellikleriyle ekonomi politikasında dönüşümün önemli bir göstergesi niteliğindeki Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Fakat dış finansman yetersizliği nedeniyle bu plan uygulanamamıştır¹²³.

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Bakanlar Kurulu kararıyla ilan edilen ithalat rejimiyle Türkiye, üç yıl boyunca gümrük tarifeleri dışındaki koruma önlemlerini kaldırmış ve serbest bir dış ticaret politikası izlemiştir¹²⁴. DP hükümeti OECD Konseyi'nin ithalatta % 60 serbestleşme önerisine uyarak ithalat listelerine “serbestleşme” listesini eklemiştir. Sabit kur sistemiyle birlikte işleyen serbestleşmenin doğal sonucu ithalatın patlaması olmuştur¹²⁵.

İzlenen serbest dış ticaret politikası kısa zamanda ödemeler dengesi bunalımı yaratmıştır. 1952 yılında dış ticaret açığı aynı yılın ihracat gelirlerinin %50'sini geçmiştir. Bu gelişmeler sonucunda serbestleşme politikalarına kısıtlamalar getirilmiş ve 1953 yılında serbestleşme fiilen durdurulmuştur¹²⁶.

Oluşan bunalımın dayatmasıyla 1929 yılından farklı koşullarda yeniden korumacı dış ticaret politikası etkin kılınmış ardından da ithali kısıtlanan/yasaklanan tüketim malları yerli-yabancı firmalarca üretilerek ithal ikameci sanayileşme büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Çokuluslu şirketlerin borçlandırma, ticaret ve üretken alanlara yatırım politikalarıyla uyum içinde gelişen ithal ikameci sanayileşme, sonuçta ara ve yatırım malları açısından dışa bağımlı, dışarıdan sağlanan patent, lisans ve know-how'ların kayıtlamalarına maruz, uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan proje-program kredilerinin ve yabancı sermayeli firmaların yönlendirdiği, dışa bağımlı bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu özellikteki sanayileşmenin temel

¹²² Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, 7.b., Bursa, 2002, s.99.

¹²³ Fırat Oğuz, Fırat Bayar, “1923-2003 Türkiye Ekonomisi”, **Hazine Dergisi**, Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://ce42666277ca0056e08dc46ebb122994>, (12.03.2011), s.13.

¹²⁴ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, s.100.

¹²⁵ Sönmez, Türkiye Ekonomisinin, s.82.

¹²⁶ Akkaya, s.66.

özellikleri; iç pazara yönelik ve korumacı dış ticaretin himayesiyle tekelci olması ve yeniden üretimini dış borçla sağlıyor oluşudur. Bu yapının ortaya çıkardığı sorunlar, her geçen yıl daha da artmış, özellikle dış borç gereksinimi çığ gibi büyümüştür. Başvurulan IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşlar ise “istikrar tedbirlerini” dayatmışlardır. Böylece ekonomi, “döviz darboğazı → IMF gibi kuruluşlara başvuru → dış borç → döviz darboğazı” biçiminde formüle edilebilecek bir döngünün içinde her yıl biraz daha dışa bağımlılığın girdabına girmiştir¹²⁷.

Kısaca; 1953'ten sonra ortaya çıkan ithal ikameci sanayileşme, borç ve yabancı sermaye yatırımları biçimindeki sermaye girişinin belirleyiciliğinde biçimlenmiştir. Türkiye'ye bu dönemde yapılan yabancı sermaye ihracının iki önemli kanalı, kamu sektörünce üstlenilen altyapı ve sanayi yatırımları için alınan proje-program kredileri ile yerli yabancı özel sermayeye girişilecek sanayi yatırımları için ağırlıklı Dünya Bankası'nın, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na* aktardığı krediler olmuştur. 1954'te çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu da sermaye girişinin iki önemli kanalı durumuna gelmiştir. Yabancı uzmanlarca hazırlanan bu yasalarla da sermaye ihracı ağırlıklı özel sınai yatırımlar biçiminde somutlaşmıştır¹²⁸.

Yeni ithalat rejimiyle ithali kısıtlanan mallar, o zamana kadar bu malları ithal eden tüccarların Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'yla gelen yabancı firmalarla bütünleşerek kurdukları montajcı nitelikteki fabrikalarda üretilmeye başlanmıştır.

Özetle 1946-1950 dönemi Türkiye'de iktisat politikalarında esaslı dönüşümlerin hazırlandığı yıllar olmuştur. İç ve dış etkenlerin kısaca açıklanmasından anlaşılacağı gibi, ekonomi politikasında kesin dönüşüm 1940'ların sonlarında büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bu politikanın temel özellikleri olarak, iç ve dış ticarete serbest piyasa koşullarının egemen kılınması, özel girişimciliğin her düzeyde desteklenmesi, özellikle sanayide kamu yatırımlarının sınırlandırılması, tarımda makineleşmeye ve karayolu ulaşımına öncelik verilmesi ve yabancı özel

¹²⁷ Sönmez, Türkiye Ekonomisinin, s.72.

* Türkiye Sınai Kalkınma Bankası 1950 yılında özel sektör yatırımlarını teşvik amacıyla kurulmuştur.

¹²⁸ Sönmez, Türkiye Ekonomisinin, s.101.

yatırımların özendirilmesi belirtilebilir¹²⁹. Bu dönemde hızlı bir büyüme süreci de yaşanmakla birlikte bu durum esasen savaş yıllarındaki gerilemenin telafisi ve tarımsal gelişme yılları olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca 1946'daki 100 milyon dolar civarındaki ticaret fazlasına rağmen 1946-1953 yıllarında dış ticaret açığı toplam olarak 500 milyon doları bulmuş ve bu açıklar ABD yardımları ve dış kredilerle kapatılmıştır. 1930 yılından itibaren (1938 hariç) sürekli olarak sağlanan dış ticaret fazlasının Cumhuriyet tarihi boyunca kaydedildiği son yıl 1946'dır¹³⁰.

1954-1961 dönemi liberal bir dış ticaret rejimi içinde dış dengenin sağlanamayacağına anlaşıldığı, bu nedenle dış ticaret kontrollerine gidilen, ancak ticaret açıkları yine ortadan kalkmayan; öte yandan geniş kamu kesiminin özel sermaye birikimiyle işlevsel bir bütünlük içinde eklemlendiği bir ekonomik yapının yerleştiği yıllardır¹³¹. 1958 yılında ekonomik istikrarı sağlamak için sıkı para ve maliye politikaları ve ihracatı teşvik tedbirleri gibi bazı tedbirler alınmış ancak başarılı olunamamıştır.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda denilebilir ki 1950-1960 dönemi yeni politikalara sahne olmuştur. Ülkede çok partili demokratik dönem başlamıştır. 1947 yılındaki Marshall Planı çerçevesinde Türkiye Batı ve ABD ile daha yoğun ilişkiler içerisine girmiştir. Kore Savaşı ve ardından NATO üyeliği Türkiye'nin dışa açık politikalar üretmesine neden olmuştur¹³².

1960 yılında ise yeni bir Anayasa hazırlanarak, uzun vadeli bir ekonomik planın yapılması süreci başlamış ve planlı ekonomiye geçiş süreci başlamıştır. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1980 yılına kadar süren bu zaman süresince ekonomi politikaları beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde ve dışa kapalı bir şekilde uygulanmıştır. Bu dönemin temel özelliği ithalat yerine yerli üretim (ithal ikamesi) ile sanayileşme çabalarıdır. Türkiye ekonomisi 1970'li yılların sonlarına doğru ise önemli ölçüde ödeme gücünü ve döviz darboğazıyla

¹²⁹ Kepenek, Yentürk, s.97.

¹³⁰ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, s.102.

¹³¹ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, s.109.

¹³² Hüsnü Erkan, **Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma**, İmge Kitabevi, 1.b., Ankara, 2000, s.96.

karşılaşmıştır. 1970’li yıllarda yaşanan I. ve II. Petrol Krizi Türkiye ekonomisini de derinden etkilemiş ve ithal ikameci politikalar terk edilerek, 1980 yılında alınan çeşitli kararlarla yeniden ekonomik serbestleşme süreci başlamıştır.

2.2 1980 SONRASI DÖNEMDE SERBESTLEŞME UYGULAMALARI

Çalışmamızın bu kısmında ekonomi politikasında “1980 Dönüşümü (1980-1988)” ve “1989 Dönüşümü” olmak üzere iki ayrı dönem incelenecektir.

2.2.1 24 Ocak Kararları (1980-1988 Dönemi)

1960’lı yılların sonunda uluslararası mali piyasalarda aşırı likidite birikimi ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni Vietnam Savaşı’na yapılan harcamaların, ABD’de bütçe ve cari işlem açıklarına yol açmasının para arzını genişletmiş olmasıydı. Bir başka neden de İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen hızlı ve canlı yatırım artışındaki ivmenin yavaş yavaş tükenmiş olmasıdır. Sabit yatırımların karlılığı düşerken, mali sermaye karlılığını arttırabilmek için spekülative arayışlara girmiştir. Koşullar, Dönemin Bretton Woods para sisteminde kilit para (altın karşılıklı) doların, artık dolara konvertibl paralar karşısında değerinin sabit tutulamayacağını ortaya koymuştur. Nitekim süregelen dolar aleyhindeki spekülasyon, 1971 Ağustos’unda doların altın paritesinden ayrılmasını ve konvertibl paraların serbest dalgalanmaya bırakılmasını getirmiştir. Bunu, özellikle hammaddeler üzerinde yoğunlaşan hızlı bir spekülasyon izlemiş ve hammadde fiyatları hızla tırmanmaya başlamıştır. Bu spekülative tırmanışa nokta koyan olay ise Ortadoğu’da sürüp giden “Arap-İsrail Savaşı” karşısında büyük Batı devletlerinin Arap aleyhtarı tutumu olmuştur. Büyük petrol üreticisi bölge ülkelerinin bu tavrı cezalandırma kararları petrol krizini patlatmıştır. OPEC’in 1973 yılı sonunda petrol fiyatlarını dört katına çıkarması, petrol ithal eden bütün ülkeleri durgunluğa ve gelişmekte olan ülkeleri de borç batağına sokmuştur. OPEC’in 1979 ve 1980 yıllarında peş peşe, petrol fiyatını tekrar % 150 oranında arttırmasıyla ikinci petrol krizi patlak vermiştir¹³³. Bunun sonucunda “dünya borç krizi” diye anılan moratoryum olayları peş peşe ortaya çıkmıştır. 1980’li

¹³³ Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler, ss.135-137.

yılların ilk yarısı, hatta daha da ötesi, gelişmekte olan ülkelerin borç sorununun getirdiği yeni anlayıştaki IMF ve Dünya Bankası programlarının uygulanması, yani giderek ekonomiyi serbestleştirme baskıları altında geçmiştir.

1970’li yıllarda yaşanan bu ekonomik krizlerle, dünya ekonomisinde yeni bir yapılanma süreci başlamıştır. Türkiye’de de 1980 sonrasında gerek dünya ekonomisinde yaşanan küreselleşme ve liberalleşme rüzgarlarının, gerekse de kendi ekonomisinde yaşanan tıkanmanın etkisiyle uygulanan ekonomi ve maliye politikalarında radikal bir dönüşüm başlatılmış ve “24 Ocak 1980” ekonomik istikrar tedbirleri alınmıştır. Başlangıçta istikrar tedbirleri olarak alınan fakat daha sonra bir ekonomik program niteliği kazanmış olan bu kararlar 1988 yılının sonuna kadar iktisat politikalarına damgasını vurmuş ve hatta zaman içinde yeni öğelerin eklenmesiyle zenginleşmiştir.

24 Ocak kararları dışındaki istikrar paketleri belli bir dönemde uygulanan politika paketleri kavramına uygun düşmektedir. Oysa 24 Ocak Kararları bir süreci ifade eder.

24 Ocak 1980 İstikrar Programı o dönemde yaygın olarak kullanılan ve IMF destekli ortodoks istikrar politikalarından oluşmuştur*. Program, ilke olarak sıkı para ve maliye politikası uygulaması, faizlerin serbest bırakılması, ücretlerin baskı altında tutulması, kamu mal ve hizmet fiyatlarının arttırılması, kamunun iktisadi faaliyetlerinin kısıtlanarak özel kesimin öne çıkarılması gibi Ortodoks istikrar tedbirleri içerirken, bunlara ilave olarak Dünya Bankası destekli yapısal değişimi öngören tedbirler de içermiştir¹³⁴. Programın ana hatları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

* Ortodoks istikrar politikaları; 1970’lerden bu yana IMF’nin enflasyonla mücadele eden ülkelere tavsiye ettiği politikaların genel adıdır. Sıkı para ve maliye politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi gibi unsurlara dayanır. Böylece ekonomide daralma yaşanması ve enflasyonun düşmesi beklenir.

¹³⁴ Salih Köse, “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması”, **Planlama Dergisi**, Devlet Planlama Teşkilatı, Özel Sayı, <http://www.setav.org/ups/dosya/44252.pdf>, (20.03.2011), s.120.

- Para arzının kısılması ve serbest faize geçilmesi,
- Türk Lirasının yüksek oranda devalüe edilmesi, (TL'nin değeri 1dolar = 47.80 TL'den 71.40 TL'ye düşürülmüştür.)
- Kamu harcamalarının kısılması, bütçe açığının küçültülmesi,
- KİT ürünlerine açıklarını kapatmaları için zam yapma yetkisinin verilmesi,
- Sübvansiyonların asgariye indirilmesi ve fiyat kontrollerinin azaltılması,
- Esnek kur, günlük döviz kuru uygulamasına geçilmesi,
- Yabancı sermaye girişini hızlandıracak önlemlerin alınması,
- İhracata dayalı sanayileşmeyi özendirirken, ihracata (vergi, ucuz kredi ve döviz kullanım kolaylıkları) sürekli destek verilmesi¹³⁵.

24 Ocak 1980 kararları 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra kararlılıkla uygulanabilmiştir. 12 Eylül 1980'den Anayasanın yürürlüğe girmesini izleyerek yeniden genel seçimlerin yapıldığı Ekim 1983 tarihine kadar geçen askeri müdahale döneminde ekonomik alanda 24 Ocak 1980 kararlarının uygulanmasına devam edilmiştir. Bunlara ek olarak ise bazı kararlar alınmıştır:

- Üretimde önemli aksamalar yarattığı, aynı zamanda ihracatı da olumsuz yönde etkilediği noktasından hareketle grevler yasaklanmış ve böylece üretimin devamlılığı sağlanmak istenmiştir. Grevler daha sonra 1982 Anayasasında belirgin ölçüde kısıtlanmıştır.
- Bütçe açığını azaltmak ve enflasyonu önlemek üzere kamu işçi ve personel istihdamı dondurulmuştur.
- Yine, enflasyonu önlemek üzere ücretlerdeki artışlara kısıtlamalar getirilmiş ve ücret artışlarının fiyat artışları kadar olması, yani reel ücretlerin sabit kalması ilkesi benimsenmiştir¹³⁶.

1980 yılında reel GSMH büyüme oranı -%2,3 iken, 1982 yılında %3,1, 1984 yılında %7,1, 1985 yılında %4,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemi takip eden 1986-1989 döneminde ise ilk yarıda ekonomide canlılık, ikinci yarıda ise durgunluk

¹³⁵ Tokgöz, s.174.

¹³⁶ Süreyya Hiç, **Türkiye Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, 2.b., İstanbul, 1994, ss.86-87.

görülmüştür. 1986 yılında %6,8'i bulan büyüme hızı izleyen yıl %9,8 olmuş; 1988 yılında ise reel GSMH büyüme hızı %1,5 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılında reel GSMH büyüme hızınının 1987 yılına göre bu denli düşmesinin en önemli nedeni ise sanayi sektörü ve hizmetler sektörünün büyüme hızlarındaki gerileme olmuştur¹³⁷.

Ekonominin dışı açılması sonucunda da ihracatta önemli sıçramalar yaşanmış, 1980 yılında 2,9 milyar ABD doları olan ihracatımız 1987 yılında 10,2 milyar ABD dolarına ulaşarak yaklaşık dört kat artmıştır. 1980'de ihracatın GSMH'ye oranı %4,2 iken, 1987'de %13,5'e yükselmiştir. İthalat ise 1980-1987 döneminde, 1982 ve 1986 yılları dışında devamlı artmış, 1986 yılında ise petrol fiyatlarında meydana gelen düşüştten dolayı azalmıştır. 1980 yılında 7,9 milyar ABD doları olan ithalat 1987 yılında 14,2 milyar ABD dolarına yükselmiştir. İthalatın içerisinde en büyük payı ise hammadde ithalatı almıştır. 1987 yılında Türkiye'nin ihracatı yaklaşık olarak 10 milyar ABD doları, ithalatı ise 14 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir¹³⁸. İhracatta meydana gelen bu artışlar ekonominin ithal bağımlılığını düşürmeden meydana gelmiştir. Dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin serbestleşmesine bağlı olarak ithalatın hacmi ve bileşimi üzerindeki merkezi denetim bu yıllarda iyice zayıflamış; bu nedenle hızlı ihracat artışlarına rağmen dış açıklar daraltılamamıştır. Ayrıca bu dönemde ithalatta miktar kontrolleri büyük ölçüde kaldırılmış fakat yerli sanayi için gerçekleşen ortalama koruma oranı bu yıllar içinde hafiflemiştir. Yaygınlaşan ihracat teşvikleri sonucu da "hayali ihracat" skandalları yaşanmıştır¹³⁹.

1980'den sonra, izlenen vergi politikasında da birtakım değişiklikler yaşanmış ve bunlar ise gelir dağılımının bozulmasında etkili olmuştur. İlk olarak vergi gelirlerinin GSMH'deki payı düşürülerek, bunun yerine iç borçlanma ikame edilmiştir. Artan kamu borçlanması ise reel faizleri arttırmıştır. Bu politika değişikliğinin sonucunda da faiz geliri elde edenlerin geliri artmış, yüksek faiz nedeniyle azalan yatırımların emek talebini düşürmesi ise ücretli ve maaşlı kesim

¹³⁷ Z. Defne Uzunhasanoğlu, "Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005 Türkiye", **Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları**, Yayın No:20, Ankara, 2007, s.16.

¹³⁸ Uzunhasanoğlu, s.17.

¹³⁹ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, ss.155,161.

üzerinde dolaylı olarak olumsuz etkiler oluşmuştur¹⁴⁰. Ayrıca sermaye üzerindeki yükün düşürülmesi amacıyla toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin payı azaltılarak en adaletsiz vergi türü olarak bilinen dolaylı vergilerin payı arttırılmıştır* . Vergi yapısındaki bu değişiklik böylece sermaye kesiminin toplumsal üretimden daha fazla pay almasını sağlayacak bir araç niteliğine bürünür hale gelmiştir. 1981 yılında toplam vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin payı % 64,5 iken 1988’de % 46,6’ya düşmüştür. Dolaylı vergilerin payı ise 1981 yılında % 35,5 iken, 1988 yılında % 53,4 olarak gerçekleşmiştir.

1980 kararlarının bir başka ayağı da faiz oranlarının yükselmesidir. Yüksek faiz politikaları ile temelde tasarrufları arttırmak suretiyle ekonomik büyümeyi hızlandırmak, ödemeler dengesini iyileştirmek gibi amaçlara ulaşılmak istenilmiştir. Ancak kredi faizlerinin yüksekliği, sanayi kuruluşlarının üretim maliyetleri üzerinde önemli bir unsur haline gelmiştir ve hatta üretken sermayenin rantiyer bir özelliğe doğru kayıcı ve yatırımları yavaşlatıcı etkileri ortaya çıkmıştır¹⁴¹.

Özetle 1980 programı ile, o yıla kadar Türkiye’de izlenen ithal ikameci sanayileşme politikasının terk edilerek ihracata dönük sanayileşme politikasının benimsenmesi ve ekonominin dışa açılması yönündeki engellerin kaldırılması hedeflenmiştir. Türk Lirası yüksek oranda devalüe edilmiş, kamu fiyatları arttırılmış ve faizler yükselmiştir. Serbest faiz politikasıyla tasarrufların arttırılması ve talebin kısılması amaçlanmıştır. Türkiye ekonomisi 1980 kararlarıyla yapısal bir değişim sürecine girmiş olmasına rağmen, ekonomide gerekli istikrar sağlanamamıştır¹⁴². Bu süreçte yaşanan serbestleşme uygulamalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1980: Faiz oranları üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır.
- 1981: İthal ikameci dönem sona ermiştir.

¹⁴⁰ Uzunhasanoğlu, s.20.

* Dolaylı vergiler kazanç gözetilmeksizin tüketim üzerinden alınan katma değer vergisi, özel tüketim vergisi gibi vergilerdir. Dolaysız vergiler ise kazanç üzerinden alınan vergiler olup dolaylı vergilere göre daha adaletlidir.

¹⁴¹ Uzunhasanoğlu, s.21.

¹⁴² Karluk, ss.418,420.

- 1981: Döviz kurunun her gün Merkez Bankası'na açıklandığı günlük kur sistemine geçilmiştir.
- 1982: Sermaye piyasası kurulmuştur.
- 1984: Döviz alım satımı serbestleştirilmiştir.
- 1984: Kambiyo rejimi değiştirilerek yurttaşların döviz taşımaya izin verilmiştir.
- 1986: IMKB'de alım satım işlemlerine başlanmıştır.
- 1986: (İnterbank) Bankalararası Para Piyasası açılmıştır. (Böylece bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının karşılanması ve fon fazlalarının sistem içinde değerlendirilmesi imkanı oluşmuştur.)
- 1987: Açık piyasa işlemleri (APİ) başlamıştır.
- 1988: Efektif döviz piyasası kurulmuştur.
- 1989: Altın piyasası kurulmuştur.
- 1989: Sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamalar kaldırılmıştır.

Bu açıklamalar doğrultusunda denilebilir ki Türkiye'de iç finansal serbestleşme süreci 1980 yılında faiz oranları üzerindeki sınırlamaların kaldırılması ile başlamıştır. 1986 ve sonrasında ise Merkez Bankası bünyesinde kurulan piyasalarla yerel finansal yapının kurumsallaşması amacı güdülen bu sonuç tamamlanmıştır. Dış finansal serbestleşmeden bahsedebilmek için gerekli olan birtakım unsurların da 1984 yılında alınan 30 sayılı karar kapsamında büyük ölçüde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Eksiklikler ise 11 Ağustos 1989 yılında yürürlüğe konulan 32 sayılı karar ile giderilmiştir. Çalışmanın izleyen aşamasında bu karar incelenecektir. Ancak 32 Sayılı Karara geçmeden önce 30 Sayılı karar çerçevesinde yapılan düzenlemeleri belirtmekte fayda vardır:

- Türk lirası cinsinden banknot, metal para ve diğer ödeme araçlarının ithal edilmesi üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, ihracı ise hükümet iznine tabi tutulmuştur.
- Türkiye'de ikamet edenlerin yabancı para birimi bulundurmaları, döviz hesabı açtırmaları ve dövizle ödeme yapmalarına izin verilmiştir.

- Merkez Bankası, külçe altın ithal ve ihraç etmek üzere yetkilendirilmiştir. Diğer bankaların da yurtiçi pazarda külçe altın satmalarına izin verilmiştir.
- Bankaların Türkiye’de ikamet edenlerden döviz mevduatı kabul etmelerine, yurt dışında döviz bulundurmalarına ve döviz cinsinden işlem yapmalarına izin verilmiştir.
- Her türlü menkul kıymetin ithal ve ihracına izin verilmiştir. Türkiye’de döviz cinsinden ihraç edilen menkul kıymetlerin Türkiye dışında ikamet edenlere satışına izin verilmiştir.
- Yabancıların döviz bozdurmaları ve tüm transferleri bir banka aracılığıyla yapmaları koşuluyla gayrimenkul almalarına ve aynı haklar elde etmelerine izin verilmiştir.
- Yabancıların döviz cinsinden gerekli sermayeyi getirerek yatırım yapmalarına, ticari faaliyette bulunmalarına, hisse satın almalarına, ortaklık kurmalarına, şubeler, temsilcilikler ve acenteler açmalarına izin verilmiştir.
- Bankaların Merkez Bankası tarafından açıklanan döviz kurunun etrafında oluşturulan dar bir aralık içinde kendi işlemlerinde kullanacakları kurları belirlemelerine izin verilmiştir.
- Son olarak, 29 Haziran 1985 tarihi itibarıyla bankaların ticari, ticari olmayan ve bankalar arası işlemleri için kendi döviz kurlarını belirlemelerine izin verilmiştir¹⁴³.

2.2.2 32 Sayılı Karar (Ekonomi Politikasında 1989 Dönüşümü)

Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılma süreci 1980-1983 dönüşümü ile başlamış, 1989-1990 yılları arasında da tamamlanmıştır. Bu süreçte, öncelikle mal piyasaları dış pazarlara açılmış ve ithalat rejimi serbestleştirilmiştir. Döviz kuru da yüksek bir devalüasyonu takiben esnekleştirilip, birtakım ihracat teşvikleriyle birleştirilerek sanayinin ihracata yönlendirilmesinde temel bir araç görevi görmüştür. Ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve dış finans merkezleriyle eklenme süreci bu gelişmeleri yakından izlemiş, Türkiye ekonomisi 1990’lı yıllara dışa açık

¹⁴³ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Ankara, Haziran 2002, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kuresel.pdf>, (16.03.2011), ss.11-12.

bir ekonomi konumunda girmiştir ve ulusal ekonominin birikim ve büyüme ilişkileri de bu sürece uygun olarak biçimlenmiştir¹⁴⁴.

Türkiye somut olarak 1989 yılında aldığı “32 Sayılı Karar” ile kambiyo rejimini tamamen serbestleştirmiş ve ödemeler dengesinin sermaye hareketleri kalemlerini doğrudan doğruya uluslararası finans sermayesinin spekülasyon hareketlerine açmıştır. 32 Sayılı Kararla getirilen temel düzenlemeleri şu şekilde sıralayabiliriz¹⁴⁵:

- Türkiye’de yerleşik kişiler, bankalar ve özel finans kurumlarından hiçbir sınırlama olmaksızın döviz alabilirler ve döviz bulundurmaları için herhangi bir kısıtlamaya tabi değildirler.
- Türkiye’de yerleşik kişiler, Türkiye’de yerleşik olmayan kişilere verdikleri her türlü hizmet karşılığında aldıkları dövizleri ülke içine getirebilirler.
- Yurtdışında yerleşik kişilerin İMKB’de kote edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu izniyle çıkarılmış her türlü menkul kıymetleri alma ve satmaları serbesttir.
- Türkiye’de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yabancı borsalarda kote edilmiş menkul kıymetleri; Merkez Bankası tarafından alım-satımı yapılan yabancı para birimleri cinsinden hazine bonosu ve devlet tahvili satın alıp satmaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini yurtdışına transfer etmeleri serbesttir.
- Türkiye’de yerleşik kişilerin, yurtdışında menkul kıymet çıkarmaları, piyasaya sürmeleri ve satmaları serbesttir. Türkiye’de yerleşik kişilerin yurt dışından menkul kıymet getirmeleri ve yanlarında yurt dışına çıkarmaları serbesttir.
- Yabancı sermayenin satışından ya da tasfiyesinden doğan gelirler bankalar ya da özel finans kurumları aracılığıyla ülke dışına transfer edilebilir.
- Yurtdışından döviz kredisi almak serbesttir.

¹⁴⁴ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, 9.b., İstanbul, 2003, s.25.

¹⁴⁵ TCMB, ss.16-17.

- Türkiye’de yerleşik olmayan kişilerin Türk Lirası hesap açtırmaları ve bu hesaplara ilişkin anapara ve faizleri Türk Lirası ya da döviz olarak transfer ettirmeleri serbesttir.
- Gayrimenkul satışları üzerindeki yasak kaldırılmıştır ve gayrimenkul satışından elde edilen gelirin transfer ettirilmesi serbesttir.
- Türkiye’de yerleşik olmayan kişilerin döviz almaları ve transfer ettirmeleri ve yurt dışına Türk lirası göndermeleri serbesttir.
- Bankalar ve özel finans kurumları ithalat, ihracat ve görünmez transferler dışında 500.000 ABD doları ya da eşdeğeri döviz tutarını aşan transferleri bildirmekle yükümlüdürler.
- Türkiye’de yerleşik kişilerin yurtdışında temsilcilik ve irtibat büroları vb. açmaları serbesttir.

32 Sayılı Karar ile sağlanan finansal serbestleşme, 1990’lı yıllarda döviz kurunun mal ticaretinden çok, kısa dönemli sermaye hareketlerine duyarlı olması sonucunu doğurmuştur ve döviz kuru ana işlevinden kopmaya başlamıştır. Bu durum, mal ticaretinde önemli bir rekabet kazanmamış ve yüksek enflasyona sahip olan Türkiye’de döviz kurunun bir ekonomi politikası aracı olarak kullanılmasını zorlaştırmıştır¹⁴⁶. Sonuç olarak finansal serbestleşme süreci altında Türkiye ekonomisinin seyri neoliberal beklentilerin tersi sonuçlar doğurmuştur¹⁴⁷.

32 Sayılı karar ile Türkiye sermaye hareketleri açısından en serbest ülkelerden birisi haline gelmiştir. Bu karar ile sadece ödemeler bilançosunun sermaye hareketleri serbestleşmemiş, aynı zamanda mali piyasalar da serbestleşmiştir. TL konvertibl hale getirilmiş, döviz TL’nin tam ikamesi olmuştur. Bu serbestleşme sonucu döviz kurları artık cari işlemler bilançosu açıklarına ve fazlalıklarına bağlı olarak değişen bir değişken olmaktan çıkıp, sermaye hareketlerinin belirlediği bir fiyat haline dönüşmüştür¹⁴⁸. Mali serbestleşme ve artan kamu açıklarının etkisiyle pozitif reel faiz uygulaması sonucunda, faiz ile döviz kuru

¹⁴⁶ Kepenek, Yentürk, s.323.

¹⁴⁷ Erinç Yeldan, “Küreselleşmenin Neresindeyiz?”, http://www.petrolis.org.tr/yayinlar/yillik/2003_yillik/04_kuresellesme/govde.htm, (16.03.2011), s.1.

¹⁴⁸ Şahin, s.216.

arasındaki makas açılmış ve mal hareketlerinden bağımsız sermaye hareketleri gözlenmiştir. Türkiye'ye dolar getirilerek TL'ye çevrilmiş ve yüksek faiz geliri sağlayan hazine bonusu ve devlet tahvillerine yatırım yapılmıştır. Yatırım yapılan kamu kağıdının vadesi geldiğinde önemli bir faiz geliri elde edilmiştir. Bu faiz geliri yeniden yabancı paraya çevrildiğinde, yerli paranın vade dönemi içinde değer kazanması durumunda ek bir kazanç sağlanmakta ve bu kazanç arbitraj kazancı olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla bu gelişmeler “sıcak para” olarak da adlandırılan spekülative sermaye girişini hızlandırmıştır¹⁴⁹. Nitekim kambiyo kontrollerinin kaldırılarak sermaye hareketlerinin bütünüyle denetim dışı bırakıldığı 1989-1993 dönemi, 1994'de finansal (döviz) kriz ile sonuçlanmıştır¹⁵⁰.

Yüksek spekülative sermaye girişleri hem cari açıkların hem de kamu açıklarının artmasında, Türk parasının yabancı paralar karşısında değerlenmesinde, faiz oranlarının yükselmesinde, para arzının ve kredi stokunun genişlemesinde rol oynayarak makroekonomik dengesizliklere yol açmış ve bu dengesizlikler de 1994 krizine neden olan etkenleri oluşturmuştur¹⁵¹.

1990-1993 yılları arasında Türkiye'ye 23 milyar dolara ulaşan kısa süreli özel sermaye girişi olmuştur. Ayrıca bu dönem iç talep genişlemesine dayalı büyüme stratejisinin sürdüğü ve büyümenin istikrara tercih edildiği bir dönem olmuştur. 1993'de ülkede talep patlaması, hem reel piyasaların hem de finansal piyasaların sınırlarını zorlamıştır. Hızlanan enflasyon tasarruf oranlarını iyice düşürmüştür. 1989'da %23,3 olan iç tasarruf oranı 1993'de %15,3'e gerilemiştir. Hükümet artan harcamalarını karşılamak için iç ve dış piyasalardan borçlanmış ve Merkez Bankası'ndan avanslar kullanmıştır. Ayrıca döviz-faiz arbitraji sonucu sürekli sıcak para gelen ekonomiyi sıkıntıdan kurtarmak için sıcak para girişini yavaşlatmak ve döviz kurlarını yükseltmek için faiz oranlarını düşürmeyi denemiştir. İç borçlanma yerine dış borçlanma ikame edilmiş ve ekonomide likidite artmıştır. Artan likidite ise önce borsaya ardından da dövize yönelerek döviz kurlarının artmasına neden

¹⁴⁹ Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, İmge Kitabevi, 2.b., Ankara, 1998, s.503.

¹⁵⁰ Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye**, s.84.

¹⁵¹ Kepenek, Yentürk, s.580.

olmuştur. TCMB likidite fazlasını çekmek için piyasaya girmekte geç kalınca halk TL'ye olan güvenini yitirmiş ve yükselen döviz kurlarına rağmen döviz talebi durmamıştır. Bankalardaki döviz tevdiat hesapları giderek büyümüş ve banka kredileri mevduatın iki katı bir hızda artmıştır. Hükümet döviz-faiz arbitrajının yarattığı kısır döngüyü kırmak için faiz oranlarını düşürmek ve kısa vadeli sermaye girişini yavaşlatmak istemiştir. İşte böyle bir ortamda, 1993 yılının sonlarına doğru dış ticaret bilançosunun 14 milyar dolar gibi rekor bir açık vereceği de anlaşılınca, uluslararası derecelendirme kuruluşları Türkiye'yi yatırım yapılabilir ülke derecesinden spekülasyon ülke derecesine düşürmüşlerdir. Bunun medyada ilan edilmesi finansal piyasalardaki kargaşayı da arttırmış ve dövize hücum başlamıştır. TCMB, döviz fiyatlarını tutmak ve ekonomideki likiditeyi çekmek için 1994'ün ilk aylarında piyasaya 3,5 milyar dolar döviz satmıştır. Fakat rezervlerin tümü de satılsa döviz kurlarını tutmanın mümkün olmayacağı anlaşılmış ve bu uygulamadan vazgeçilmiştir. 5 Nisan 1994 istikrar programı açıklanmaya kadar döviz kurları süratle yükselmiş yani TL serbest piyasada devalüe olmuş, TCMB resmi kuru serbest piyasa kuruna göre ilan etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca faiz oranları tırmanmaya devam etmiştir. Borsa bileşik endeksi 1993 yılı sonunda ulaştığı 30 bin düzeyinden 13 bin düzeyine gerilemiştir. Serbestleşen sermaye hareketleri ile yabancı sermaye girişine dayalı yapay refah yaratma politikası iflas etmiş ve ekonomi ciddi bir stagflasyon krizine sürüklenmiştir. Yaşanan bu kriz elbette ki reel sektörü de etkisi altına almıştır¹⁵².

1994 sonrasında ulusal ekonomide yaşanan krize uyum süreci sıkı para politikalarına ve ücretlerin bastırılarak yurtiçi talebin daraltılmasına dayanmıştır. İşgücü piyasalarında emeğin maliyetinin düşürülmesine ve formel istihdamın azaltılmasına dayalı klasik birikim süreçleri devreye girmiş ve bu yolla sermaye kesimindeki finansal darboğaz aşılmaya çalışılmıştır. 1994 sonunda özel imalat sanayiinde üretim %13,4 gerilemiş, 1999 sonu itibarıyla da 1993 değerinin %23,5 üstüne çıkmıştır. Reel ücretleri işçi üretkenliğindeki değişimle birlikte gözetilen birim işgücü maliyetleri ise aynı dönemde dolar cinsinden %22 azalmıştır¹⁵³.

¹⁵² Şahin, ss.217-218.

¹⁵³ Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye, ss.51-53.

Yüksek devalüasyon ve 1994 krizinden sonra açıklanan 5 Nisan Kararları ile sadece 1994 ve 1995 yıllarında bazı olumlu sonuçlar oluşmuştur. Bunların başında devalüasyon nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranındaki düzelme, çifte vergileme ve cari harcamaların düşürülmesi nedeniyle kamu açıklarında bir azalma ve kısa dönemli sermaye girişlerindeki azalma gelmiştir¹⁵⁴. Ancak bu dönemde ekonomide çalışanların alım gücünün daraltılıp, dolar bazında maliyetlerin düşürülerek ihracatta bir artış sağlandığı da söylenebilmektedir¹⁵⁵. Bununla birlikte 1996 yılında yeniden tüm göstergelerde gözlenen geriye dönüş, alınan önlemlerin yeterli olmadığını göstermiştir. 1994 yılında görülen ihracat artışı ve ithalat azalışı, 1996'da yeniden tersi eğilim içine girmiş ve dış ticaret açığı çok fazla artmıştır. Kriz öncesinde ekonominin en büyük sorunlarından olan dolarlaşma olgusu 1996 yılında tekrar ortaya çıkmıştır. Özetle 1995-1999 döneminde, ekonomiyi 1994 krizine sürükleyen faktörlerde iyileşme yaşanmamıştır. İzleyen aşamada 17 Ağustos depreminin getirdiği daralmanın da etkisiyle 1999 yılının son günlerinde hazırlanan niyet mektubu ve başlanılan istikrar programı, ardından finansal kriz ve sonrası dönem incelenecektir¹⁵⁶.

2.2.3 Aralık 1999 İstikrar Programı ve Sonrası Dönem

Türkiye ekonomisi 1990'lı yılları bir kriz süreci içerisinde geçirmiştir. Bu on yıl boyunca 1994 5 Nisan'ı, 1998 IMF yakından izleme programı gibi kısmi istikrar programları uygulamaya konulmuş olsa da, bunların kalıcı bir başarısı olmamış ve ulusal ekonomi, 1998 Asya ve Rusya krizlerinden de olumsuz yönde etkilenecek, ağır bir daralma içerisine girmiştir. Özellikle 1990 sonrası yıllarda bir reform stratejisi ile makroekonomik istikrarın yeniden oluşturulması bir kenara itilmiş ve ekonominin birikim öncelikleri doğrudan doğruya kısa vadeli dış sermaye girişlerinin özendirilmesine dayandırılarak, kısa süreli ve yapay büyüme kazanımları üzerine kurulmuştur. Bu tercih ise, ulusal ekonomiyi konjonktürel olgulara bağımlı ve kırılgan bir yapıya sokmuştur. Bu süreçte ekonomide büyüme-kriz-istikrar sarmalları oluşmuş, kamu kesimi borç servisi yükü sürdürülemez boyutlara ulaşmış, özel sektör

¹⁵⁴ Kepenek, Yentürk, s.585.

¹⁵⁵ Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye, s.53.

¹⁵⁶ Kepenek, Yentürk, ss.585-586.

birikim tercihleri giderek reel üretici sektörlerden uzaklaşarak, spekülasyon rantiyer-tipi birikim alanlarına yönelmiş; ve işgücü piyasalarında kuralsızlaşma artarken, toplumsal gelir dağılımı da bozulmaya itilmiştir¹⁵⁷.

2.2.3.1 2000 Dezenflasyon Programı ve Finansal Krizler

1999 yılının sonuna gelindiğinde öncelikle yüksek enflasyon olgusunun ortadan kaldırılması amacıyla Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından ortaklaşa IMF'ye sunulan 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubu, Türkiye için gerekli bir yapısal reform stratejisinin bir sonucu olarak hazırlanmıştır. Aralık 1999 Niyet Mektubu ile somutlaşan 2000 Dezenflasyon Programı 2000-2002 yılı sonuna kadar ki üç yıllık bir süreyi kapsamıştır. Bu programla; “tüketici enflasyonunun, yapısal reformlarla desteklenen, birbirleriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda % 25, 2001 yılı sonunda % 12 ve 2002 yılında % 7'ye indirilmesi, reel faiz oranlarının makul düzeylere düşürülmesi, ekonominin büyüme potansiyelinin artırılması ve ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Dezenflasyon programı şu üç temel unsur üzerine kurulmuştur¹⁵⁸”:

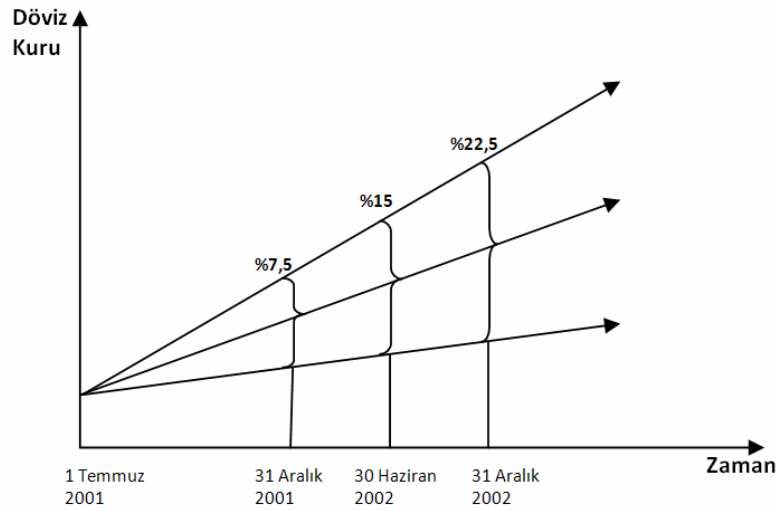
- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlanması,
- Enflasyon ile uyumlu gelirler politikası izlenmesi,
- Bu unsurların enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırmak için enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulaması.

¹⁵⁷ Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye, ss.159-160.

¹⁵⁸ Gazi Erçel, “2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması”, TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html>, (18.03.2011).

Program doğrultusunda TCMB'nin 2000 yılında uygulamaya koyduğu para ve kur politikası enflasyonla mücadeleyle yönelik bir biçimde belirlenmiştir. Buna göre öncelikle; 1 ABD doları ve 0,77 Euro'dan oluşan bir sepet yaratılmış ve bu sepetin günlük aşınması 2000 yılı sonuna dek Merkez Bankası'nca belirlenerek % 20 oranında değer yitirmesi planlanmıştır. Günlük döviz kuru sepeti ayarlamalarının da her ay içerisinde sabit kalması öngörülmüştür. Kur sepeti Temmuz 2001'e kadar sabit ölçüde değer yitirdikten sonra, merkez parite etrafında simetrik olarak genişleyen bir bant uygulamasına geçilecektir. Bu bant her yıl bir ucundan diğer ucuna % 15 puanlık bir oranda genişleyecek ve bandın toplam genişliği Aralık 2001 sonunda % 7,5'e, Haziran 2002'de % 15'e, Aralık 2002'de de % 22,5'e çıkartılacaktır. Daha sonra ise döviz kurunun yeniden piyasa güçlerince serbestçe belirlenmesi ilkesine dönelecektir¹⁵⁹.

Şekil 1: Temmuz 2001-Aralık 2002 Arasında Uygulanacak Olan Kur Bandı

Kaynak: Yeldan, 2003, s.167.

Açıklanan kur politikasını desteklemek amacıyla, Merkez Bankası bilançosunda para tabanının değişimi sadece net dış varlıklar (NDV) kalemindeki değişim ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle net iç varlıklar (NİV) kalemine üst limit

¹⁵⁹ Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye, s.166.

hedefleri konulmuş (1,2 katrilyon); ayrıca bankacılık sisteminin likidite taleplerinin karşılanabilmesi için zorunlu karşılık oranları azaltılmıştır. Buna göre net iç varlıklar stokunun Aralık 1999 seviyesinde sabit tutulması hedeflenmiş ve ilk üç aylık dönem sonunda toplam para tabanının +/- %5'ine eşdeğer bir bant içinde seyretmesine izin verileceği açıklanmıştır*. Programa göre Merkez Bankası, bankacılık sistemine döviz cinsinden borçlanmak veya IMF kredisi kullanmak yoluyla para tabanını genişletemeyecektir. Ancak kendisine dış yükümlülük doğurmayacak biçimde, örneğin bankalardan döviz satın alarak emisyon hacmini genişletebilecek ve dolaşıma TL banknot çıkarabilecektir. Bu şekliyle istikrar programı altında Merkez Bankası bir "para kurulu" olarak işlev görmeye başlamış durumdadır. Para otoritesinin, para idaresini doğrudan doğruya döviz giriş-çıkışlarına bağımlı kılan bu mekanizmada en önemli unsur, dış piyasalardan sermaye girişlerinin sürdürülebilmesi olacaktır. Döviz girişlerinin program çerçevesinde doğrudan parasal genişlemeye yol açması, Merkez Bankası'nın sterilizasyon yapmayacağı anlamına gelmektedir. Böylece parasal genişlemenin faiz hadleri üzerinde de olumlu etkisi olacağı beklenmektedir¹⁶⁰.

Program etkilerini ilk olarak faizlerin düşmesiyle göstermiştir. DİBS'nin ortalama bileşik faiz oranları 1999 yılının son çeyreğinde %103 iken 2000 yılında sürekli azalarak Kasım krizine kadar % 40'a inmiştir. Faizlerdeki düşüşün en önemli nedeni döviz kurunun çapaya bağlanması nedeniyle düşük faizle yapılan dış borçlanmanın artması olmuştur. Ayrıca enflasyon beklentilerinin düşük olması DİBS'ye olan talebi arttırmıştır. Bunlara ek olarak faiz dışı bütçe fazlasının GSMH'nin %2,2'sinden %6'sına çıkması da faizlerdeki düşüşte önemli rol oynamıştır. Ancak faizlerdeki hızlı düşüş tüketici kredilerinde patlamaya sebep olmuş ve sonuç olarak dayanıklı tüketim ve yatırım mallarıyla otomobil satışları artmıştır. Aralık 1999 sonunda yaklaşık 100 trilyon lira olan tüketici kredileri, 2000 Ekim ayı sonunda 4 katrilyon 504 trilyon liraya ulaşmıştır. Enflasyon oranının tahmin edilenden yüksek çıkması nedeniyle aşırı değerlenen TL, ithal malları alımını cazip kılarak ihracatta rekabet gücünün azalmasına yol açmıştır. İthalatın eksik belirlenen döviz kuru nedeniyle artması ve Avrupa'ya ihracatın Euro'nun dolar

* Para Tabanı= Net Dış Varlıklar + Net İç Varlıklar

¹⁶⁰ Yeldan, Küreselleşme Sürecinde Türkiye, s.168.

karşısında değer kaybetmesi nedeniyle, diğer pazarlarda ise rekabet gücünün azalmasından dolayı gerilemesi, cari işlemler dengesinin hızla bozulmasına neden olmuştur. 1999 yılında 1 milyar 364 milyon dolar olan cari işlemler açığı Eylül 2000 itibariyle 6 milyar 823 milyon dolara fırlamıştır (GSYİH'nin % 4,9'u). Döviz kurunun çapaya bağlanması ve ulusal ve uluslararası faiz oranlarındaki farklılıklar nedeniyle, Türk bankaları döviz kurunda olabilecek değişimlere karşı koruma almadan uluslararası piyasalardan ucuza aldıkları borçları Türkiye'de TL cinsinden yüksek faiz oranlarından kredi olarak vermişlerdir. Özetle, Türkiye 2000 yılının sonbaharında % 27'lere ulaşmış TÜFE enflasyonu, GSYİH'nin % 4'ünü geçmiş cari işlemler açığıyla, artan ithalat giderleri ve dış borçlarla, azalan ihracat gelirlerine karşılık yabancı sermaye girişinin sağlanamadığı bir konumdaydı ve devalüasyon beklentisi artmıştı. Sonuçta yabancı fon yöneticileri plasmanlarını tasfiye etmeye başlamış ve kredileri kesmişlerdir. Böylece yaklaşık 4 milyar 800 milyon dolarlık portföy yatırımı ülkeden çıkmış ve devalüasyon beklentisi içindeki bankalar açık pozisyonlarını kapatmak telaşıyla döviz taleplerini artırmışlar ve piyasada likidite sıkıntısı başlamıştır. Merkez Bankası artan likidite ihtiyacına karşılık, IMF programı çerçevesinde belirlenen döviz rezervlerini minimum seviyede tutmak ve parasal tabanı net dış varlıklardaki artış oranında yükseltmek hedefleri uyarınca piyasaya likidite vermemiştir. Döviz talebindeki artış, faiz oranları artırılarak frenlenmek istenmiştir¹⁶¹.

Faizlerin aşırı derecede yükselmesi sonucunda bünyesinde çok fazla DİBS bulduran Demirbank'a el konulmuş ve TMSF'ye devredilmiştir. Bu durum karşısında diğer bankaların da paniğe kapılması sonucu repo faizleri % 250'lere çıkmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, elinde çok miktarda kamu kağıdı bulduran bankalar zor duruma düşmüşlerdir. Likidite riski sistemdeki bütün bankaları etkilemiştir¹⁶².

¹⁶¹ Bülent Güloğlu, Ender Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, İstanbul Üniversitesi, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf>, (10.03.2011), ss.24-25.

¹⁶² Mert Ural, "Serbestleşme Dönemlerinde Mali Piyasalardaki Kırılganlığın Oluşturduğu Krizler", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003, s.212.

22 Kasım'da bankalararası piyasalarda ortalama gecelik faiz % 110,8'e çıkmış ve en yüksek değer olarak da % 210'a ulaşmıştır. 15 Kasımda 13.256 olan IMKB 100 endeksi sürekli azalarak 4 Aralıkta 7329 puana gerilemiştir. Panik havasını dağıtmak isteyen Merkez Bankası sonuçta piyasaya para sürmek zorunda kalmıştır. 17 Kasım 2000 tarihinde 24 milyar 433 milyon dolar olan Merkez Bankası brüt döviz rezervi 1 Aralıkta 18 milyar 942 milyon dolara inmiştir. Kasım krizinin derinleşmesini IMF'nin 7,5 milyar dolar tutarında ek kredi vermesi ve halkın herşeye rağmen TL'den dövize geçmemesi önlemiştir. Kasım krizinden sonra, IMF'nin de uyarılarına rağmen kur çapasına devam edilmiştir. IMF kredisi ek rezerv kolaylığı şeklinde verildiğinden vadesi çok kısa ve maliyeti yüksek olmuştur¹⁶³.

Özelleştirme sürecindeki aksamalar, mevduat sigorta fonu kapsamındaki bankalara çözüm üretilmemesi gibi sorunlar, finansal piyasalarda bir güven bunalımına yol açarak sektörün kırılganlığını arttırmıştır¹⁶⁴.

Böyle bir ortamda 19 Şubat 2001'de Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışma ikinci bir spekülasyon saldırısı başlatmış ve bu kez döviz krizi başlamıştır. 21 Şubat'ta bankalararası para piyasasında gecelik faiz % 6200'e kadar çıkmış ve ortalama % 4018.6 olmuştur. 16 Şubatta 27.94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi 23 Şubat'ta 22.58 milyar dolara inmiş ve rezerv kaybı 5.36 milyar dolar olmuştur. Döviz yapılına saldırıya dayanma gücü kalmayınca, TCMB 21 Şubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıklamıştır. 19 Şubatta 1 doların piyasa satış kuru 686 500 iken, 23 Şubatta 920 000, 28 Şubatta 960 000 olmuş, yani kur artışı on gün içinde %40'a ulaşmıştır. Kasım ayında yara alan enflasyonu düşürme programının da sonu gelmiştir¹⁶⁵. Bu gelişmeler sonrasında ekonominin, oluşan kötü koşullardan çıkarılması amacıyla "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" olarak adlandırılan yeni bir program devreye sokulmuştur.

¹⁶³ Güloğlu, Altunoğlu, s.25.

¹⁶⁴ Ural, s.213.

¹⁶⁵ Ercan Uygur, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", **Tartışma Metni**, Türkiye Ekonomi Kurumu, No:2001/1, Ankara, 2001, s.23.

Bu süreci kısaca özetleyecek olursak; dünyadaki finansal serbestleşme sürecine paralel olarak 1980 yılından itibaren Türkiye’de aşamalı olarak uygulanmaya başlanan finansal serbestleşme politikaları, 1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki tüm kontrollerin kaldırılmasıyla son şeklini almıştır. Böylece ülke ekonomisinde kredi hacminin genişlemesi, faiz oranlarının düşerek uluslararası faiz oranlarına yaklaşması, yatırımların artması amaçlanmıştır. Ancak beklenen sonuçlara ulaşılamamış ve finansal piyasalarda dış şoklara karşı duyarlı (kırılgan) bir yapı oluşmuştur.

1989 yılından itibaren Türkiye’ye yönelik sermaye hareketleri büyük bir artış göstermiştir. 1989 yılında 780 milyon dolar olan toplam net sermaye girişi, sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin etkilerinin görülmeye başlandığı 1990’lı yıllardan sonra büyük bir hızla artmış ve 1992 yılında 3,7 milyar dolara, 1996 yılında 5,4 milyar dolara, 2000 yılında 9,6 milyar dolara yükselmiştir.

2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programı ise istenilen sonuçları vermemiştir. Programdaki para politikasında, parasal tabandaki genişleme net dış varlıklara dayandırılmış net iç varlıklara ise üst limit konulmamıştır. Bu şekilde parasal taban tümüyle döviz giriş ve çıkışlarına bağımlı hale getirilmiştir. Böyle bir bağımlılığa dayalı olan programlarda, ekonominin kısa dönemli spekülâtif sermaye giriş çıkışlarından mümkün olduğunca arındırılmış olması ve sermaye girişlerinin uzun dönemli olması için gerekli önlemlerin alınmış olması çok büyük önem taşımaktadır. Bu önlemlerin alınmamış olması programın en önemli hatalarından birini oluşturmuştur¹⁶⁶.

Türkiye’de özellikle kamu mali dengesinde uzun süre önemli istikrarsızlıklar yaşanmıştır. 1990’ların başlarından itibaren bir yandan yüksek bütçe açıkları, yüksek enflasyon oranı ve faiz harcamalarının kamu bütçesi içindeki payının hızla artması

¹⁶⁶ Kepenek, Yentürk, s.592.

kamu finansman dengesinde ciddi problemlere yol açmış diğer yandan ise ödemeler bilançosu açıklarındaki artışlar dış istikrarın bozulmasına neden olmuştur¹⁶⁷.

2.2.3.2 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

2000 yılı boyunca uygulanan döviz kuru çapasına dayalı enflasyonu düşürme programının arka arkaya yaşanan iki krizle çökmesinin ardından, önceleri “Yeni Ulusal Program” daha sonra da “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)” olarak 15 Mayıs 2001’de kamuoyuna duyurulan 2001 yılı istikrar programının temel olarak kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eşanlı olarak bu duruma bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmak ilkesi doğrultusunda hazırlanmıştır¹⁶⁸.

Programın temel hedefi, sürdürülemez boyutlara ulaşan iç borçlanma dinamiğinin ortadan kaldırılması, Türkiye ekonomisinin dış desteğe muhtaç olmayacak şekilde sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve bu amaca uygun olarak, finansal piyasaların yeniden yapılandırılarak, bankacılık kesimine işlerlik kazandırılması olmuştur¹⁶⁹.

Bu temel ilkeler çerçevesinde programda¹⁷⁰;

- Esnek kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmeyi,
- Bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılmayı, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmayı,
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak şekilde güçlendirmeyi,

¹⁶⁷ Hayal Ayça Şimşek, “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:44, Sayı:512, İstanbul, Ekim 2007, s.53.

¹⁶⁸ TCMB, **Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, Ankara, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, (16.03.2011), s.12.

¹⁶⁹ Ural, s.222.

¹⁷⁰ TCMB, Güçlü Ekonomiye Geçiş., ss.12-13.

- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmeyi ve,
- Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmak alt hedefler olarak seçilmiştir.
Bu çerçevede makro ekonomik hedefler de şu şekilde belirlenmiştir¹⁷¹:
- Esnek kura geçme nedeniyle, enflasyon artışı olacağı beklenmektedir. 2001 yılı için TÜFE enflasyon oranının (Aralık/Aralık) % 52; Aralık 2002’de ise %20 olması hedeflenmiştir.
- Dış cari hesap dengesinin, dalgalı kur nedeniyle artan rekabet gücü ve ekonomik faaliyetlerde daralma sonucunda önemli ölçüde iyileşmesi ve 2001 ve 2002’de genel olarak dengede olması öngörülmüştür.
- 2000 yılında GSMH’nin %3’üne yakın gerçekleşen ve Aralık 2001’de % 5 olarak hedeflenen kamu sektörü faiz dışı fazlasının yeni programda 2001 için GSMH’nin % 5,5’ine; 2002’de de % 6,5’ine ulaşması hedeflenmiştir. Konsolide bütçe dışı fazlasının (özelleştirme gelirleri, TCMB kar transferleri ve faiz gelirleri hariç) 2001’de GSMH’ye oran olarak % 5,1; 2002’de ise % 5,6 olacağı hedeflenmiştir. Bu hedeflere ulaşmada vergi gelirleri artışından çok kamu harcamalarının kısılması ağırlık kazanması öngörülmüştür.
- Net kamu borçlarının GSMH’ye oranının 2000 sonundaki % 58,4’lük seviyesinden 2001 yılına özgü olarak, yılsonu itibariyle % 79’a yükselmesi öngörülmüştür.
- Ekonominin 2001 yılı içinde % 3 küçüleceği, 2002’de GSMH artış hızının %5, 2003’te de % 6 olacağı tahmin edilmiştir.

Program doğrultusunda finansal yapıları bozulan veya içi boşaltılarak iflas noktasına gelen bankalar TMSF’ye devredilmiştir. Diğer bankaların finansal yapılarının iyileştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmış, kamu bankalarının biriken görev zararları devlet iç borçlanma senedi verilerek tasfiye edilmiştir. Merkez Bankası Kanunu değiştirilmiş ve Bankacılık Kanunu’nda değişiklik yapılmıştır.

¹⁷¹ Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay, Ensar Yılmaz, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2001-47, İstanbul, 2001, s.49.

Kamu bankalarına zarar oluşturacak görev verilmemesi ile ilgili yasal düzenlemelerin yanı sıra verimsiz şubelerin kapatılması ve personel sayısını azaltmak için emekliliğin teşvik edilmesi öngörülmüştür.

Türkiye’de üç aşamada uygulanacak programın ilk aşamasında, finansal kesim kontrol altına alınacak ve güven ortamı yaratılması, ikinci olarak dış ödemelerde bir sorun çıkmaması için dış açığın giderilmesi, enflasyonun düşürülmesi ve istikrarı pekiştirmek için IMF ile bir stand-by anlaşması yapılması öngörülmüştür. Üçüncü aşamada da, yapısal değişim amaçlayan uygulamalarla büyüme hızının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Bu programın para ve enflasyonu düşürme politikasının “enflasyon hedeflemesi” politikası olması ve böylece döviz kuruna ancak kısa vadeli sınırlı müdahaleler yapılması, çapa görevini enflasyonun kendisinin görmesi öngörülmüştür¹⁷².

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sorunlar açısından gerçekçi tespitler yapmasına karşın çözüm önerilerinde yetersiz hedefler gözetmiştir. Bankacılık kesiminin yurtdışından hiçbir denetleme ve yönlendirmeye tabi olmadan yapılan spekülatif nitelikli dış borçlanmanın önüne geçebilecek hiçbir düzenleme önermemiştir. Bunun tersine, program metninin 33. maddesinde "bankalardaki mevduat ve bankaların diğer yükümlülüklerine yönelik olarak ilan edilen garanti uygulamalarına devam edilecektir" önermesiyle bankacılık kesiminde yaratılan ahlaki tehlikenin varlığını sürdürmesi sorunu devam etmiştir. Kamu kesimince sürdürülemez konumda olan iç borç dinamiği devletin ekonomi içindeki "büyüklüğünden" değil, faiz harcamalarının son derece yüksek olmasından kaynaklanmıştır. GEGP, bu haliyle, iç borcun sürdürülemez olduğu konusundaki tespitine gerçekçi bir çözüm getirememiştir¹⁷³. Ayrıca işçi ücret ve maaşlarının genelde hedeflenen enflasyona göre ayarlanacağı ilkesi, reel ücretlerin gerilemesi sonucunu doğuracaktır. Ancak GEGP bunun da ötesine giderek, gelirler politikasını doğrudan doğruya “kamu çalışanları arasında gelir farklılıklarının giderilmesi” ilkesine dayandırmıştır. Program, 1991-2000 yılları arasında kamu kesiminde işçi

¹⁷² Ural, s.223.

¹⁷³ Erinç Yeldan, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, <http://www.ileri2000.org/04/yeldan4.htm>, (20.03.2011).

ücretlerinin her yıl reel bazda yüzde 6 oranında artarken, memur maaşlarının sadece binde 6 oranında arttığını ileri sürerek kamu kesimi çalışanları arasında bir çıkar çatışması olduğu izlenimini yaratmaya çalışmıştır. Böylece, programın başarısı için gerekli olan ücretleri bastırma politikasına “toplumsal ve siyasal destek” sağlamaya çalışılmıştır¹⁷⁴.

1980’li yıllardan itibaren kısa bir değerlendirme yapıldığı bu yılların en çarpıcı yeniliğinin, 1989 yılında kabul edilen 32 Sayılı Karar sonunda dış dünya ile Türkiye arasındaki sermaye hareketlerinin serbest bırakılması; başka bir ifadeyle sermaye kaçışlarını önlemeye dönük kambiyo kontrollerinin kaldırılması olduğu söylenebilir. Sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı bir ortamda para ve döviz kuru politikaları birbirine bağlanır ve Merkez Bankası bu iki politika aracından sadece birini uygulayabilme durumunda kalır. IMF ile yapılan 1994 ve 1999 anlaşmaları sonunda 1995 ve 2000 yılları için Merkez Bankası nominal döviz kurunu hedefleyerek enflasyonu aşağı çekme seçeneğini yeğlemiş; para politikası ise pasifleştirilmiştir. 1996-1999 yılları arasında Merkez Bankası, döviz fiyatlarını, kabaca geçmiş enflasyona bağlayarak reel döviz kuruna istikrar getirmeyi, döviz piyasalarında spekülasyon ve krize gebe olabilecek hareketleri önlemeyi hedeflemiştir. 2001 finansal krizi sonrasında ise, döviz kuru dalgalanmaya bırakılarak sıkı para politikaları seçeneği yeğlenmiştir. 2002 sonrasında esnek kur uygulamaları, ani sıcak para çıkışlarını, vadeli döviz piyasalarının sağladığı esneklikler nedeniyle önleyemezken; ancak yine de bu doğrultuda belli bir frenleyici etki yaratmıştır. Sonuçta, finansal krizlerin potansiyel bir tehdit olarak ortaya çıkması ve 1994 ve 2001’de ağır, 1998 ve 1999’da ise hafif krizlerin ekonomiyi sarsması olmuştur. Hepsinin de belirleyici nedeni sermaye hareketlerinden kaynaklanan bir çevrimin sert bir “iniş” içermesi olmuştur. Sözü edilen çevrimin çıkış aşaması ise yüksek arbitraj beklentisi ile gelen dövizin (enflasyonla karşılaştırıldığında) ucuzlatıcı katkılar yaparak parasal genişlemeye ve talep artışlarına yol açan sermaye girişleri ile başlar. Giderek büyüyen cari işlem açıkları, bankalar sisteminde artan riskler ve siyaset alanıyla ilgili belirsizlikler, dış borç göstergelerinde bozulmalar sermaye çıkışlarını tetikleyerek bir iniş aşamasının ön koşullarını böylece oluşturmuştur. Önce sıcak

¹⁷⁴ Bağımsız Sosyal Bilimciler, **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler**, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSBgegp.pdf, (30.03.2011), s.23.

paranın sonra da diğer sermaye türlerinin ekonomiyi terk etmesi ile başlayan bu ikinci aşama, döviz piyasalarında ve bankalar sisteminde istenmeyen boyutta şoklar ve çöküntülere yol açtığı zaman krizler patlak vermiştir. 1994 ve 2001 yıllarında ise Türkiye'ye giren IMF kaynakları ile ekonomi bir miktar hafiflemiştir. IMF kredileri, özellikle de 2001'de, yabancı bankaların Türk bankalarından alacaklarını tahsil için ve yabancı sermayenin kaçışının finansmanı için kullanılmıştır. Bu modelin işlemesi, 2000 sonunda IMF baskıları sonunda, batacak tüm bankaların dış borçlarının devletçe üstlenilmesi ile mümkün olmuştur. Programın sıcak para giriş ve çıkışları karşısında parasal genişleme ve daralmaları otomatik hale getiren ögesi 2000 yılında ekonominin aşırı ısınması karşısında aciz kalmış; sermaye çıkışları başladığında da faizleri astronomik düzeylere sürükleyerek finansal çöküşü hızlandırmıştır. Sıcak para hareketlerine bağımlı kılınan bir sistem ise, daima krizi tetikleyecek bir vesile bulmuştur¹⁷⁵.

IMF ayrıca 2002 yılında Türkiye üzerine yayınladığı ayrıntılı bir raporla Türkiye'nin 2003-2006 yılları arası dönemde % 5 oranında büyüyeceğini; milli gelire oran ile % 6,5 düzeyinde faiz dışı fazla vereceğini ve enflasyon hedefinin de 2004'te yüzde % 12, 2005 ve 2006'da da % 8 olması gerektiğini programlamıştır. Bu şartlar altında kamunun net borç stoku 2006'da % 64'e gerileyecektir. 2001 yılında döviz çapasını terk etmek zorunda kalan Türkiye, yerine IMF'nin kurumsal çapasını kabullenmek durumunda kalmıştır.

Türkiye'de 2002'de çizilmiş bulunan programın büyüme hedeflerinin üzerinde milli gelir artışları yaşamış olmasına rağmen (2003'te % 5,9, 2004'te % 9,9) büyüme hızının revize edilmesi ya da faiz dışı fazla hedefinin gözden geçirilmesine gerek duyulmamıştır. IMF programının hedeflerini tartışmak; faiz dışı fazla ya da büyüme oranında yapılacak bir değişikliğin işsizlik, ücretler ve tasarruflar üzerine ne tür etkiler yapacağı üzerinde durulmamıştır. Bu süreçte en rahatsız edici gelişme ise borç stokunun hedeflenen tempoda gerilememiş olmasıdır.

¹⁷⁵ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, ss.181-183.

IMF ile son imzalanan stand-by ise 26 Nisan'da IMF'ye sunulan Niyet Mektubu'na dayanmakta (2005) ve daha önce 2002'de çizilen ekonomik hedefleri aynen korumaktadır. 11 Mayıs 2005 tarihli stand-by'ın bunlara ek olarak sosyal ve siyasi yaşamımıza da daha yakından etkileyecek yeni hedefler eklediği görülmektedir. Örneğin Niyet Mektubu'nun 11. Maddesi 2005 yılı bütçe çerçevesini çizerken sosyal güvende tasarruf yöntemlerini şu şekilde ifade etmektedir: "Sosyal güvenlik harcamaları, ilaç ve diğer tıbbi malzeme giderlerinde son yıllarda görülen hızlı artışın önünün kesilmesi suretiyle kontrol altına alınacaktır." Mektubun 15. maddesinde geçen "öngörülen tasarruflar ana emeklilik parametrelerinin değiştirilmesi, prim tabanının genişletilmesi ve kanuni emeklilik yaşının uzayan yaşam süresine göre ayarlanması ile sağlanacaktır" hükmünden, amaçlanan şeyin sosyal güvenliğin kapsamının daraltılması olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 17. maddede "kamu istihdam politikaları çok karmaşık maaş ve ücret sınıflandırmaları ve orta vadeli planlamayı engelleyen sözleşmelere dayanmaktadır" savını öne sürerek kamu sektörü ücret ve istihdam yapısının kapsamlı gözden geçirilmesini taahhüt etmektedir. Dolayısıyla yeni stand-by, Türkiye'nin borç yükünde istikrarlı bir gerileme sağlayamamış olması nedeniyle kamu kesiminde faiz dışı fazlalar ile sağlanamayacağı tespitinden hareket etmekte ve emek gelirlerinin ve kamu hizmetlerinin doğrudan geriletilmesi yoluyla sağlanması planlanan iktisadi artışı finansal kesimlere aktararak, borç ödemesinde kullanmayı amaçlamıştır¹⁷⁶.

Ayrıca esnek kur rejiminin, özellikle 2001 Türkiye ve Arjantin krizlerinin deneyimlerinden sonra, tüm gelişmekte olan ülkeler için neredeyse "tek reçete" haline dönüştürülmesi ve neredeyse her derde deva bir politika aracı olarak görülmesi kısa zamanda yerini çeşitli sorgulamalara bırakmıştır. Türkiye için bakıldığında, ulusal finans piyasaları, yüksek faiz getirisinin sunduğu olanaklar neticesinde bir dış borçlanma ve spekülasyon cenneti olarak çalışmaktadır. Daha net bir ifadeyle, Türkiye yoğun bir finansal sermaye girişiyle karşı karşıya kalmıştır ve sermaye hareketlerini iyi idare edememiştir. Yoğun dış borçlanma neticesinde ulusal döviz piyasasına akan yabancı paralar, döviz kurunun değerini ucuzlatmış ve ithalat

¹⁷⁶ Erinç Yeldan, **Küreselleşme, Kim İçin?**, Yordam Kitap, 1.b., İstanbul, 2008, ss.195-197.

talebini kamçulamıştır. Bunun sonucunda da cari işlemler açığı sürekli olarak genişlemiştir.

2002-2006 dönemi için ayrıca emeğin konumundan kısaca bahsedecek olursak, bu dönem Türkiye’inde milli gelir hızlı bir artış sergilemiş ancak bu artış “spekülatif” ve “istihdam yaratmayan” türde bir büyüme olarak değerlendirilmiştir. Örneğin 2002 yılında (sabit 1987 fiyatlarıyla) 116,3 milyar YTL olan Türkiye’nin reel milli geliri, 2006 yılı sonunda 154,3 milyar YTL’ye ulaşmıştır. Oysa işgücü piyasasına ilişkin resmi rakamlara göre söz konusu başarının herkes tarafından eşit olarak paylaşılmamış; bilakis, emek sahipleri 2002 sonrasında bir yandan artan işsizlik, bir yandan da daralan reel ücretlerin kısılcacında geçirmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye’de toplam istihdam 2002’den 2006 yılına kadar sadece 976 bin kişi artış göstermiştir. Bu dönemde tarım sektöründe çalışan sayısı 1 milyon 370 bin kişi azalmış, sanayi sektöründe yaşanan hızlı büyümeye karşın dört yılda yaşanan toplam istihdam artışı sadece 453 bin kişidir. Spekülatif sıcak para akımlarıyla büyüyen Türkiye’de, işgücü tarım sektöründen, doğrudan doğruya hizmetler sektöründe enformelleşmeye itilmiş gözükmektedir. Bu dönemde işgücü piyasalarının önemli bir diğer özelliği de açık ve gizli işsizler toplamından oluşan toplam işsizlik oranının hızla yükselmiş olmasıdır. Yine TÜİK verilerine göre toplam işsiz sayısı bu dönemde 1 milyon 40 bin kişi artış göstermiş; toplam işsizlik oranı da 2002’de % 14,1 iken 2006’da % 16,9’a yükselmiştir. Özetle bu dönemde emek sahipleri artan işsizlik baskısı ve gerileyen reel ücretler ile karşı karşıya kalmışlardır. Dolayısıyla bu dönem yerli ve uluslararası sermayenin çıkarlarının gözetildiği ve emeğin sömürsünün yoğunlaştırıldığı bir dönem olarak ifade edilir olmuştur¹⁷⁷.

IMF’nin “2007 Dünya Ekonomisi Raporu” da ayrıca küreselleşme altında emeğin görece konumu üzerine iki gözlem sunmaktadır:

- Son yirmi yıl içinde, dünya işgücü piyasalarında emek arzı 1,2 milyar kişi artmıştır. Eğer söz konusu artışı coğrafi bölgelerin dünya ticaret hacmi

¹⁷⁷ Yeldan, Küreselleşme, Kim İçin?, ss.215-216.

içindeki paylarıyla ağırlıklandırılırsa (yani efektif işgücü kavramı kullanılırsa), bu rakam dört misline ulaşmaktadır. Dolayısıyla, en azından sadece bu nedenden dolayı, sermaye, emek karşısında görece daha güçlü bir konuma geçmiştir.

- Emeğin, gelişmiş-az gelişmiş tüm dünya ekonomilerinde milli gelirden aldığı pay gerilemiş durumdadır. Gelişmiş ekonomiler içinde söz konusu gerileme en şiddetli biçimde Japonya ve Avrupa’da gerçekleşmiş, İngiltere-Kanada-Avustralya’da emek paylarında görece daha az şiddetli bir gerileme yaşanmış, ABD’de ise özellikle 1990’ların ikinci yarısından sonra emek payında önemli gerilemeler gözlenmiştir¹⁷⁸.

Küreselleşmenin bölüşüme ilişkin vaatlerinin iflasının itirafı anlamına gelen bu saptamalar iki yorumla yumuşatılmak istenmektedir:

- Küreselleşme sürecinin biçimi, emeğin milli gelirden aldığı payın azalmasına yol açan faktörler arasında sayılmasına karşın, “önemli nedenler” arasında değildir. Emeğin görece kayıplarının en önemli nedeni, “teknolojik gelişmenin biçimi”dir.
- “Esnek” üretim düzenlemelerine geçişin emek paylarındaki kayıpları sınırlayabileceği ileri sürülmektedir.

IMF raporunda emeğin son yirmi yıl içindeki ciddi kayıpları olduğu gözleminin “küreselleşme süreci” ile değil de, “teknolojinin gelişme biçimi” ile açıklanması şaşırtıcı değildir. Ancak küreselleşme sürecini kimi zaman bir çağdaşlık ve baş döndürücü teknolojik ilerleme şeklinde tanımlamaya çalışanlar, diledikleri zaman da bu süreci teknolojiden bağımsız olarak ele almaktadırlar. Günümüzün neoliberal küreselleşmesi ise bir şirketler ve finans sermayesi küreselleşmesi olarak kendi hegemonyasını emekçiler üzerine dayatan bir sürecin ürünüdür¹⁷⁹.

¹⁷⁸ Bağımsız Sosyal Bilimciler, **2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum**, Yordam Kitap, 2.b., İstanbul, 2008, s.55.

¹⁷⁹ Bağımsız Sosyal Bilimciler, s.56.

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında 1980 yılından itibaren Türkiye’de yaşanan finansal liberalleşme süreci ve bu sürecin beraberinde getirdiği sonuçlar analiz edilmiştir. Konunun bütünlüğü açısından, 24 Ocak 1980 Kararlarıyla başlayan bu süreçte uygulanan serbestleşme politikalarını kısaca şöyle özetleyebiliriz: 1 Temmuz 1980’de iç finansal serbestleşmenin temel unsuru olarak faiz oranları serbest bırakılmıştır. 2 Ocak 1986’da İMKB’de alım satım işlemlerine başlanılmıştır. 24 Mayıs 1989’da altın ve diğer değerli madenlerin ithalatı ve ihracatı serbest bırakılmıştır. Daha sonra ise 11 Ağustos 1989’da kabul edilen 32 Sayılı Kararla kambiyo rejiminde serbestleşmeye gidilmiştir. Böylece yurtdışında yerleşik kişilerin İMKB’de alım satım yapmaları, satış bedellerini transfer etmeleri serbest bırakılmıştır. Türkiye’de yerleşik kişilerin de yurtdışından aynı, nakdi ve gayri nakdi kredi almalarına ve Türk bankalarının döviz kredisi açmalarına ilişkin ilke ve kurallar serbestleştirilmiştir. 32 Sayılı Kararla birlikte sermaye hareketleri üzerindeki denetimlerin kaldırılması anlamına gelen dış finansal serbestleştirmenin gerçekleşmesiyle birlikte Türkiye’nin finansal serbestleşme süreci tamamlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE FİNANSAL SERBESTLEŞME VE FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI

Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’de finansal serbestleşmenin, fonksiyonel gelir dağılımı üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Gelir dağılımı üzerine etkileri daha çok dolaylı olarak gerçekleştiği için öncelikle finansal serbestleşmenin sermaye hareketleri, ardından makroekonomik göstergeler ve son olarak da fonksiyonel gelir dağılımı üzerindeki etkileri incelenecektir.

3.1 TÜRKİYE’DE FİNANSAL SERBESTLEŞME VE FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI ETKİLİŞİMİNE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Bilindiği gibi Türkiye, hızlı artmaya devam eden genç bir nüfusa sahiptir. Bu olgu ise beraberinde hızlı kalkınma ihtiyacını getirmektedir. Ancak Türkiye’de 1963-1979 döneminde uygulanan ithal ikameci büyüme stratejisiyle ithalata bağımlılığın yeterince azaltılmadan ihracata yönelik büyüme stratejisine geçilmesi sonucunda ihracatta önemli artışlar sağlanamamış ve hatta ihracat ithalata daha da bağımlı hale gelmiştir. Bu nedenle Türkiye uzun yıllar boyunca ve hala gittikçe artan oranlarda dış ticaret açıklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Türkiye’de iç tasarrufların yetersizliği ve kamu açıkları da bu olguyla birleşince, Türkiye’nin önemli oranlarda dış kaynak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun yanında 1970’li yıllardaki krizlerin (Bretton Woods sisteminin çökmesi, petrol krizi gibi) ardından tüm dünyada yeni bir paradigmatik bir dönüşüm yaşanmaya başlamış ve hızla yayılan serbestleşme olgusunun karşısında Türkiye de kayıtsız kalamamış ve finansal serbestleşme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla finansal serbestleşme sadece ulusal değil küresel boyutta da yaşanan birçok gelişmenin bir ürünü olma özelliği taşımaktadır.

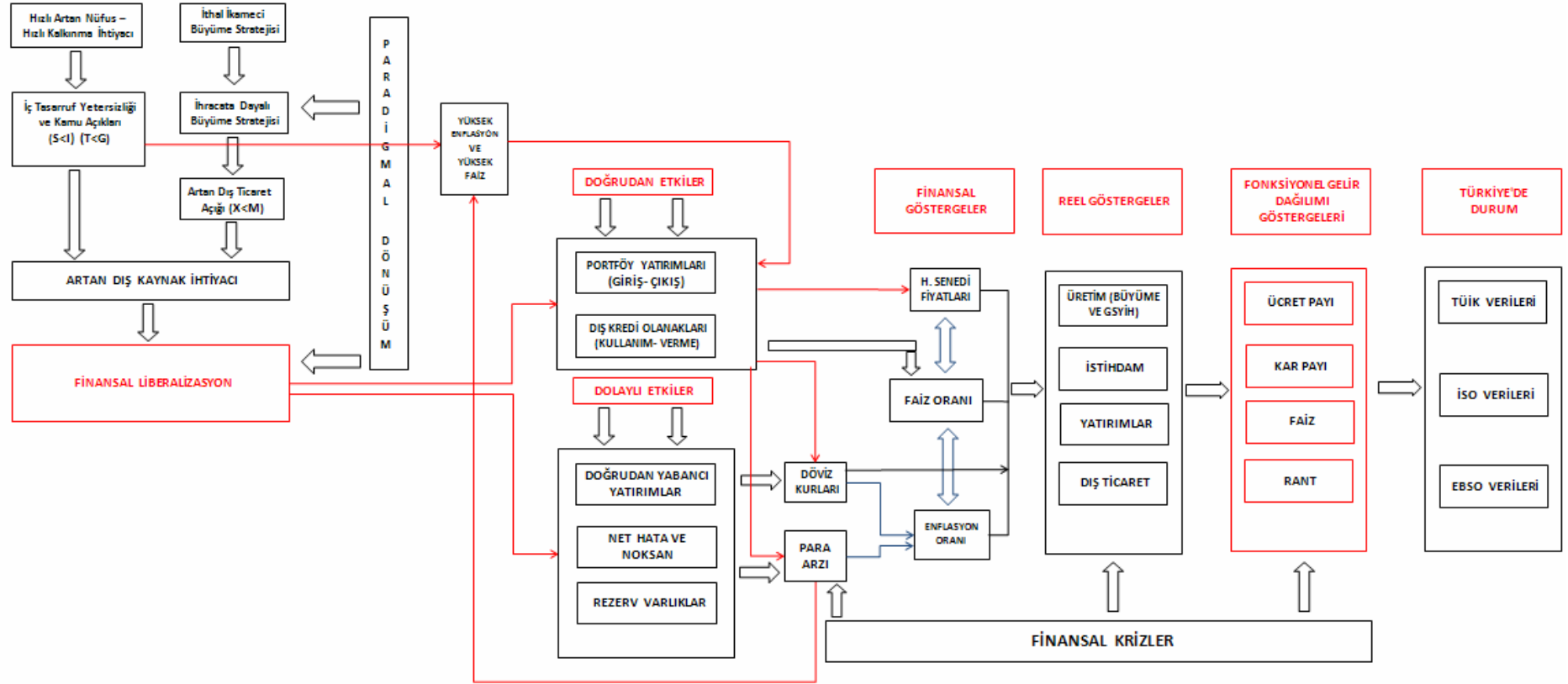
1980 yılında faiz oranlarının serbestleştirilmesiyle başlayan ve 1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki tüm kontrollerin kaldırılmasıyla tamamlanan finansal serbestleşmeyle birlikte Türkiye, yabancı sermayeyi çekebilmek için yüksek faiz

politikaları uygulamıştır. Sonuçta ülkeye yönelik portföy yatırımları ve dış kredi olanakları büyük oranda artmıştır. Ayrıca finansal liberalleşme olgusu doğrudan yabancı yatırımlar ve rezerv varlıkların da artmasına neden olmuş, ödemeler bilançosunun net hata ve noksan kaleminde de önemli dalgalanmalar meydana getirmiştir.

TCMB, farklı kanallardan ülkeye giren döviz miktarının artışı ve bunun yarattığı döviz bolluğu karşısında döviz kurunu dengede tutabilmek için döviz alımı yapmış, aldığı döviz karşılığında piyasaya verdiği TL'yi açık piyasa işlemleri yoluyla geri çekmeye (sterilizasyon) çalışmış ve bu işlemler nedeniyle yüksek düzeyde reel faizler ödemek durumunda kalmıştır. Bu süreçte emisyon büyüme ve enflasyon hedeflerinin üzerinde artarken bu artış da yüksek enflasyona neden olmuş ve bu yüksek enflasyonun beraberinde getirdiği yüksek faiz oranları da özellikle kamu borçlanma kağıtlarından faiz etmeyi amaçlayan portföy yatırımları için Türkiye'yi cazip hale getirirken sistem kendi kendini besleyen bir sarmal halini almıştır.

Türkiye'ye ciddi miktarda portföy yatırımı amaçlı sermaye getiren yabancı spekülörler bu süreçte hem faiz hem de hisse senedi yatırımlarından önemli kazançlar elde etmişlerdir. Devletin yüksek reel faiz ödemeleri, borsadaki kazançlar ve yüksek enflasyon ise istihdam, yatırım, dış ticaret ve üretim gibi reel göstergeleri olumsuz yönde etkilemiştir. Buna bağlı olarak da fonksiyonel gelir dağılımı göstergelerinde emek gelirleri aleyhine (sermaye geliri lehine) bozulmalar yaşanmıştır.

Şekil 2: Finansal Serbestleşme Mekanizması

Kaynak: Bu çalışma için tarafımızdan (Yaşar Uysal, Pelin Yılmaz) geliştirilmiştir.

Şekil yardımıyla kısaca ifade etmek gerekirse; Türkiye gerek iç ekonomik sorunlar gerekse küresel paradigma değişiminin zorunlu kıldığı dışa açılmanın gereklerine bağlı olarak 24 Ocak 1980 Kararları ile önce piyasa ekonomisinin etkinleştirilmesi ve dışa açılma yönünde politikalar izlemiş ardından da 1989 yılında hem ülke için kaynak yetersizliğinin hem de paradigmat dayatmaların bileşiminin oluşturduğu nedenlere bağlı olarak finansal serbestleşmeye geçilmiştir.

Bu şekilde ortaya çıkan finansal serbestleşme sermaye hareketleri üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkiler yaratmıştır. Doğrudan etkiler; portföy yatırımları ve dış kredi hareketleri yoluyla gerçekleşirken dolaylı etkiler; doğrudan yatırımlar, net hata ve noksan ve rezerv varlıklar kanalıyla gerçekleşmiştir.

Finansal serbestleşmenin gerek doğrudan gerekse dolaylı etkilerinin yansıdığı finansal göstergeler ise; döviz kurları, emisyon, enflasyon, faiz ve borsa olmuştur. Bu göstergelerde yaşanan gelişmeler ise yatırım, üretim, istihdam ve dış ticaret gibi reel değişkenleri de etkileyerek fonksiyonel gelir dağılımını yani milli gelirin ücret, kar, faiz ve rant arasındaki dağılımını belirlemiştir. Kuşkusuz gelir dağılımının sadece finansal serbestleşmeden etkilendiğini ifade etmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Çünkü, gelir dağılımı ve bunun ardında yatan bölüşüm ilişkileri oldukça karmaşık bir nedensellik ağına sahiptir. Ancak, 1980 sonrası dönemin ilk 10 yılında yani 1980-89 döneminde daha çok dışa açılma, 1990 sonrasında ise finansal serbestleşmenin fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde belirgin bir role sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmamızın bu bölümünde finansal serbestleşmenin fonksiyonel gelir dağılımı üzerine etkileri yukarıdaki şekil çerçevesinde değerlendirilecek, TÜİK, İstanbul Sanayi Odası ve Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın konuya ilişkin verileri de bu bağlamda analiz edilecektir.

3.2 TÜRKİYE'DE FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN GENEL ETKİLERİ

1980'li yıllarda dünyada yaşanan serbestleşme sürecine paralel olarak, Türkiye'de de 24 Ocak 1980 Kararları ile dışa açılma süreci başlamış ve bu süreç 1989 yılında sermaye hareketlerinin tümüyle serbest bırakılması ile tamamlanmıştır. Sermaye hareketlerinin önündeki tüm kısıtlamaların kaldırılması, Türkiye'ye yönelik finansal sermaye hareketlerinin hacmini ve hızını önemli ölçüde arttırırken, aynı zamanda söz konusu akımların ekonomi üzerinde meydana getirdiği etkiler de tartışma konusu olmuştur.

1989 öncesinde genişleme konjonktürü içinde iken Türkiye ekonomisinin kısa dönemli uyum mekanizmasının işleyiş biçimini, *talep genişlemesi (büyüme)* → *cari açık* → *sermaye girişleri* şeması özetlemektedirken 1989 sonrası yeni koşullarda oluşan kısa dönemli uyum sürecini *sermaye girişleri* → *talep genişlemesi (büyüme)* → *cari açık* şeması özetler olmuştur¹⁸⁰.

Türkiye 1980 sonrasında başlayan ve 1989'da sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle devam eden serbestleşme sürecinde, önceki dönemlerden daha fazla yabancı sermaye hareketiyle karşılaşmıştır. Ancak ülkeye giren net yabancı sermaye ne miktar, ne kullanım alanı, ne de istikrarlılık anlamında tatmin edici bir görünüm çizmemiştir. Ayrıca Türkiye'nin yabancı sermaye hareketlerini serbest bıraktığı 1989 yılında yurtiçi finansal piyasalar ne nitelik, ne de nicelik olarak uluslararası düzeyde benzerleriyle karşılaştırılabilecek düzeyde gelişme kaydetmemiştir. Bunun önemli bir göstergesi mali sistemin uluslararası sermaye akımlarının yaratabileceği dalgalanmalara karşı kendini koruyabilecek kadar güçlü bir yapıda olmamasıdır¹⁸¹.

¹⁸⁰ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, ss.195-196.

¹⁸¹ Nurhan Yentürk, Ahmet Çimenoglu, "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişimi ve Türkiye Ekonomisinin Krizleri Üzerindeki Etkisinin Modellenmesi", **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.b., İstanbul, 2005, s.107.

Dış tasarrufların ekonomik büyümeyi hızlandıracağı argümanının politik çekiciliği ve kamunun artan finansman ihtiyacının karşılanabilmesi için yabancı fonların ülkeye çekilebilecek olması, serbestleştirme kararının alınmasında büyük önem taşımıştır. Yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra, yüksek reel faizlerin de etkisiyle, Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarında artışlar kaydedilmiştir. Söz konusu politika uygulamaları, kısa vadeli ve spekülâtif yapısı ağırlıklı yabancı sermaye için Türkiye'de oldukça çekici bir finansal yatırım ortamı oluşmasını sağlamıştır. Ancak, daha uzun vadeli fon akımları ya da doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilebilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmamış, daha da önemlisi, bu tip sermaye sahiplerinin yatırım kararlarında en önemli rolü oynayan ekonomik ve mali istikrarın sağlanması konusunda başarı sağlanamamıştır. Dolayısıyla Türkiye, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1990 sonrası dönemde, yurtiçi ya da yurtdışı kaynaklı ekonomik ve politik olumsuzluklarla karşılaştığında, çok hızlı yabancı sermaye çıkışları ile karşı karşıya kalabilecek, oldukça kırılgan bir yapıya bürünmüştür¹⁸². 1994 ve 2001 yılında yaşanan krizler bu kırılganlığın somut yansımaları olmuştur.

3.2.1 Finansal Serbestleşmenin Sermaye Hareketleri Üzerindeki Etkileri

Çalışmamızın izleyen aşamasında finansal serbestleşmenin sermaye hareketleri üzerinde yol açtığı etkiler sırasıyla doğrudan etkiler ve dolaylı etkiler olarak incelenmiştir.

3.2.1.1 Finansal Serbestleşmenin Doğrudan Etkileri

Finansal serbestleşmenin sermaye hareketleri üzerindeki doğrudan etkileri portföy yatırımları ve dış krediler kanalıyla gerçekleşmektedir.

¹⁸² Yentürk, Çimenoglu, s.109.

3.2.1.1.1 Portföy Yatırımları Üzerine Etkileri

Menkul değerlere yapılan yatırımlar olarak tanımlanan portföy yatırımları, genellikle devlet ya da özel kuruluşların bono ve tahvilleri ile hisse senedi ve diğer para piyasası araçlarını içermektedir. Portföy yatırım geliri, doğrudan yatırım amacı dışında gerçekleştirilen hisse senedi ile tahvil ve bono şeklindeki borç senetleri yatırımlarının gelirlerinden oluşmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve bankaların sahip oldukları menkul kıymetlerin kar ve zararları, kişilerin yurtdışında ihraç edilmiş menkul kıymet varlıklarına ilişkin gelirleri ile Hazine Müsteşarlığı ve bankaların yurtdışında ihraç ettikleri menkul kıymetlere ilişkin giderler bu kaleme kaydedilmektedir¹⁸³.

Doğrudan yatırımlar ile portföy yatırımları arasında bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır. En önemli fark, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi ve denetimi konusudur. Doğrudan yatırım durumunda, şirket yönetimi ve denetiminde etkili olunmaktadır. Oysa, portföy yatırımlarında yerleşik şirket üzerinde yönetim hakkı veya denetim söz konusu değildir; bu yolla yerleşik şirket uluslararası piyasalardan kaynak sağlamış olur. İkinci önemli fark, doğrudan yatırımlarda yatırımcının yatırım sermayesinin yanı sıra üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirebilmesi, portföy yatırımlarında ise yabancı yatırımcının sermayeden başka bir katkıda bulunmamasıdır¹⁸⁴.

Sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesinden sonra meydana gelen çarpıcı gelişmelerden biri yurt dışından gelen portföy yatırımlarına izin verilmeye başlanması ve portföy yatırımlarının bu dönemde artış göstermesidir. 1994'ten sonra ise portföy yatırımlarının oldukça dalgalı gelişme göstermesi dikkat çekmektedir¹⁸⁵.

¹⁸³ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, **Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması**, Ankara, <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf>, (24.06.2011), ss.8,18.

¹⁸⁴ TCMB, Ödemeler Dengesi..., s.8.

¹⁸⁵ TCMB, Küreselleşmenin Türkiye..., s.25

Tablo 1’de 1980-2010 döneminde portföy yatırımlarının gelişimi verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 1980-85 döneminde Türkiye’ye portföy yatırımı girişi olmamıştır. Bu durum sadece ekonomik değil siyasi koşullarla da ilgili bir durumdur. 1986 yılı sonrasında sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1989 yılına kadar portföy hesabından giren yabancı sermaye borç senetleri için gelmiştir. Bu arada İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının 1986 yılında açıldığı ve sermaye hareketlerinin 1989 yılında serbest bırakıldığı birlikte dikkate alındığında bu dönemde hisse senedi için yabancı yatırımların girişinin zaten mümkün olmadığı anlaşılabacaktır.

1990 sonrası dönemde yabancı portföy yatırımı girişinde önemli artışlar yaşanmış, bu artış dünya geneline oranla yüksek faiz düzeyine bağlı olarak borç senetleri için gelen yanında hisse senetleri için de gelen portföy yatırımlarından da beslenmiştir. Ancak bu dönemde de portföy yatırımlarının oldukça istikrarsız bir gelişim gösterdiği dikkati çekmektedir.

2000 sonrası, özellikle 2002 yılından sonra portföy yatırımı girişinin adeta vites değiştirdiği ve ilk kez 10 milyar dolar düzeyini aştığı görülmektedir. Bu dönem ayrıca hisse senedi için gelen portföy yatırımlarının önce bir milyar dolar sonra da 5 milyar doları aştığı bir dönem olmuştur. Bu gelişme Türkiye’de yüksek faiz oranları ve borsada artan kazanç potansiyeli yanında, bu dönemde dünya genelinde yaşanan likidite bolluğu ile de ilgili olmuştur.

Tablo 1: 1980-2010 Döneminde Portföy Yatırımlarının Gelişimi (Milyon Dolar)

YILLAR	GİRİŞ			ÇIKIŞ	NET
	Portföy Hesabi- Yükümlülükler	Hisse Senetleri	Borç Senetleri	Portföy Hesabi- Varlıklar	
1980-85	0	0	0	0	0
1986	146	0	146	0	146
1987	307	0	307	-25	332
1988	1.184	0	1.184	-6	1.190
1989	1.445	17	1.428	-59	1.504
1990	681	89	592	-134	815
1991	714	147	567	-91	805
1992	3.165	350	2.815	-754	3.919
1993	4.480	570	3.910	-563	5.043
1994	1.123	989	134	35	1.088
1995	703	195	508	-466	1.169
1996	1.950	191	1.759	-1.380	3.330
1997	2.344	8	2.336	-710	3.054
1998	-5.089	-518	-4.571	-1.622	-3.467
1999	4.188	428	3.760	-759	4.947
2000	1.615	489	1.126	-593	2.208
2001	-3.727	-79	-3.648	-788	-2.939
2002	1.503	-16	1.519	-2.096	3.599
2003	3.851	905	2.946	-1.386	5.237
2004	9.411	1.427	7.984	-1.388	10.799
2005	14.670	5.669	9.001	-1.233	15.903
2006	11.402	1.939	9.463	-3.987	15.389
2007	2.780	5.138	-2.358	-1.947	4.727
2008	-3.770	716	-4.486	-1.244	-2.526
2009	2.938	2.827	111	-2.711	5.649
2010	19.617	3.468	16.149	-3.491	23.108
1980-89	3.082	17	3.065	-90	2.992
1990-99	14.259	2.449	11.810	-6.444	7.815
2000-10	60.290	22.483	37.807	-20.864	39.426

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011)

Portföy yatırımları girişini dönemsel olarak değerlendirdiğimizde ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır; 1980-89 döneminde Türkiye'ye 17 milyon doları hisse senedi, 3 milyar 65 milyon doları da borç senetleri olmak üzere toplam 3 milyar 82 milyon dolarlık portföy yatırımı girişi olmuştur. Sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1990 sonrası dönemde ise hisse senetleri için 2,4 milyar dolar, borçlanma kağıtları için ise 11,8 milyar dolar olmak üzere toplam 14,2 milyar dolarlık yabancı portföy yatırımı girişi gerçekleşmiştir. 2000-2010 döneminde ise yabancı portföy yatırımı girişinde çok büyük bir sıçrama yaşanmış ve 22,4 milyar

doları hisse senedi, 37,8 milyar doları da borçlanma senetleri olmak üzere toplam 60,2 milyar dolar gibi oldukça büyük miktarda giriş ile karşılaşmıştır.

Yabancı portföy yatırımlarının dağılımı incelendiğinde yabancıların daha çok faiz getiren ve borsaya oranla riski (kur riski dışında) daha düşük olan borçlanma kağıtlarına yöneldiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'den dışarıya daha çok faiz kanalıyla kaynak aktarıldığını ve dolayısıyla ülke içinde paylaşılabilir gelirin büyük ölçüde bu kanalla azaldığını ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sadece portföy yatırımı girişini değil, aynı zamanda ülkemizden de bu kanal ile sermaye çıkışına da imkan sağlamıştır. Nitekim 1980-89 döneminde ülkemizden portföy yatırımları amacıyla yurt dışına çıkan toplam sermaye miktarı sadece 90 milyon dolar iken bu rakam 1990-99 döneminde 6,4 milyar dolara, 2000-10 döneminde ise 20,8 milyar dolara yükselmiştir. Dolayısıyla yerli yatırımcılar da yurt dışındaki portföy yatırım kazançlarından yararlanmaya çalışmışlardır. Böylece söz konusu yatırımlar kanalıyla Türkiye'ye kaynak girişi olmuş, ülke içinde paylaşılabilir gelir miktarı artmıştır.

Ancak, ülkemize gelen ve ülkemizden çıkan portföy yatırımlarının net değerine bakıldığında ülkemize gelen kaynağın daha fazla olabileceğini öngörmek yanlış olmayacaktır. Nitekim net portföy yatırım değeri 1980-89 döneminde 2,9 milyar dolar iken, 1990-99 döneminde 7,8 milyar dolar, 2000-10 döneminde ise 39,4 milyar dolar olmuştur. Görüldüğü gibi 1980 sonrası dönemde ülkemize net bir portföy yatırımı girişi olmuş dolayısıyla da bu yatırımların elde ettiği düzeyde bir gelir yurtdışına aktarılmıştır.

3.2.1.1.2 Dış Krediler Üzerine Etkileri

Finansal serbestleşmenin sermaye hareketleri üzerindeki doğrudan etkisinin görüldüğü bir diğer alan ise dış kredi kullanımı ve dışarıya kredi verilmesiyle ilgilidir. Yurtdışından alınan krediler karşılığında faiz ödenirken alınan kredilerin kullanıldığı alandan elde edilen kazanç düzeyi ile yaratılan katma değer ve istihdam

imkanları bu kredilerin ülke içinde paylaşılabilir gelir düzeyini ve bu gelirin paylaşımını etkilemektedir.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde yaşanan iktisadi gelişmeler 1980 öncesinden birçok açıdan farklılıklar göstermektedir. Bunlardan bir tanesi de Türkiye’nin, önceki dönemde büyüme ve kalkınma için daha çok iç finansman kaynaklarını kullanırken 1980 sonrasında dış kaynağa yönelen bir ülke konumuna gelmesidir.

Finansal serbestleşme süreciyle beraber 1980 sonrası dönemde devlet gittikçe artan ölçülerde mali piyasalara girmiştir. Maliye politikasının gevşetilmesi sonucunda genişleyen kamu açıkları ve bunun finansmanında Merkez Bankası kaynaklarının kullanılmasından kaçınma tercihi sonuçta, devleti mali piyasalara yönelmeye zorlamıştır. Bunun bir sonucu kamu borçlanmasının artması ve iç ve dış borç stoklarının büyümesi olurken, bir başka sonucu ise artan borçlanma gereği nedeniyle faiz oranının sürekli yüksek düzeyde tutulması zorunluluğu olmuştur. Yüksek reel faizler ise reel kesimde üretken yatırımları caydırırken, mali piyasalarda fonların artan ölçülerde kamu finansmanına kaydırılması ve özel kesimin dışlanması sonucunu doğurmuştur¹⁸⁶.

Bu dönemde dış borç dinamiklerini tetikleyen bir gelişme, bütün gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi, sağlanan kredilerin niteliğinde borçlu ülkeleri zora sokacak önemli değişikliklerin olmasıdır. 1980’lerin başında dış borç yapısının ağırlığı hükümet kredileri ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kredilerden oluşmaktaydı. Bunun nedeni 1970’lerin sonunda yaşanan ekonomik krizin ve ödemeler dengesi açıklarının sonucunda uygulanan istikrar programları ve bu çerçevede özellikle OECD Türkiye konsorsiyumunun aracılığı ile sağlanan kredilerin varlığıdır. Ancak bu yapı Hükümet kredileri için 1982’den itibaren değişmeye başlamış özellikle 1983’den itibaren ticari banka kredilerinin ağırlığı artmıştır. 1990’lara gelindiğinde ise, uluslararası tahvil piyasalarından sağlanan borçların

¹⁸⁶ Taner Berksoy, “Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz: 24 Ocak 1980’den 5 Nisan 1994’e”, **1993-1994 Petrol-İş Yılığ**, Petrol İş Yayınları, İstanbul, 1995, s.610.

büyük ağırlık kazandığı görülmektedir. Tüm bu gelişmeler kısa vadeli borçların toplam stok içindeki payının da artmasına neden olmuştur¹⁸⁷.

Türkiye'nin 1980 öncesi dış borçları, Dünya Bankası, IMF gibi resmi kuruluşlardan yaptığı borçlanmalardan ibaret olup bunlar üretime, projeye verilen krediler olmuştur. 1980 sonrasında ise kısa vadeli borçlanmalara ve global finans kuruluşlarından borçlanmalara gidilmiştir. Özellikle 1990 sonrası kısa vadeli sermaye hareketlerini çekmek için sabit kur politikası izlenmiş ve 1991-1994 döneminde dış borçların milli gelire oranı % 43'e çıkmıştır.

¹⁸⁷ Müslim Sarı, "Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları", Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004, s.51.

Tablo 2: 1980-2010 Döneminde Verilen Dış Kredilerin Gelişimi

YIL	DIŞ KREDİ VERİLİŞİ (Milyon Dolar)				
	TOPLAM	Merkez Bankası	Genel Hükümet	Bankalar	Diğer Sektörler
1980	85	--	--	--	--
1981	360	--	--	--	--
1982	-181	--	--	--	--
1983	177	--	--	--	--
1984	-1.625	-551	--	-1.074	--
1985	127	-255	--	382	--
1986	-313	-220	--	-93	--
1987	-945	-511	--	-434	--
1988	-1.428	-381	--	-1.046	-1
1989	371	712	--	-370	29
1990	-409	361	--	-769	-1
1991	-2.563	29	--	-2.595	3
1992	-2.438	36	--	-2.474	0
1993	-3.291	-60	--	-3.231	0
1994	2.423	-18	--	2.441	0
1995	-383	-102	--	-281	0
1996	331	-117	--	1.448	-1.000
1997	-1.750	-98	--	-976	-676
1998	-1.464	-95	--	-942	-427
1999	-2.304	-98	--	-1.839	-367
2000	-1.939	1	--	-1.574	-366
2001	-601	-39	--	233	-795
2002	-777	-30	--	643	-1.390
2003	-986	-28	--	348	-1.306
2004	-6.983	-24	--	-5.324	-1.635
2005	-553	-16	--	-149	-388
2006	-13.479	0	-42	-11.018	-2.419
2007	-4.969	2	-116	-3.389	-1.466
2008	-12.058	2	-32	-10.255	-1.773
2009	10.985	2	-31	6.400	4.614
2010	7.088	4	-29	13.183	-6.070
1980-89	-3.372	-1.206	0	-2.635	28
1990-99	-11.848	-162	0	-9.218	-2.468
2000-10	-24.272	-126	-250	-10.902	-12.994

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

2000-2001 krizinde yapılan dış borçlanmalar ise IMF'den gelen kredilerle sınırlı kalmış ve çoğu finans krizini aşmak için kullanılmıştır. 2002'de dış borçların milli gelire oranı % 78'e çıkmıştır. Faiz giderleri toplam bütçede 1980'de % 2 pay sahibiyken 1990'da % 20'ye çıkmış ve giderek artmıştır. Buna karşılık devlet

yatırımcı özelliğini kaybetmiş, memurlara ve diğer transfer harcamalarına daha az kaynak ayırmak durumunda kalmıştır. Özellikle 2000 yılı başlarında uygulanmaya başlanan ancak 2001 kriziyle son bulan IMF programı sonucu, bütçede faizlerin yeri büyümüş, yatırım harcamalarının payı ve sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferler azalmıştır. Memurların bütçeden aldığı pay 1992’de % 42’ye yaklaştıktan sonra izleyen yıllarda hızla azalmış ve 2001 kriz yılında % 17’ye geriledikten sonra 2002’de % 21,2 olmuştur¹⁸⁸.

Tablo 2, 3 ve 4’te sırasıyla 1980-2010 döneminde dış kredi verilişi, dış kredi kullanımı ve net dış kredi kullanımlarının gelişimi verilmiştir. 1990 sonrası dönemde yani dış finansal serbestleşmenin etkisini göstermeye başlamasıyla birlikte Merkez Bankasının dış kredi kullanımında çok önemli bir sıçrama yaşanmıştır. Öyle ki 1980-1989 döneminde sadece 227 milyon dolar borçlanan Merkez Bankası, 1990-1999 döneminde 5,3 milyar dolar dış kredi kullanmıştır. 2004 yılından itibaren ise kullandığı dış kredileri geri ödeme yoluna gittiği ve böylece 2000-2010 dönemini 3,7 milyar dolarlık borç geri ödemesi ile kapattığı görülmektedir.

¹⁸⁸ Sönmez, Türkiye Ekonomisinin..., ss.110,122-124.

Tablo 3: 1980-2010 Döneminde Kullanılan Dış Kredilerin Gelişimi

YIL	DIŞ KREDİ KULLANIMI (Milyon Dolar)				
	TOPLAM	Merkez Bankası	Genel Hükümet	Bankalar	Diğer Sektörler
1980	569	--	--	--	--
1981	444	--	--	--	--
1982	406	--	--	--	--
1983	660	--	--	--	--
1984	1.585	108	-532	648	1.361
1985	839	-36	-874	326	1.423
1986	2.166	45	45	755	1.321
1987	2.448	744	302	1.006	396
1988	-1.062	-790	-531	-144	403
1989	-1.640	156	-2.317	240	281
1990	3.199	-535	-393	2.279	1.848
1991	-1.240	-939	-201	396	-496
1992	2.896	255	-1.645	2.100	2.186
1993	7.655	1.036	-2.177	4.495	4.301
1994	-8.397	1.362	-2.962	-7.053	256
1995	3.939	1.556	-2.131	1.973	2.541
1996	3.970	1.255	-2.108	3.046	1.777
1997	6.531	1.026	-1.456	2.232	4.729
1998	6.762	571	-1.655	3.195	4.651
1999	3.566	-231	-1.932	2.655	3.074
2000	10.389	619	117	3.736	5.917
2001	-12.296	735	-1.977	-9.644	-1.410
2002	1.603	1.336	-669	-2.016	2.952
2003	4.461	497	-2.194	2.846	3.312
2004	14.657	-209	-1.163	6.564	9.465
2005	20.834	-787	-2.165	10.524	13.262
2006	29.492	-1.268	-712	11.704	19.768
2007	32.895	-1.450	82	3.736	30.527
2008	34.675	-1.791	1.742	9.457	25.267
2009	-8.312	-901	1.602	514	-9.527
2010	27.233	-553	3.557	27.263	-3.034
1980-89	6.415	227	-3.907	2.831	5.185
1990-99	28.881	5.356	-16.660	15.318	24.867
2000-10	155.631	-3.772	-1.780	64.684	96.499

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

Genel hükümetin dış kredi alışı seyri izlendiğinde genel olarak istikrarsız olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu hesabın genelde negatif bakiye verdiği yani borç geri ödemesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum özellikle 2002

sonrası dönemde kamunun dış borç yerine iç borç kullanımını tercih etmesiyle ilgilidir.

Bankaların dış kredi kullanımını incelediğimizde 1989 yılından önce görece düşük miktarda borçlandıkları, 1989 yılından sonra ise kredi kullanımlarında çok önemli ve istikrarlı artışların olduğu görülmektedir. Bu kalemin 1989 yılından sonra sadece 1994, 2000 ve 2001 yıllarında negatif bakiye vermesini bu yılların kriz yılları olmasına bağlayabiliriz. 1980-1989 döneminde 2,8 milyar dolar olan dış kredi kullanımını 1990-1999 döneminde 15,3 milyar dolar ve 2000-2010 döneminde de yaklaşık dört kat artarak 64,6 milyar dolar olarak gerçekleştirmiştir.

Buradan, bankaların yüksek faizle iç borçlanma yerine daha düşük faizlerle yurt dışından borçlanmayı tercih ettiklerini anlaşılmaktadır. Bu durumda, açık pozisyonda bulunan bankalar için kur riski önemli bir husustur. Öyle ki, uluslararası piyasalarda likiditenin azaldığı dönemlerde kurların artmasıyla beraber bankaların sahip oldukları borç miktarları da ulusal para cinsinden değer olarak artacak ve bankalar için ödeme güçlüğü riski ortaya çıkacaktır. Ayrıca iç borçlanma yerine, daha düşük faizlerle dış borçlanmayı tercih eden bankaların, yurtiçine getirdikleri bu kaynakları yüksek faizli devlet kağıtlarına yatırmaları söz konusudur. Bu bağlamda, reel sektörü finanse etmeleri gereken bankaların yurtiçinde spekülative kazançlara yönelmeleri gündeme gelmektedir. Ülke içine getirilen kaynakların plasman amaçlı kullanılması ise reel sektörü dışlayıp, istihdam ve ücretleri olumsuz etkilemektedir.

Reel sektörü kapsayan diğer sektörlerin dış kredi kullanımını incelediğimizde ise 2004 yılından itibaren artışların yaşandığı görülmektedir. 1980-1989 döneminde 5,1 milyar dolar, 1990-1999 döneminde 24,8 milyar dolar olan dış kredi kullanımının 2000-2010 döneminde ise büyük bir sıçramayla 96,4 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Dış borçlanmada tüm dönemler itibariyle başı çeken diğer sektörler kaleminin bu durumundan, bankaların reel sektörü dışlayıp daha çok kamu finansmanına yönelmeleri etkili olmuştur. Dolayısıyla reel sektör bankalardan borçlanmak yerine dış finansmanı tercih etmiştir. Bu şekilde ülkeye kaynak girişi

olmakla birlikte bu borçların faiz ödemeleri ülkeden dışarıya aktarılacak kaynaklara da işaret etmektedir.

Türkiye'nin yurtdışına verdiği kredileri incelediğimizde ise en çok kredi veren kesimin bankalar olduğunu görmekteyiz. Ancak bu miktarların kredi kullanımlarına oranla çok az olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında 1989 yılından sonra serbestleşmenin etkisi belirgin bir şekilde görülmeye başlanmış ve 1990-1999 döneminde net dış kredi verilişi yaklaşık dört kat artarak 11,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo.4: 1980-2010 Döneminde Net Dış Kredi Kullanımının Gelişimi

NET DIŞ KREDİ KULLANIMI (Milyon Dolar)					
YIL	TOPLAM	Merkez Bankası	Genel Hükümet	Bankalar	Diğer Sektörler
1980	484	0	0	0	0
1981	84	0	0	0	0
1982	587	0	0	0	0
1983	483	0	0	0	0
1984	3.210	659	-532	1.722	1.361
1985	712	219	-874	-56	1.423
1986	2.479	265	45	848	1.321
1987	3.393	1.255	302	1.440	396
1988	366	-409	-531	902	404
1989	-2.011	-556	-2.317	610	252
1990	3.608	-896	-393	3.048	1.849
1991	1.323	-968	-201	2.991	-499
1992	5.334	219	-1.645	4.574	2.186
1993	10.946	1.096	-2.177	7.726	4.301
1994	-10.820	1.380	-2.962	-9.494	256
1995	4.322	1.658	-2.131	2.254	2.541
1996	3.639	1.372	-2.108	1.598	2.777
1997	8.281	1.124	-1.456	3.208	5.405
1998	8.226	666	-1.655	4.137	5.078
1999	5.870	-133	-1.932	4.494	3.441
2000	12.328	618	117	5.310	6.283
2001	-11.695	774	-1.977	-9.877	-615
2002	2.380	1.366	-669	-2.659	4.342
2003	5.447	525	-2.194	2.498	4.618
2004	21.640	-185	-1.163	11.888	11.100
2005	21.387	-771	-2.165	10.673	13.650
2006	42.971	-1.268	-670	22.722	22.187
2007	37.864	-1.452	198	7.125	31.993
2008	46.733	-1.793	1.774	19.712	27.040
2009	-19.297	-903	1.633	-5.886	-14.141
2010	20.145	-557	3.586	14.080	3.036
1980-89	9.787	1.433	-3.907	5.466	5.157
1990-99	40.729	5.518	-16.660	24.536	27.335
2000-10	179.903	-3.646	-1.530	75.586	109.493

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

Son olarak net dış kredi kullanımını incelediğimizde 1980-1989 döneminde sadece 9,7 milyar dolar olan dış borçlanmanın 1990-1999 döneminde 40,7 milyar dolara ve 2000-2010 döneminde 179,9 milyar dolara sığradığı görülmektedir. Bu borç stokunun getirdiği faiz yükü ise yurt içinden dışarıya aktarılan kaynaklar olarak karşımıza çıkmakta ve ülke içinde paylaşılacak gelirin azalmasına yol açmaktadır.

3.2.1.2 Finansal Serbestleşmenin Dolaylı Etkileri

Finansal serbestleşmenin sermaye hareketleri üzerine yukarıda incelenen doğrudan etkileri yanında, biraz karmaşık olsa da, dolaylı etkileri de bulunmaktadır. Bu etkiler daha çok sermaye hareketlerinin sağladığı imkanların diğer sermaye hareketlerini de mümkün kılmasıyla ilgilidir. Bu çerçevede söz konusu dolaylı etkileri sırasıyla; doğrudan yabancı yatırımlar kanalı, net hata noksan kanalı, rezerv varlıklar kanalı ve döviz kurları kanalı olarak ifade edebiliriz. İzleyen bölümde bu dolaylı etkiler incelenecektir.

3.2.1.2.1 Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

Doğrudan yatırımlar, bir ekonomide yerleşik bir kuruluşun bir başka ekonomide yerleşik bir şirkette uzun vadeli ve kalıcı yatırım yapmak, yönetiminde söz sahibi olmak amacıyla, şirket hisselerinin yüzde 10'unu aşan miktarda yaptığı yatırımlardır¹⁸⁹. Bu tür yatırımlar ülkenin sermaye stokuna ve üretime yönelik olan (yabancı girişimcilerin yurt içinden bina, arsa, araç-gereç vb. satın almaları gibi) yatırımlardır¹⁹⁰. Doğrudan yatırımlar portföy yatırımlarından farklı olarak ülke içinde yapılan maddi yatırımları ifade etmektedir. Bu bakımdan yerleşik olmayanlarca yapılan bu yatırımların yurt dışından yurt içine sermaye, teknoloji ve AR-GE getirdiği kabul edilmektedir. Ayrıca doğrudan yatırımlar yapısı gereği dış borç yaratmayan yatırımlardır. Bununla beraber her yatırım türünde olduğu gibi doğrudan yatırımlarda da amaç kar elde etmek ve bu karı sorunsuzca istenildiği gibi değerlendirebilmektir. Bu açıdan finansal serbestleşme, doğrudan yatırımlardan

¹⁸⁹ TCMB, Ödemeler Dengesi..., s.20.

¹⁹⁰ Fuat Lebe, Selim Başar, "Doğrudan Yabancı Yatırımların Dışlama Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", **Tisk Akademi**, Cilt:3, Sayı:6, 2008, s.183.

sağlanan karın transferini sağlayan politikalar demetini hayata geçirdiği için doğrudan yatırımları dolaylı olarak etkilemektedir¹⁹¹.

Tablo 5'te yurtiçinde ve yurtdışında doğrudan yatırımların gelişimi verilmiştir. Bu yatırımların seyri incelendiğinde net doğrudan yatırım kaleminin daima pozitif bakiye verdiği görülmektedir. Doğrudan yatırımlar spekülasyon özelliği taşımadığından ve kalıcı olduğundan aslında ülke ekonomisine ve istihdama olumlu katkılar yaptığı söylenebilmektedir. Ancak uzun vadede bu yabancı sermayenin menşee ülkelerine yaptıkları kar transferleri önemli bir düzeye gelebilmektedir.

Tablo 5: 1980-2010 Döneminde Doğrudan Yatırımlardaki Gelişmeler
(Milyon Dolar)

YIL	Yurtdışında Doğrudan Yatırım	Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	NET GİRİŞ	YIL	Yurtdışında Doğrudan Yatırım	Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	NET GİRİŞ
1980	0	18	18	1997	-251	805	554
1981	0	95	95	1998	-367	940	573
1982	0	55	55	1999	-645	783	138
1983	0	46	46	2000	-870	982	112
1984	0	113	113	2001	-497	3.352	2.855
1985	0	99	99	2002	-143	1.082	939
1986	0	125	125	2003	-480	1.702	1.222
1987	-9	115	106	2004	-780	2.785	2.005
1988	0	354	354	2005	-1.064	10.031	8.967
1989	0	663	663	2006	-924	20.185	19.261
1990	16	684	700	2007	-2.106	22.047	19.941
1991	-27	810	783	2008	-2.549	19.504	16.955
1992	-65	844	779	2009	-1.553	8.411	6.858
1993	-14	636	622	2010	-1.464	9.258	7.794
1994	-49	608	559	1980-89	-9	1.683	1.674
1995	-113	885	772	1990-99	-1.625	7.717	6.092
1996	-110	722	612	2000-10	-12.430	99.339	86.909

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

Yurtiçinde doğrudan yatırım kalemi 1984 yılına kadar çok düşük oranlarda gerçekleşmiştir. 1984 yılında görece daha yüksek oranda gerçekleşmesinin nedeni olarak 30 Sayılı Karar kapsamında yapılan düzenlemeler gösterilebilir. Finansal

¹⁹¹ Gündem, s.122.

serbestleşmenin tamamlandığı 1989 yılından sonra ise artışlar belirginleşmiştir. Özellikle 2005 yılından itibaren dünya genelindeki likidite bolluğuna ve Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarına bağlı olarak sıçrama gösteren bu yatırımlar 2008 küresel finans krizinin ardından düşmeye başlamıştır. 1980-1989 döneminde sadece 1,6 milyar olan yurtiçinde doğrudan yatırımların, 1990-1999 döneminde 7,7 milyar dolar ve 2000-2010 döneminde ise 99,3 milyar dolar olarak gerçekleştiğini görmekteyiz.

Yurtdışında doğrudan yatırımların gelişimine bakıldığında ise 1990 yılından sonra giderek artan oranlarda gerçekleştiği görülmektedir. Bu yatırımlar 1980-1989 döneminde 9 milyon dolar gibi çok düşük bir rakamda gerçekleşmişken, 2000-2010 döneminde 12,4 milyar dolara yükselmiştir. Ancak yurtiçinde doğrudan yatırımlara oranla yurtdışındaki yatırımların çok daha düşük düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir.

Net giriş rakamlarına baktığımızda bu kalemin daima pozitif bakiye vermesine karşın portföy yatırımlarına oranla çok düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus bu yatırımların hangi sektörlere geldiğidir. Cari işlemler açığının finansmanı açısından portföy yatırımlarına göre daha kaliteli bir finansman şekli olan doğrudan yatırımlar imalat sanayi yerine daha zahmetsiz alanlara yöneliyorlarsa, yeni bir fabrika kurmak yerine var olanı birkaç yıllık karına bedel bir fiyatla satın alıyorlarsa bu durum ülke ekonomisi açısından olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

Daha önce de vurgulandığı üzere finansal serbestleşme ile birlikte bu yatırımların kendi ülkelerine kar transfer etmeleri kolaylaşmıştır. Bu şirketlerin kendi ülkelerine transfer ettikleri karlar ülkedeki paylaşılabilir gelirin azalmasına neden olacaktır. Ayrıca bu kar transferleri yatırım giderleri kaleminin de şişmesine yol açacaktır. Yurtdışında yapılan doğrudan yatırımlardan da yurtiçine kaynak transferi olacak fakat yurtdışındaki yatırımlar çok daha düşük düzeyde kaldığından, kar transferi de o denli düşük olacaktır.

3.2.1.2.2 Net Hata ve Noksan Hesabı Üzerindeki Etkisi

Ödemeler dengesinin her işlemin iki ayrı işaretle (alacak ve borç kaydı) kaydedildiği bir muhasebe sistemi olması nedeniyle, ödemeler dengesi konusu her işlem, mahiyeti itibariyle ilgili kaleme kaydedilirken, karşı kaydının da bir başka kaleme yer alması, başka bir deyişle, her işlemin eşit değerde alacak ve borç kayıtlarıyla kaydedilmesi, böylece cari işlemler hesabının her zaman sermaye ve finans hesapları kalemine mutlak değer olarak eşit olması gerekmektedir. Ancak, uygulamada; bu teorik sonuca ulaşmak her zaman mümkün olmamaktadır. Verilerin değişik kaynaklardan elde edilmesi, değerlendirme, ölçme ve kayıt zamanı farklılıkları yaratmakta; sonuç itibariyle oluşan farklar net hata ve noksan (NHN) kalemine “kalıntı” şeklinde yansımaktadır¹⁹².

Net hata ve noksan kalemi artı olduğunda cari işlem ya da sermaye hareketleri dengelerinde kapsanmayan bir faaliyetten dolayı ülkeye döviz girişi olmuş demektir. Ya da döviz girişine (çıkışına) neden olan ve cari işlemler veya sermaye hareketleri dengesinde kapsanan bir işlem eksik (fazla) olarak hesaba katılmıştır. Net hata ve noksan kalemi eksi olduğunda cari işlemler ya da sermaye hareketleri dengelerinde kapsanmayan bir kalem yoluyla ülkeden döviz çıkışı olmuş demektir. Ya da döviz çıkışına (girişine) neden olan ve cari işlemler veya sermaye hareketleri dengesinde kapsanan bir işlem fazla (eksik) olarak hesaba katılmış demektir¹⁹³.

Diğer taraftan sermaye hareketlerinin serbest bırakılmış olması ve gümrüklerdeki kontrollerin nakit para açısından gevşetilmiş olması nedeniyle kayıt dışı para giriş ve çıkışlarının da arttığını ifade etmek mümkündür.

¹⁹² TCMB, Ödemeler Dengesi..., s.9.

¹⁹³ Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, Om Yayınevi, 2.b., İstanbul, 2002, s.226.

Bu çerçevede finansal serbestleşmenin net hata ve noksan kaleminden para giriş ve çıkışları üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacıyla hazırladığımız Tablo 6'dan görülebileceği gibi bu hesaptan para giriş ve çıkışları önemli miktarlara ulaşmıştır.

Tablo.6: 1980-2010 Döneminde Net Hata ve Noksan Kaleminin Gelişimi
(Milyon Dolar)

YIL	NET HATA VE NOKSAN	YIL	NET HATA VE NOKSAN
1980	1.434	1997	-987
1981	649	1998	-713
1982	-75	1999	1.302
1983	409	2000	-2.661
1984	469	2001	-2.127
1985	-837	2002	-758
1986	-118	2003	4.450
1987	-506	2004	1.071
1988	515	2005	2.824
1989	971	2006	185
1990	-468	2007	1.757
1991	948	2008	4.703
1992	-1.190	2009	5.066
1993	-2.162	2010	4.422
1994	1.832	1980-89	2.911
1995	2.432	1990-99	2.493
1996	1.499	2000-10	18.932

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>,
(15.04.2011)

Dış finansal serbestleşme politikalarının hayata geçirildiği 1989 sonrası dönemde bu kalemden önemli dalgalanmalar olmuştur. Bu kalemden en büyük oranlı giriş 5 milyar 66 milyon dolar ile 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2003 yılından itibaren sürekli pozitif bakiye veren net hata ve noksan hesabı 2000-2010 döneminde 18,9 milyar dolar gibi çok büyük bir rakama ulaşmıştır.

Net hata ve noksan denilen sayı, cari işlemler ile sermaye hareketleri arasındaki eşitsizliği gideren 'yapay' bir sayı olduğundan, burada kritik olan husus, bunun ne kadarının cari işlemlerden, ne kadarının sermaye hareketlerinden oluştuğunu kestirebilmektir. Eğer bu hata ve noksan bir stok değişimiye, yani

geldiği gibi gidecek bir ‘sıcak para’ cinsi sermaye hareketiyse, o zaman ortada sorun var demektir¹⁹⁴.

Bunun yanında net hata ve noksan hesabı daha çok turizm ve kayıt dışı ihracat gibi reel ekonomi temelli gerekçelerden kaynaklandığında korkulacak bir şey olmadığı söylenebilir. Ancak bu para yukarıda belirttiğimiz gibi sermaye finans hesabından geliyor ve ülkeye bu hesaptan giren paraların sahipleri daha çok spekülative kazançlar elde etmeyi ve ülkeden çıkmayı amaçlıyorsa söz konusu ülkeyi olumsuz sonuçların beklediği söylenebilir. Ancak net hata ve noksan hesabındaki büyüklüğün kaynağını ayırtmak olası değildir. Ama yine de bu kalem ister pozitif ister negatif bakiye versin, ülke içindeki kayıt dışı işlemlerin (kayıt dışı ekonomi) de bu hesabın büyüklüğünde rolü vardır. Türkiye’ye giren ve kaynağı – kanalı belli olmayan bu paraları sadece dış ticaret verilerinin kayıt altına alınması sırasında yapılan hatalara bağlamak mümkün değildir. Varlık barışı düzenlemesi ile daha önce bir şekilde ülkeden çıkarılmış olan paraların bir kısmının geri gelmesi söz konusudur. Ancak bu nedenle gelen para miktarı 1-2 milyar doları geçmemiştir. Bu durumda turizm gelirlerindeki kayıt dışılık, kur farkı vb. teknik bazı açıklamalara ve varlık barışı düzenlemesine rağmen illegal para girişlerinin akla gelmesi kaçınılmazdır¹⁹⁵.

Bu kanaldan giren paraların büyüklüğü kurları düşürücü etki yapabilmekte, reel olarak gerileyen kurlar ise ithalatı cazip hale getirirken dış ticaret açığını arttırıcı etki yapabilmektedir. Ayrıca bu girişlerin spekülative kazanç amaçlı olduğu düşünüldüğünde yine ülke içerisinden dışarıya kaynak aktarımı olduğu söylenebilmektedir.

3.2.1.2.3 Rezerv Varlıklar Üzerindeki Etkisi

Rezerv varlıklar altında uluslararası para fonu nezdindeki varlıklar ve resmi rezervler bulunmaktadır. Uluslararası para fonu nezdindeki varlıklar; IMF nezdindeki

¹⁹⁴ Ege Cansen, “Net Hata ve Noksan”, **Hürriyet**, 31 Temmuz 2004.

¹⁹⁵ Yaşar Uysal, “Türkiye’ye Kayıt Dışı Olarak (Net Hata ve Noksan Kaleminden) Giren 18 Milyar Dolar Hakkında Görüş”, Yayınlanmamış Araştırma, İzmir, 2010.

rezerv varlıklardaki değişimi yansıtmaktadır¹⁹⁶. Resmi rezervlerde ise merkez bankasının yapmış olduğu ve ülkenin uluslararası rezervlerini etkileyen işlemler gösterilmektedir. Bunlar genellikle merkez bankasının döviz piyasasına müdahalelerinden kaynaklanan işlemlerdir¹⁹⁷.

Finansal serbestleşme durumunda gelişmekte olan ülkelerde finansal kargaşa olasılıklarının artması, rezerv gereksinimlerinin de yükselmesine yol açmaktadır. Dış finansal liberalleşme öncesinde uygun rezerv miktarı genellikle 3-4 aylık ithalat düzeyiyle tanımlanırken, yeni dönemde bu ölçütün belirlenmesinde ülkenin kısa vadeli veya toplam dış borç stoku kullanılmaya başlanmıştır¹⁹⁸.

Rezervlerdeki artış 1990'larda yaşanmaya başlanan finansal küreselleşme ile birlikte görülmeye başlanmıştır. Bu dönemden önce ülkeler esas olarak, cari işlemler hesabından kaynaklanan döviz arz ve talebi için rezerv tutmaktaydılar ve geleneksel olarak rezerv miktarı üç aylık ithalatları oranına eşitti. Bu oran şimdilerde ülkelerin yaklaşık sekiz aylık ithalatlarına kadar çıkmıştır. Ancak, endüstrileşmiş ülkelerde rezervlerin ithalata oranı halen üç aydan daha azdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki rezerv artışları reel büyüklüklerden ziyade finansal büyüklüklerle ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerin merkez bankalarının parasal büyüklükleri kontrol edebilmek amacıyla sterilizasyon politikası uygulamaları, rezervleri hızlı bir şekilde yükseltip kaynak aktarım kanalının oluşumunun yanı sıra ABD'nin büyük miktardaki cari açığının finansmanını da sağlamaktadır¹⁹⁹.

Diğer gelişmekte olan ülke merkez bankalarının yaptığı gibi, Türkiye Merkez Bankası da, parası rezerv para olarak kabul edilen ülkelerin ulusal paralarını ve ihraç ettikleri -nispi olarak düşük getirili- bonoları rezerv varlık olarak tutmaktadır. Bu durum, kamu finansman açığını ve/veya tasarruf açığını karşılamak amacıyla dışarıdan sağlanan kaynağa verilen yüksek getirili aktiflerin ülke ekonomisine olan

¹⁹⁶ TCMB, Ödemeler Dengesi..., s.20.

¹⁹⁷ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, Gizem Yayınları, 11.b., İstanbul, 1996, s.315.

¹⁹⁸ Korkut Boratav, "Yabancı Sermaye Girişlerinin Ayırıştırılması ve Sıcak Para", **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, (Der. A.H.Köse, F.Şenses, E.Yeldan), İletişim Yayınları, 1.b., İstanbul, 2003, s.23.

¹⁹⁹ Ekren, s.145.

maliyetini daha da yükseltmektedir. Bir yandan borç yükü artmakta, diğer yandan etkin bir şekilde kullanılmayan kaynaklar dışarıya aktarılmaktadır²⁰⁰.

Tablo 7’de rezerv varlıkların gelişimi verilmiştir. Türkiye’de sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirildiği 1989 yılından 2000 yılına kadar düşük oranda artışlar gösteren rezerv varlıklar, 2001 yılındaki krizin etkisiyle 12,9 milyar dolarlık bir azalmadan sonra sürekli olarak bir artış trendi izlemiştir. Yine 2008 yılındaki küresel krizin etkisiyle 2,7 milyar dolarlık bir sermaye çıkışı olmuştur. 1980-1989 döneminde sadece 235 milyon dolar olan rezerv varlıklar 1990-1999 döneminde 19,9 milyar dolar ve 2000-2010 döneminde 51,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo.7: 1980-2010 Döneminde Rezerv Varlıkların Gelişimi
(Milyon Dolar)

YIL	REZERV VARLIKLAR	YIL	REZERV VARLIKLAR
1980	-1.302	1997	3.344
1981	-388	1998	447
1982	-747	1999	5.206
1983	-631	2000	-2.997
1984	-897	2001	-12.924
1985	-785	2002	-212
1986	541	2003	4.097
1987	579	2004	4.342
1988	1.153	2005	23.200
1989	2.712	2006	10.625
1990	944	2007	12.015
1991	-1.199	2008	-2.758
1992	1.484	2009	791
1993	308	2010	14.968
1994	206	1980-89	235
1995	4.658	1990-99	19.943
1996	4.545	2000-10	51.147

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

²⁰⁰ Ekren, s.212.

Denetimsiz sermaye hareketlerinin oluşturduğu kırılganlık rezerv biriktirme baskısını arttırmaktadır. Bu rezerv artışlarıyla yabancı yatırımcıya herhangi bir şok karşısında, rezervlerin kullanılacağı ve olası dalgalanmalar karşısında kur riskinden dolayı zarar etmesine seyirci kalınmayacağı mesajı verilmektedir. Bu durum ise bir taraftan yabancı yatırımcının kur riski algısını düşürerek Türkiye'ye yönelik sermaye akımlarını özendirici etki yapmakta, diğer yandan ise rezerv artışları Merkez Bankasını bazı maliyetlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu maliyetlerden birincisi Merkez Bankasının döviz alımı karşılığı piyasaya sürdüğü TL'yi, parasal genişlemeye neden olmaması için piyasadan geri çekmek amacıyla yaptığı APİ nedeniyle katlandığı yüksek reel faizdir. İkincisi ise mevcut döviz rezervlerini yatırım ve üretimi arttırmak amacıyla kullanmak yerine, olası sermaye çıkışlarına karşı elde tutup, düşük faizli ABD hazine bonolarına yatırmakla katlandığı maliyettir²⁰¹. Dolayısıyla yüksek rezerv tutma maliyeti ülke içinde paylaşılacak gelir düzeyini azaltmaktadır.

3.2.1.2.4 Döviz Kurları Üzerindeki Etkisi

Finansal serbestleşme sürecinde piyasa odaklı politikalara ağırlık verilmesi çabalarının ilk adımı döviz kuru rejiminde yapılan değişiklikler ile atılmıştır. 1980 öncesinde uygulanan sabit döviz kuru rejiminde Türk lirasının değeri hükümet tarafından değişen ekonomik koşullara göre belirleniyor ve ayarlanıyordu. Ne var ki, ayarlamalarda meydana gelen gecikmeler Türk lirasının bazı dönemlerde belirgin şekilde ve aşırı ölçüde değerlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Ocak 1980'de uygulamaya konan istikrar programıyla daha gerçekçi ve esnek bir döviz kuru politikası yürütülmeye başlanmıştır. Böylece Türk lirasının diğer para birimleri karşısındaki değeri önemli oranda düşürülmüş ve kara borsanın varlığını da engelleyen tek bir geçerli kur oluşmuştur. Mayıs 1981 itibarıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası günlük kur ayarlamalarına başlamıştır²⁰². 1984 yılında ise ticari bankaların belirli sınırlar dahilinde döviz ticareti yapmalarına izin verildiği gibi,

²⁰¹Nagehan Keskin, "Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008, s.169.

²⁰² TCMB, Küreselleşmenin Türkiye..., s.11.

Merkez Bankasınca saptanan değerler etrafında kendi kurlarını belirlemelerine de olanak sağlanmış ve 1988 Ağustosunda döviz kurlarının belirlenmesi Merkez Bankasınca kurulan döviz piyasası yardımıyla serbest piyasa güçlerine açılmıştır²⁰³.

32 sayılı karar ile sağlanan finansal serbestleşme, 1990'lı yıllarda döviz kurunun mal ticaretinden çok, kısa dönemli sermaye hareketlerine duyarlı olması sonucunu doğurmuş ve döviz kuru ana işlevinden kopmaya başlamıştır²⁰⁴.

Sermaye girişlerine bağlı olarak döviz kurunun nasıl etkileneceği döviz piyasasının niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda sermaye girişlerinin döviz kuru üzerindeki etkisini, sabit ve esnek kur sistemleri altında değerlendirmek mümkündür. Sermaye girişinin yaşandığı ülkedeki döviz kuru rejiminin esnek döviz kuru olması halinde, sermaye girişlerinin yarattığı döviz arzı artışı, piyasalardaki aynı döviz talebi karşısında döviz kurunun düşmesine, dolayısıyla ulusal paranın değer kazanmasına neden olmaktadır. Sabit kur rejiminin uygulandığı durumda ise, sermaye girişlerinin yarattığı döviz arz fazlası, kurun düşmesini engellemek için merkez bankası tarafından satın alınmaktadır. Bu durumda sermaye akımları doğrudan uluslararası rezervlerin artmasına yol açacaktır²⁰⁵.

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye akımlarının sürekliliğinin sağlanması için döviz kuruna yapılan müdahalelerle ülke içinde düşük döviz kuru devam ederken, yüksek reel faizlerle de sermaye akımlarının devamlılığının sağlanmaya çalışılması sonucu, “düşük kur-yüksek reel faiz” uygulaması ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye girişlerinin yatırım harcamalarından ziyade tüketim harcamalarının finansmanına gittiği göz önünde bulundurulduğunda, bu ülkelere yönelik sermaye akımlarının yerli paranın değer kazanmasına neden olacağı açıktır. Yerli paradaki değerlendirme ise, ekonominin dış ticaret dengesi, yurt içi talep düzeyi, enflasyon gibi pek çok gösterge üzerinde etkide bulunmakta, ekonominin pek çok

²⁰³ Gündem, s.115.

²⁰⁴ Kepenek, Yentürk, s.323.

²⁰⁵ Nagehan Keskin, “Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Cilt:45, Sayı:526, Aralık 2008, s.19.

sektörünü olumsuz etkilemektedir²⁰⁶. Örneğin sermaye girişlerine bağlı olarak kurların düşmesi sonucu ihracat azalırken ithalat artmakta bunun sonucu olarak da istihdam ve dolayısıyla da reel ücretler olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca bu sermaye ülkeden çıkarken yüksek spekülâtif karlar elde ederek, yurt içinden yurt dışına kaynak transferine neden olmakta bu durum da paylaşılacak milli gelirin azalmasına yol açmaktadır. Bir başka sorun da sermayenin ülkeyi hızlı bir biçimde terk etmesi durumunda yaşanmaktadır. Sermaye kaçıışı durumunda kurların artışa geçmesiyle birlikte ithal malların fiyatları da yükselmekte, bu durum da enflasyonu olumsuz yönde etkileyerek yine gelir dağılımının bozulmasına yol açmaktadır.

²⁰⁶ Ahmet Şengönül, Metin Altıok, Rana Gürbüz, “Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye’de Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Makroekonomik Etkileri”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:22, Sayı:252, Mart 2007, s.34.

Tablo.8: 1980-2010 Döneminde Döviz Kurlarının Gelişimi

YIL	CARİ KUR \$/TL	REEL \$/TL (*)	€/TL	REEL €/TL(*)	TERK
1980	77	710			
1981	112	715			
1982	164	850			
1983	228	939			
1984	368	1.019			
1985	525	950			
1986	680	908			
1987	861	861			100,0
1988	1.431	843			98,0
1989	2.125	713			106,4
1990	2.612	556			123,1
1991	4.184	560			128,2
1992	6.888	564			126,1
1993	11.058	541			133,8
1994	29.848	704			101,3
1995	45.952	579			110,0
1996	81.796	579			114,0
1997	152.805	597			121,6
1998	262.233	585			132,9
1999	422.152	604	447.830	641	136,6
2000	626.712	595	576.710	547	150,8
2001	1.231.322	740	1.098.960	661	122,0
2002	1.513.102	633	1.436.660	601	134,7
2003	1.500.269	512	1.693.430	578	148,0
2004	1.429.202	451	1.776.210	560	158,1
2005	1.347.300	403	1.677.590	502	179,6
2006	1.434.560	385	1.808.680	485	179,6
2007	1.305.000	324	1.786.800	443	134,7
2008	1.296.900	288	1.904.900	424	194,2
2009	1.551.000	327	2.160.900	456	198,4
2010	1.503.980	298	1.994.150	395	183,2

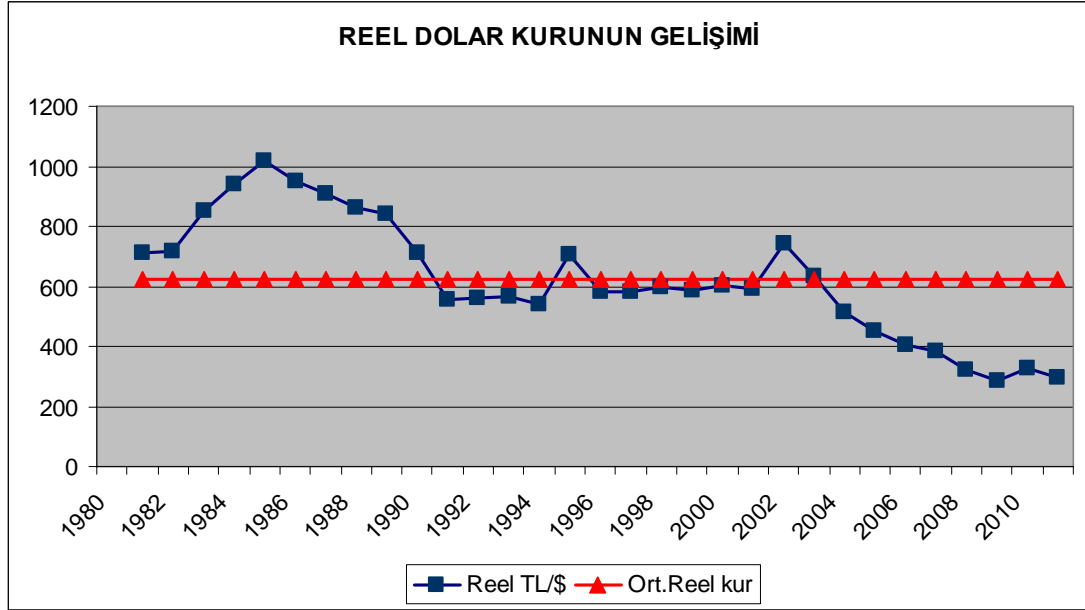
(*) Reel kurlar GSYİH deflatörü kullanılarak elde edilmiştir.

Kaynak: TCMB, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

Tablo 8'den ve buradaki verilerden çizdiğimiz grafikte görüldüğü gibi reel dolar kuru dış finansal serbestleşme kararının alındığı 1989 yılından itibaren gerilemeye başlamış ve bu durum finansal krizin yaşandığı 1994 yılına kadar devam etmiştir. Sıcak para çıkışı ve ardından yaşanan ekonomik kriz sonrasında reel dolar kuru yaklaşık olarak 1989 düzeyine yükselmiştir.

1994 krizinin hemen ardından 1995 yılında yeniden gerileyen reel dolar kuru 2000 yılına kadar görece olarak istikrarlı bir seyir izlemiştir. Aralık 2001 yılında yeniden sıcak para çıkışı ve ardından yaşanan ekonomik kriz ile birlikte reel kurlar yeniden 1989 düzeylerine yükselmiştir.

Şekil 3: 1980-2010 Döneminde Reel Dolar Kurunun Gelişimi

2001 krizinden sonra, küresel likidite bolluğu yanında Türkiye’de görece yüksek faiz nedeniyle sıcak para girişi büyük boyutlara ulaşmış ve reel dolar kuru 1980 sonrası dönemin en düşük düzeylerine gerilemiştir. Böylece de Türkiye yüksek faiz, sıcak para girişi, düşük kur, artan dış ticaret açığı ve cari açık, artan dış kaynak ihtiyacı, yüksek faiz zorunluluğu şeklinde bir kısır döngüye girmiştir.

Finansal serbestleşmenin getirdiği sıcak para girişi, gerileyen reel kurlar dış ticaret kanalıyla Türkiye’de üretim ve istihdamı dolayısıyla da gelir dağılımını etkilemektedir.

3.2.2 Finansal Serbestleşmenin Makroekonomik Etkileri

Ulusal ekonomilere dış kaynak girişinin kolaylaştırılması amacıyla serbest bırakılan sermaye hareketlerinin, ülke ekonomileri üzerinde önemli etkiler meydana

getirdiği göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Finansal piyasalarındaki zayıflıklar ve kırılgan yapıları nedeniyle gelişmekte olan ülkeler sermaye akımlarından çok daha fazla etkilenmekte, özellikle ani sermaye giriş çıkışları, bu ülkelerin makroekonomik göstergeleri üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır²⁰⁷. Bu etkiler sermaye akımının niteliğine göre farklılaşmaktadır. Örneğin gelen sermaye doğrudan yatırım biçiminde ise ülkenin üretici kapasitesine ve teknolojik düzeyine olumlu katkılar sağlayarak, ekonomik büyüme ortamına yardımcı olacaktır. Ancak gelen sermaye kısa vadeli ve spekülâtif nitelikte ise ülke ekonomisinin makroekonomik istikrarını bozucu etkilerde bulunacaktır²⁰⁸.

Çalışmanın izleyen aşamasında bu etkiler sırasıyla reel makro ekonomik etkiler ve makro-finansal etkiler başlıkları altında incelenecektir.

3.2.2.1 Reel Makro Ekonomik Etkiler

Finansal serbestleşmenin reel makroekonomik etkileri; milli gelir, istihdam, yatırım, tasarruf ve dış ticaret üzerindeki etkileri olarak sırasıyla incelenecektir.

3.2.2.1.1 Milli Gelir Üzerindeki Etkisi

Sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyeceği görüşüne göre; bu ülkelere sermaye girişı, yurtiçi tasarrufların el verdiği düzeyin üzerinde tüketim ve yatırım yapılabilmesini olanaklı kılacaktır. Bu şekilde yükselecek olan yatırımlar sonucunda ise, yurtiçi kaynaklarla yakalanabilecek bir ekonomik büyüme oranının ötesine geçilerek ekonominin daha hızlı büyümesi sağlanacaktır²⁰⁹.

²⁰⁷ Keskin, s.19.

²⁰⁸ Cem Okan Tuncel, “Finansal Serbestleşme ve Küresel Krizin Yapısal Nedenleri: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Dersler”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Cilt:47, Sayı:545, Temmuz 2010, s.96.

²⁰⁹ Taner Berksoy, Burak Saltoğlu, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1998-58, İstanbul, s.32.

Sermaye akımlarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını savunan görüşlere göre ise; sermaye girişlerine bağlı olarak yerli para değer kazanmakta, bu ise devalüasyon beklentisi yaratarak yurtiçi yatırım düzeyinde dalgalanmalar ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde, sermaye girişlerinin büyük bir kısmının sermaye çıkışlarının finansmanında kullanılması, ihracat ve yatırımın finansmanında kullanılmaması yüzünden yabancı sermayeden beklenen olumlu etkiler sağlanamamaktadır²¹⁰.

Tablo 9’da milli gelir ve cari dengenin gelişimi verilmiştir. Tablodan görülebileceği gibi sabit fiyatlarla GSYİH 1980 yılından 1997 yılına kadar (1994 hariç) düzenli bir artış trendi göstermiştir. 1998 yılında ise önemli bir düşüş göstermiş ve 2002 yılından itibaren tekrar artış trendine girmiştir. Ancak burada dikkat çeken nokta 2004 yılından itibaren gerçekleşen cari açıkların büyüklüğüdür. Örneğin 1997’den 1998 yılına GSYİH azalmış bunun yanında cari fazla verilmiştir. Aynı durum 2008’den 2009 yılına geçerken de görülmektedir. 2009 yılında GSYİH azalmış, cari açık da 41 milyar dolardan 13 milyar dolara düşmüştür.

²¹⁰ Şengönül, Altıok, Gürbüz, s.33.

Tablo 9: 1980-2010 Döneminde Milli Gelir ve Cari Dengedeki Gelişmeler
(Milyon Dolar)

YIL	GSYİH (sabit fiyatlarla)	CARİ DENGE	YIL	GSYİH (sabit fiyatlarla)	CARİ DENGE
1980	50.870	-3.408	1996	106.080	-2.437
1981	53.317	-1.936	1997	114.874	-2.638
1982	54.963	-952	1998	70.203	1.984
1983	57.279	-1.923	1999	67.841	-1.344
1984	61.350	-1.439	2000	72.436	-9.819
1985	63.989	-1.013	2001	68.309	3.390
1986	68.315	-1.465	2002	72.520	-1.522
1987	75.019	-806	2003	76.338	-8.037
1988	76.108	1.596	2004	83.486	-15.543
1989	77.347	938	2005	90.500	-23,235
1990	84.592	-2.625	2006	96.738	-31.460
1991	84.887	250	2007	101.255	-38.219
1992	90.323	-974	2008	101.922	-41.416
1993	97.677	-6.433	2009	97.003	-13.854
1994	91.733	2.631	2010	105.680	-48.557
1995	99.028	-2.339	--	--	---

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011). (1987-2006 dönemi verileri 1987 bazlı, 2007-2010 dönemi verileri 1998 bazlı GSYİH verileridir.)

2002 yılı sonrasında yüksek reel faiz, büyük miktarda sıcak para çekmiş, kurlar düşmüş, düşük kurlar enflasyonu da aşağı çekmiş ve Türkiye’de genel bir ekonomik iyileşme yaşanmıştır. Ancak cari açık da rekor boyutlara ulaşmıştır. Türkiye ise cari açığı daha çok yabancı portföy yatırımları ile finanse etmektedir. Cari açığın finansmanında borç yaratmayan kaynak olarak tanımlanabilecek tek kalem doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bu yatırımlar için gelen para cari açığın az bir kısmını finanse etmekte fakat gelecek yıllar için kar transferleri yoluyla cari açığı arttırıcı bir etki yaratmaktadır²¹¹.

Diğer taraftan burada dikkat çeken bir başka nokta ise yabancı sermaye yatırımlarının milli geliri olumlu etkilemesidir. Ancak yabancı sermaye girişi oldukça cari açıklar daha da artmış, bu cari açığın finansmanı için ise yeniden yabancı sermaye girişi gerekliliği oluşmuştur. Bunun için ise yüksek reel faizler

²¹¹ Yaşar Uysal, “Sıcak Para ile Saadet”, **Ticaret Gazetesi**, 2 Haziran 2006.

cezbedici bir araç olarak kullanılırken, artan faiz ödemeleri ve cari açık artışlarıyla kısır bir döngüye girilmiştir.

Diğer taraftan finansal serbestleşmenin doğrudan ve dolaylı etkileri ile GSYİH arasındaki ilişkiler incelendiğinde önemli bağlantıların varlığı dikkati çekmektedir. Nitekim, finansal serbestleşmenin sermaye hareketleri üzerine doğrudan ve dolaylı etkilerinin nihai olarak rezerv varlıklara yansıdığı dikkate alındığında rezerv varlıklar ile GSYİH arasında önemli bir ilişkinin varlığı dikkati çekmektedir. Çünkü, rezerv varlıklar arttıkça GSYİH artmakta, azaldığında ise azalmaktadır. Bu durum rezerv varlıklardaki artışın ülke içinde paylaşılabilir geliri artırdığı şeklinde yorumlanabilir.

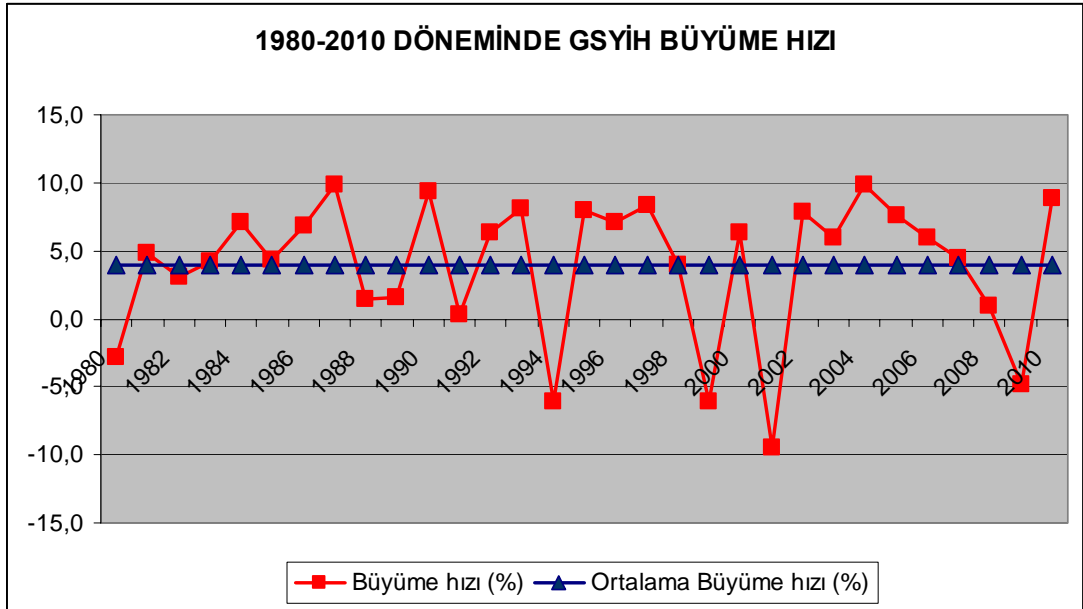
Tablo 10: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve GSYİH

YIL	Doğrudan Etki		Dolaylı Etki			Net Etki	Etkilenen (GSYİH)	
	Portföy Yatırımı	Net Dış Kredi Kullanımı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Net Hata ve Noksan	Reel Dolar Kuru	Rezerv Varlıklar	GSYİH (Reel Milyon TL)	GSYİH (Milyon Dolar)
1980	0	484	18	1.434	710	-1.302	50.870	69.749
1981	0	84	95	649	715	-388	53.317	72.775
1982	0	587	55	-75	850	-747	54.963	65.937
1983	0	483	46	409	939	-631	57.279	62.193
1984	0	3.210	113	469	1.019	-897	61.350	60.759
1985	0	712	99	-837	950	-785	63.989	68.199
1986	146	2.479	125	-118	908	541	68.315	76.464
1987	332	3.393	106	-506	861	579	75.019	87.734
1988	1.190	366	354	515	843	1.153	76.108	90.975
1989	1.504	-2.011	663	971	713	2.712	77.347	108.679
1990	815	3.608	700	-468	556	944	84.592	152.393
1991	805	1.323	783	948	560	-1.199	84.887	152.352
1992	3.919	5.334	779	-1.190	564	1.484	90.323	160.748
1993	5.043	10.946	622	-2.162	541	308	97.677	181.994
1994	1.088	-10.820	559	1.832	704	206	91.733	132.298
1995	1.169	4.322	772	2.432	579	4.658	99.028	170.076
1996	3.330	3.639	612	1.499	579	4.545	106.080	182.824
1997	3.054	8.281	554	-987	597	3.344	114.874	192.438
1998	-3.467	8.226	573	-713	585	447	70.203	206.559
1999	4.947	5.870	138	1.302	604	5.206	67.841	185.266
2000	2.208	12.328	112	-2.661	595	-2.997	72.436	201.439
2001	-2.939	-11.695	2.855	-2.127	740	-12.924	68.309	148.215
2002	3.599	2.380	939	-758	633	-212	72.520	180.892
2003	5.237	5.447	1.222	4.450	512	4.097	76.338	239.235
2004	10.799	21.640	2.005	1.071	451	4.342	83.486	299.475
2005	15.903	21.387	8.967	2.824	403	23.200	90.500	360.876
2006	15.389	42.971	19.261	185	385	10.625	96.738	399.673
2007	4.727	37.864	19.941	1.757	324	12.015	101.255	648.625
2008	-2.526	46.733	16.955	4.703	288	-2.758	101.922	742.094
2009	5.649	-19.297	6.858	5.066	327	791	97.003	616.703
2010	23.108	20.145	7.794	4.422	298	14.968	105.680	735.828

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

Diğer taraftan finansal serbestleşme ve bunun ardından gerçekleşen sermaye hareketlerinin büyüme hızı üzerinde istikrarsızlığı artırıcı bir etki yaptığı görülmektedir. Nitekim grafiğin incelenmesinden görülebileceği gibi, 1980-2010 döneminde yılda ortalama yüzde 4 olan reel GSYİH büyüme hızında finansal serbestleşme sonrasında çok daha büyük oranda dalgalanmalar yaşanmıştır. Bu durum finansal serbestleşmenin ekonomide istikrarsızlığı artırdığı ve bu istikrarsızlığın da ülke içinde gerek paylaşılabilir geliri gerekse bu gelirin dağılımını olumsuz yönde etkilediği yönündeki değerlendirmelere imkan vermektedir.

Şekil 4: 1980-2010 Döneminde GSYİH Büyüme Hızı

3.2.2.1.2 İstihdam Üzerindeki Etkisi

Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi istihdam üzerinde de bazı etkilere yol açmaktadır. Tablo 11 ve 12’de finansal serbestleşme ve çeşitli işgücü verileri görülmektedir. Tablodan nüfus artışına bağlı olarak istihdam edilen kişi sayısının da genelde istikrarlı olarak arttığı görülmektedir. Ancak nüfusta, hesaplama yöntemi değişikliğine bağlı olarak sadece 2000 yılında bir önceki yıla göre küçük bir azalma yaşanırken istihdam edilen kişi sayısı 1988, 1993, 2000, 2001, 2002, 2003 ve 2007 yıllarında bir önceki yıla göre azalmıştır.

Dönemsel bir analiz yapıldığında ise 1980-1989 döneminde ortalama 17,3 milyon olan istihdam edilen kişi sayısının 1990-1999 döneminde 20,2 milyon, 2000-2010 döneminde 21,5 milyon olduğu görülmektedir. Bu veriler finansal serbestleşme sonrasındaki 1990-99 döneminde ortalama istihdam düzeyinde bir artış yaşandığını, ancak sermaye hareketlerinin yoğunlaştığı 2000 sonrası dönemde bu artışın oldukça sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

İşsizlik oranları ise 1981 yılındaki düşüşten sonra 1986 yılına kadar ortalama % 7 civarında seyretmiş, 1986 yılından 1995 yılına kadar ise genel bir artış trendi izlemiştir. 2008 küresel finans krizinin ardından ise % 14 olarak en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Dönem ortalaması olarak ise % 10,3 ile en yüksek işsizlik oranı yabancı sermaye girişinin en yoğun olduğu 2000-2010 yılları arasında görülmüştür.

Tablo 11: Finansal Serbestleşme ve İstihdam Göstergeleri

Yıl	Doğrudan Etki		Dolaylı Etki			Net Etki	İstihdam	
	Portföy Yatırımı	Net Dış Kredi Kullanımı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Net Hata ve Noksan	Reel Dolar Kuru	Rezerv Varlıklar	Toplam İstihdam (Bin Kişi)	İşsizlik Oranı
1980	0	484	18	1.434	710	-1.302	16.523	8,3
1981	0	84	95	649	715	-388	16.664	7,3
1982	0	587	55	-75	850	-747	16.837	7,2
1983	0	483	46	409	939	-631	17.004	7,9
1984	0	3.210	113	469	1.019	-897	17.260	7,8
1985	0	712	99	-837	950	-785	17.547	7,3
1986	146	2.479	125	-118	908	541	17.865	8,1
1987	332	3.393	106	-506	861	579	18.268	8,5
1988	1.190	366	354	515	843	1.153	17.755	8,7
1989	1.504	-2.011	663	971	713	2.712	18.222	8,9
1990	815	3.608	700	-468	556	944	18.539	8,2
1991	805	1.323	783	948	560	-1.199	19.288	8,2
1992	3.919	5.334	779	-1.190	564	1.484	19.459	8,5
1993	5.043	10.946	622	-2.162	541	308	18.500	8,9
1994	1.088	-10.820	559	1.832	704	206	20.006	8,5
1995	1.169	4.322	772	2.432	579	4.658	20.586	7,6
1996	3.330	3.639	612	1.499	579	4.545	21.194	6,6
1997	3.054	8.281	554	-987	597	3.344	21.204	6,8
1998	-3.467	8.226	573	-713	585	447	21.779	6,9
1999	4.947	5.870	138	1.302	604	5.206	22.048	7,7
2000	2.208	12.328	112	-2.661	595	-2.997	21.580	6,5
2001	-2.939	-11.695	2.855	-2.127	740	-12.924	21.524	8,4
2002	3.599	2.380	939	-758	633	-212	21.354	10,3
2003	5.237	5.447	1.222	4.450	512	4.097	21.147	10,5
2004	10.799	21.640	2.005	1.071	451	4.342	21.791	10,3
2005	15.903	21.387	8.967	2.824	403	23.200	22.046	10,3
2006	15.389	42.971	19.261	185	385	10.625	22.330	9,9
2007	4.727	37.864	19.941	1.757	324	12.015	20.738	9,9
2008	-2.526	46.733	16.955	4.703	288	-2.758	21.194	11,0
2009	5.649	-19.297	6.858	5.066	327	791	21.277	14,0
2010	23.108	20.145	7.794	4.422	298	14.968	22.593	12,0

Kaynak: TCMB ve TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, (18.04.2011).

İstihdam oranı ise 1998 yılından sonra düşme eğilimine girmiş ve önceki yıllardaki düzeyine bir daha ulaşamamıştır. Özellikle 2001 yılından sonra belirgin bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu durum finansal serbestleşmenin istihdam oranı üzerinde olumsuz etkileri olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 12: 1980-2010 Döneminde Nüfus ve İstihdam Oranının Gelişimi

Yıllar	Nüfus (Bin Kişi)	İstihdam Oranı (%)	Yıllar	Nüfus (Bin Kişi)	İstihdam Oranı (%)
1980	44.737	36,9	1996	62.019	50,7
1981	---	---	1997	63.154	48,4
1982	---	---	1998	64.290	50,1
1983	---	---	1999	65.422	47,2
1984	---	---	2000	64.259	48,2
1985	50.664	34,6	2001	65.135	45,1
1986	---	---	2002	66.009	43,5
1987	---	---	2003	66.873	43,2
1988	53.284	52,6	2004	67.734	43,7
1989	54.448	52,7	2005	68.582	43,4
1990	56.473	53,3	2006	69.421	43,2
1991	56.694	51,7	2007	70.256	41,5
1992	57.798	51,1	2008	71.517	41,7
1993	58.736	47,6	2009	72.561	41,2
1994	59.736	49,7	2010	73.723	43,0
1995	60.864	50,4	---	---	---

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, (18.04.2011).

Yıllar itibariyle çalışan başına nüfus değerleri Tablo 13'ten incelendiğinde kayda değer bir azalmanın olmadığı görülmektedir. Nitekim 2007 ve 2008 yıllarında 2,4 olarak gerçekleşen bu rakama göre istihdam edilen bir kişinin çalışmayan 2,4 kişiye bakmakla yükümlü olduğu anlaşılmaktadır. OECD ve AB ülkelerinde ise bu oran Türkiye'ye kıyasla daha düşüktür.

Öte yandan Türkiye'de işgücü piyasasında yaşanan çok daha önemli bir gelişme kayıt dışı istihdam oranlarıyla ilgilidir. Kayıt dışı istihdam oranları da genel olarak bir düşüş göstermekle birlikte, yine de yüksek düzeylerde seyretmiştir. Bu

durum işverenlerin düşük döviz kurlarının getirdiği haksız rekabet ortamında kayıt dışı istihdama yönelerek maliyetlerini aşağıya çekmesine neden olmuştur.

Tablo 13: Kayıt Dışı İstihdam ve Çalışan Başına Nüfusun Gelişimi

Yıl	Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)	Çalışan Başına Nüfus (%)	Yıl	Kayıt Dışı İstihdam Oranı (%)	Çalışan Başına Nüfus (%)
1980	----	1,7	1996	----	1,9
1981	----	----	1997	----	2,0
1982	----	----	1998	----	2,0
1983	----	----	1999	----	2,0
1984	----	----	2000	50,62	2,0
1985	----	1,9	2001	52,88	2,0
1986	----	----	2002	52,13	2,1
1987	----	----	2003	51,74	2,2
1988**	58,12	2,0	2004*	50,13	2,1
1989	----	2,0	2005	48,16	2,1
1990	----	2,0	2006	46,97	2,1
1991	----	1,9	2007	45,43	2,4
1992	----	2,0	2008	43,50	2,4
1993	----	2,2	2009	44,54	2,4
1994	----	2,0	2010	43,30	2,3
1995	----	2,0			

Kaynak: TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketleri

* Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre hesaplanan

** Baz yılı alınmış.

İstihdama ilişkin verilerden şu sonuçları çıkarmak mümkündür; finansal serbestleşmeyle birlikte spekülative sermayeyi çekebilmek için uygulanan yüksek reel faiz politikaları ve diğer finansal yatırım araçlarının yüksek getirileri nedeniyle reel yatırımlar sınırlı kalmış ve bu nedenle nüfus artışına rağmen istihdam miktarı ve istihdam oranında yeterli gelişme sağlanamamıştır.

Yine yoğun küresel rekabet ve bunun yanında spekülative sermaye girişleriyle birlikte düşen kurların etkisini telafi etmek amacıyla işverenler işgücü verimlilik artışına çok fazla önem vermiş, yani yeni istihdam yaratmadan üretimi arttırabilmişlerdir. Ayrıca reel ücretlerin Çin, Hindistan, Mısır gibi ülkelere oranla görece yüksek düzeyi ve teknolojik gelişmelerin sunduğu imkanlara bağlı olarak

emek yoğun üretim tekniğinden sermaye yoğun üretim tekniğine kayma nedeniyle işgücü talebi üretim artışına paralel artmamaktadır. Yüksek reel faiz, sıcak para girişi ve sonuçta ortaya çıkan düşük kurun etkisiyle ithal girdi kullanmanın daha avantajlı hale gelmesi ve böylece ara malı üreten yerli işletmelerin düşük kapasite ile çalışması nedeniyle işgücü talebi düşebilmektedir²¹². Ayrıca, yukarıda da vurgulandığı gibi, reel kurların gerilemesinin etkisini telafi etmek amacıyla işverenler kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Dolayısıyla finansal serbestleşmenin bir taraftan reel yatırımları cazip olmaktan çıkararak istihdam artışını engellemesi, diğer taraftan kayıt dışı istihdam yoluyla işgücünün düşük ücretle çalıştırılmasına neden olması sonucu fonksiyonel gelir dağılımının emek aleyhine bozulmasına ortam hazırladığı ifade edilebilir.

3.2.2.1.3 Yatırımlar ve Tasarruflar Üzerindeki Etkisi

Çalışmanın ilk bölümünde ortaya konulduğu gibi Neo-klasik finansal serbestleşme yaklaşımına göre, sermayenin serbest hareket ettiği bir dünyada yatırılabılır fonlar, tasarrufların yüksek düzeylerde olduğu ülkelerden, düşük düzeylerde olduğu ülkelere doğru akacaktır. Böylece ülkenin ihtiyaç duyduğu tasarruf açığı karşılanarak yatırımları ve büyümeyi gerçekleştireceği savunulmaktadır. Bu düşüncüyü savunanların yanı sıra, bu konuya eleştirel görüşlerle yaklaşanlar da mevcuttur. Bu görüşler; gelişmekte olan ülkelerde finansal serbestleşme sonrası sermaye girişlerinin yarattığı aşırı borç yükü nedeniyle ortaya çıkan yüksek faiz ödemelerinin, dışarıya kaynak transferine yol açarak yurtiçi tasarrufları azalttığı ve faiz oranlarındaki yükselişin reel yatırım kararlarını olumsuz etkilediği görüşünü temel almaktadır²¹³.

Sermaye girişleri ile birlikte ortaya çıkan yüksek reel faiz oranları reel yatırım kararları üzerinde -finansal yatırım kararları lehine- olumsuz etkiler yaratmakta, fonların reel yatırım alanlarından ziyade, yüksek faiz geliri sunan kısa dönemli finansal yatırım araçlarına yönelmesi sonucunda firmaların borçlanma maliyetlerini

²¹² Yaşar Uysal, “İşsizlik ve Rakamları”, **Ticaret Gazetesi**, 15 Ocak 2007.

²¹³ Şengönül, Altıok, Gürbüz, s.32.

arttırmakta ve bu maliyet artışı yoluyla da reel yatırım kararları üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir²¹⁴.

Kısaca ifade etmek gerekirse, finansal serbestleşmenin yatırım ve tasarruflar üzerindeki etkisi faizlerdeki değişmeler yoluyla gerçekleşmekte, teorik olarak faizlerin artması tasarrufların artmasına, yatırımların ise azalmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de yatırımların faizlerden yoğun olarak etkilendiğini ancak tasarrufların daha çok gelir düzeyinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle finansal serbestleşme ve sonuçlarının tasarruf oranı ve yatırımların düzeyi üzerindeki net etkisinin Türkiye özelinde değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Tablo 14’te verilen tasarruf oranlarının gelişimi incelendiğinde özel tasarruf/milli gelir oranının 1985 öncesi yıllarda nispeten daha düşük oranlarda gerçekleştiği ve bu oranın 1985 yılıyla beraber artışa geçtiği, izleyen yıllarda ise 2002 yılına kadar yüzde 20-25 bandında dalgalandığı görülmektedir. Bu yıldan sonra tasarruf oranlarında gerileme görülmüş ve 2009 yılında yüzde 14’e kadar düşmüştür. 2002 sonrasında özel tasarruflarda yaşanan gerilemenin kısmen düşen enflasyon kısmen de artan tüketim eğiliminin bir sonucu olduğu söylenebilir. Buradan da orta-üst ve üst gelir gruplarının tasarruf eğilimi üzerinde faiz oranlarının etkili olduğu söylenebilir.

²¹⁴ Yentürk, Çimenoglu, s.79.

Tablo 14: Yurtiçi Tasarrufların GSMH İçindeki Payı (%)

TASARRUFLAR			TASARRUFLAR				
YIL	Kamu Tasarrufu	Özel Tasarruf	Yurtiçi Tasarruf	YIL	Kamu Tasarrufu	Özel Tasarruf	Yurtiçi Tasarruf
1980	3,4	9,4	12,8	1995	-0,1	24,6	24,6
1981	5,6	11,8	17,4	1996	-1,1	23,4	22,3
1982	5,2	8,9	14,1	1997	0,8	22,6	23,4
1983	4,8	9,2	14,0	1998	-1,4	25,7	24,3
1984	4,5	9,3	13,8	1999	-5,0	25,1	20,1
1985	5,8	14,7	20,5	2000	-3,4	21,8	18,4
1986	6,1	19,0	25,1	2001	-7,1	25,5	18,4
1987	4,9	21,2	26,2	2002	-4,8	23,4	18,6
1988	5,1	24,0	29,1	2003	-4,1	19,6	15,5
1989	3,6	20,8	24,4	2004	-1,0	16,9	16,0
1990	2,6	22,1	24,7	2005	2,8	13,1	15,9
1991	0,7	23,9	24,6	2006	4,2	12,3	16,5
1992	-0,6	24,6	24,0	2007	2,4	13,1	15,5
1993	-0,7	25,8	25,1	2008	1,7	15,1	16,8
1994	-0,1	25,0	24,9	2009	-0,9	14,0	13,1

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,
<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676>, (16.05.2011).

Kamu tasarrufu/milli gelir oranı ise % 6,1 ile 1986 yılında en yüksek orana ulaşmış ve 1992 yılından sonra negatif değerlere gerilemiştir. Bu durum 2005 yılında kadar devam etmiş, bu yıl yeniden pozitif değerlere yükselmiştir. Ancak 2009 yılında yaşanan krizle birlikte tekrar negatif olmuştur. Bu veriler kamunun ülkedeki toplam tasarruf düzeyi üzerinde negatif etki yaptığını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda yurtiçi tasarrufların sürükleyicisinin de özel tasarruflar olduğu, özel tasarrufların ise Türkiye’de yüksek oranlarda gerçekleşen faiz oranlarından etkilendiğini söylemek mümkündür. Nitekim, söz konusu dönemlerde Türkiye’de hazine ve mevduat faiz oranlarının çok yüksek düzeylerde olması özel tasarrufları uyarıcı bir etki yaratmıştır. Ancak, bu durumun orta ve alt gelir gruplarından çok orta-üst ve üst gelir grubundan kaynakladığını söylemek mümkündür.

Diğer taraftan finansal serbestleşmenin tasarruf oranı üzerindeki etkilerini değerlendirmek açısından hazırladığımız Tablo 15’ten görülebileceği gibi 1989

sonrasında toplam tasarrufların GSMH'ye oranında kayda değer bir gelişme olmamış, hatta 1999 yılından sonra önemli oranlarda gerileme yaşanmıştır. Bu durum tasarruf oranları ile finansal serbestleşme arasında doğrudan önemli bir ilişki bulunmadığı şeklinde yorumlanabileceği gibi finansal serbestleşmenin özellikle 2000 yılı sonrasında faizlerde yaşanan gerilemeye katkısı yoluyla dolaylı olarak tasarruf oranlarını aşağıya çektiği şeklinde de yorumlanabilir.

Tablo 15: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Toplam Tasarrufların GSMH İçindeki Payı (%)

YIL	Doğrudan Etki		Dolaylı Etki			Net Etki	Toplam Tasarruflar (S/GSMH)
	Portföy Yatırımı	Net Dış Kredi Kullanımı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Net Hata ve Noksan	Reel Dolar Kuru	Rezerv Varlıklar	
1980	0	484	18	1.434	710	-1.302	12,8
1981	0	84	95	649	715	-388	17,4
1982	0	587	55	-75	850	-747	14,1
1983	0	483	46	409	939	-631	14,0
1984	0	3.210	113	469	1.019	-897	13,8
1985	0	712	99	-837	950	-785	20,5
1986	146	2.479	125	-118	908	541	25,1
1987	332	3.393	106	-506	861	579	26,2
1988	1.190	366	354	515	843	1.153	29,1
1989	1.504	-2.011	663	971	713	2.712	24,4
1990	815	3.608	700	-468	556	944	24,7
1991	805	1.323	783	948	560	-1.199	24,6
1992	3.919	5.334	779	-1.190	564	1.484	24,0
1993	5.043	10.946	622	-2.162	541	308	25,1
1994	1.088	-10.820	559	1.832	704	206	24,9
1995	1.169	4.322	772	2.432	579	4.658	24,6
1996	3.330	3.639	612	1.499	579	4.545	22,3
1997	3.054	8.281	554	-987	597	3.344	23,4
1998	-3.467	8.226	573	-713	585	447	24,3
1999	4.947	5.870	138	1.302	604	5.206	20,1
2000	2.208	12.328	112	-2.661	595	-2.997	18,4
2001	-2.939	-11.695	2.855	-2.127	740	-12.924	18,4
2002	3.599	2.380	939	-758	633	-212	18,6
2003	5.237	5.447	1.222	4.450	512	4.097	15,5
2004	10.799	21.640	2.005	1.071	451	4.342	16,0
2005	15.903	21.387	8.967	2.824	403	23.200	15,9
2006	15.389	42.971	19.261	185	385	10.625	16,5
2007	4.727	37.864	19.941	1.757	324	12.015	15,5
2008	-2.526	46.733	16.955	4.703	288	-2.758	16,8
2009	5.649	-19.297	6.858	5.066	327	791	13,1
2010	23.108	20.145	7.794	4.422	298	14.968	---

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

Sabit sermaye yatırımlarına GSMH'den ayrılan pay incelendiğinde; kamu yatırımlarının payında genelde bir azalma trendi, özel yatırımların payında ise önce artış sonra ise azalma yaşandığı görülmektedir. Bu durum kanımızca Türkiye'de 1990'lı yıllarda faizlerin çok yüksek düzeylerde olmasının, 2000'li yıllarda ise düşük reel kurlar nedeniyle rekabet avantajlarının kaybedilmesi sonucunda girişimcilerin reel yatırımları karlı görmemesi ile yakından ilgili olmuştur.

Tablo 16: Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı (%)

Yıl	YATIRIMLAR			Yıl	YATIRIMLAR		
	Kamu S.S. Yatırımları	Özel S.S. Yatırımları	Sabit Sermaye Yatırımları		Kamu S.S. Yatırımları	Özel S.S. Yatırımları	Sabit Sermaye Yatırımları
1980	6,6	13,7	20,3	1995	3,1	19,6	22,8
1981	6,8	12,3	19,2	1996	3,8	20,0	23,8
1982	6,2	12,1	18,2	1997	4,6	20,5	25,1
1983	6,5	12,5	19,0	1998	4,8	18,3	23,1
1984	6,0	12,2	18,2	1999	4,9	14,4	19,3
1985	6,9	12,4	19,3	2000	5,2	15,7	20,8
1986	7,6	14,1	21,7	2001	4,7	11,7	16,4
1987	7,4	15,5	22,9	2002	4,9	12,2	17,1
1988	6,6	17,6	24,2	2003	3,8	13,6	17,4
1989	5,7	15,5	21,1	2004	3,2	17,5	20,7
1990	5,2	16,0	21,2	2005	3,8	17,6	21,4
1991	5,6	16,5	22,1	2006	3,8	18,9	22,6
1992	5,5	16,4	21,9	2007	3,9	17,9	21,8
1993	5,4	19,2	24,6	2008	4,1	16,1	20,2
1994	3,7	19,1	22,8	2009	4,1	13,1	17,2

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676>, (16.05.2011).

Finansal serbestleşmenin milli gelirden sabit sermaye yatırımlarına ayrılan pay üzerindeki etkisini değerlendirebilmek amacıyla hazırladığımız Tablo 17 incelendiğinde finansal serbestleşme ile yatırımlara milli gelirden ayrılan pay arasında belirgin bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 17: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı (%)

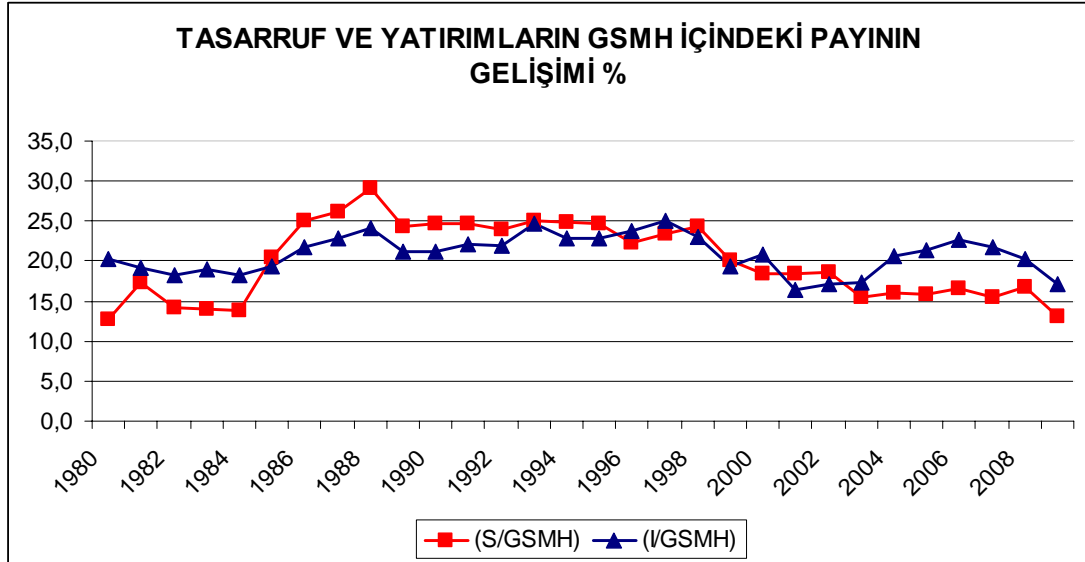
YIL	Doğrudan Etki		Dolaylı Etki			Net Etki	Toplam Yatırımlar (I/GSMH)
	Portföy Yatırımı	Net Dış Kredi Kullanımı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Net Hata ve Noksan	Reel Dolar Kuru	Rezerv Varlıklar	
1980	0	484	18	1.434	710	-1.302	20,3
1981	0	84	95	649	715	-388	19,2
1982	0	587	55	-75	850	-747	18,2
1983	0	483	46	409	939	-631	19,0
1984	0	3.210	113	469	1.019	-897	18,2
1985	0	712	99	-837	950	-785	19,3
1986	146	2.479	125	-118	908	541	21,7
1987	332	3.393	106	-506	861	579	22,9
1988	1.190	366	354	515	843	1.153	24,2
1989	1.504	-2.011	663	971	713	2.712	21,1
1990	815	3.608	700	-468	556	944	21,2
1991	805	1.323	783	948	560	-1.199	22,1
1992	3.919	5.334	779	-1.190	564	1.484	21,9
1993	5.043	10.946	622	-2.162	541	308	24,6
1994	1.088	-10.820	559	1.832	704	206	22,8
1995	1.169	4.322	772	2.432	579	4.658	22,8
1996	3.330	3.639	612	1.499	579	4.545	23,8
1997	3.054	8.281	554	-987	597	3.344	25,1
1998	-3.467	8.226	573	-713	585	447	23,1
1999	4.947	5.870	138	1.302	604	5.206	19,3
2000	2.208	12.328	112	-2.661	595	-2.997	20,8
2001	-2.939	-11.695	2.855	-2.127	740	-12.924	16,4
2002	3.599	2.380	939	-758	633	-212	17,1
2003	5.237	5.447	1.222	4.450	512	4.097	17,4
2004	10.799	21.640	2.005	1.071	451	4.342	20,7
2005	15.903	21.387	8.967	2.824	403	23.200	21,4
2006	15.389	42.971	19.261	185	385	10.625	22,6
2007	4.727	37.864	19.941	1.757	324	12.015	21,8
2008	-2.526	46.733	16.955	4.703	288	-2.758	20,2
2009	5.649	-19.297	6.858	5.066	327	791	17,2
2010	23.108	20.145	7.794	4.422	298	14.968	---

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011),

DPT, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC5A73E5CFAD2D9676>, (16.05.2011).

Tasarruf ve yatırımların milli gelir içindeki payının gelişimini daha yakından değerlendirmek açısından hazırladığımız grafikten görüldüğü gibi S/GSMH oranında 1980-88 döneminde artış, 1990-1998 arasında yatay bir seyir sonrasında ise azalma trendi yaşanmıştır. I/GSMH oranında ise daha istikrarsız bir gelişme yaşanmış olmakla birlikte iki oran arasında 1985-2003 arasında paralellik, 2004 sonrasında ise ayrışma yaşanmıştır. 2004 sonrasında yatırımların tasarrufların oldukça üzerinde gerçekleşmesi ise düşük kurların ve gerek iç gerekse dış piyasalardan görece düşük faiz ile borçlanabilme imkanlarının özel kesim yatırımlarını uyarmasıyla ilgilidir.

Şekil 5: Tasarruf ve Yatırımların GSMH İçindeki Payının Gelişimi %

3.2.2.1.4 Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

Büyük miktarda yabancı sermaye girişi sonucunda yerli para yabancı paralar karşısında değer kazanmakta, bu durum ihracatı pahalı hale getirerek ihracatçı sektörlerin rekabet gücünü azaltmakta, ucuzlayan ithalat nedeniyle ekonominin ithalata bağımlılığı artmaktadır. Hızla büyüyen dış ticaret açıkları, ülkelerin cari işlem açıklarının da artmasına yol açmakta, ancak sermaye girişi sürdükçe bir ödeme sorunu ortaya çıkmamaktadır. Esas olarak faiz ve döviz kuru arasındaki dengesizlikten kaynaklanan arbitraj ögesine dayanan sermaye girişi, faiz oranlarının devamlı olarak yüksek, döviz kurunun ise değerli olmasını gerektirmekte, bu ise

ekonomilerin gerek iç gerekse dış dengelerinin daha da bozulmasına neden olarak bir kısır döngünün yaşanmasına yol açmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan iktisadi büyüme dışa bağımlı ve yapay bir hale gelmekte, faiz ve döviz kuru arasındaki hassas dengelerin bozulmasıyla çöküntüye uğrayabilmektedir²¹⁵.

Sermaye girişlerinin dış ticaret dengesi üzerinde olumlu etki yaratması için, sermaye girişlerinin büyük ölçüde ihracata yönelik yatırımları finanse etmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, özellikle spekülatif sermaye girişleri ile gittikçe büyüyen dış ticaret açığı, devalüasyon beklentilerinin artmasına neden olmakta, reel yatırım kararlarının olumsuz etkilenmesi, buna bağlı olarak ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması söz konusu olmaktadır.

1990'lı yıllarda sermaye akımları sonucu değerlendirilen Türk Lirası, dış ticaret dengesini dışa açılma dönemine göre daha da bozmuştur. Yüksek reel faiz ile yurt içine giren yabancı sermaye Türk Lirasının değerlendirilmesine yol açarak, ihracat mallarının rekabet gücünü azaltmıştır. Nispi olarak ucuzlayan ithal malları ise, artan kredi kullanımı olanakları ile birlikte hem ithalatın hem de ihracatın ithal girdi bileşiminin artmasına neden olmuştur. Finansal serbestleşme ile birlikte, dış ticaretin oluşturduğu kaynak aktarımı ise, artan uluslararası rekabetin zorladığı, ucuz işgücüne dayanan fason üretim ve cari açık ile gerçekleşmiştir²¹⁶.

Tablo 18'de dış ticaret verilerinin gelişimi verilmiştir. İhracat verilerine bakıldığında 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracatın 1990 yılında 12,9 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu yıllarda toplam üretim iç piyasalardan ihracata doğru kaydırılabilmiş, bunda iç talebin genel olarak kısılmasıyla güçlü ve etkili ihracat teşvikleri rol oynamış; iç talebin kısılmasında da gelir dağılımının emek gelirleri aleyhine bozulması temel araç olarak kullanılmıştır²¹⁷. Yine aynı yıllarda ise ithalat 7,9 milyar dolar iken, 1990 yılında 22,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İzleyen yıllarda ise ihracatta önemli artışlar yaşanmasına rağmen ithalat hep daha

²¹⁵ Aysu İnel, Nesrin Sungur, "Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği-1989:III-1999:IV", **Tartışma Metni 2003/8**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Aralık 2003, s.5.

²¹⁶ Ekren, s.73,178.

²¹⁷ Boratav, s.160.

fazla oranlarda artarak dış ticaret açığının genişlemesine neden olmuştur. Bu yıllardaki ihracat artışları ekonominin ithal bağımlılığını dūřürmeden meydana gelmiştir. Dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin serbestleşmesine bağlı olarak ithalatın hacmi ve bileşimi üzerindeki merkezi denetim bu yıllarda iyice zayıflamış, bu nedenle hızlı ihracat artışlarına rağmen dış açıklar daraltılamamıřtır²¹⁸.

²¹⁸ Boratav, s.161.

Tablo 18: 1980-2010 Döneminde Dış Ticaretin Gelişimi

YIL	İhracat (Milyon\$)	İthalat (Milyon\$)	GSMH (Milyon\$)	X-M	X+M	Dışa Açıklık Oranı (%)
1980	2.910	7.909	69.749	-4.999	10.819	15,5
1981	4.703	8.933	72.775	-4.230	13.636	18,7
1982	5.746	8.842	65.937	-3.096	14.588	22,1
1983	5.728	9.235	62.193	-3.507	14.963	24,1
1984	7.134	10.757	60.759	-3.623	17.891	29,4
1985	7.958	11.343	68.199	-3.385	19.301	28,3
1986	7.457	11.105	76.464	-3.648	18.562	24,3
1987	10.190	14.158	87.734	-3.968	24.348	27,8
1988	11.662	14.335	90.975	-2.673	25.997	28,6
1989	11.625	15.792	108.679	-4.167	27.417	25,2
1990	12.959	22.302	152.393	-9.343	35.261	23,1
1991	13.593	21.047	152.352	-7.454	34.640	22,7
1992	14.715	22.871	160.748	-8.156	37.586	23,4
1993	15.345	29.428	181.994	-14.083	44.773	24,6
1994	18.106	23.270	132.298	-5.164	41.376	31,3
1995	21.637	35.709	170.076	-14.072	57.346	33,7
1996	23.224	43.627	182.824	-20.403	66.851	36,6
1997	26.261	48.559	192.438	-22.298	74.820	38,9
1998	26.974	45.921	206.559	-18.947	72.895	35,3
1999	26.587	40.671	185.266	-14.084	67.258	36,3
2000	27.775	54.503	201.439	-26.728	82.278	40,8
2001	31.334	41.399	148.215	-10.065	72.733	49,1
2002	36.059	51.554	180.892	-15.495	87.613	48,4
2003	47.253	69.340	239.235	-22.087	116.593	48,7
2004	63.075	97.362	299.475	-34.287	160.437	53,6
2005	73.476	116.774	360.876	-43.298	190.250	52,7
2006	85.275	137.321	399.673	-52.046	222.596	55,7
2007	107.154	169.987	648.625	-62.833	277.141	42,7
2008	132.027	201.964	742.094	-69.937	333.991	45,0
2009	102.139	140.869	616.703	-38.730	243.008	39,4
2010	113.930	185.493	735.828	-71.563	299.423	40,7
1980-1989	7.511	11.241	---	-3.730	18.752	24,4
1990-1999	19.940	33.341	---	-13.400	53.281	30,6
2000-2010	74.500	115.142	---	-40.643	189.642	47,0
1980-1999	13.726	22.291	---	-8.565	36.016	27,5
1980-2010	35.291	55.238	---	-19.947	90.529	34,4

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

Nitekim 1980-1989 döneminde ortalama olarak ihracat 7,5 milyar dolar, ithalat 11,2 milyar dolar ve dış ticaret açığı 3,7 milyar dolar olarak gerçekleşirken, serbestleşmenin hayata geçirildiği 1990-1999 döneminde ise ihracat 19,9 milyar dolar, ithalat 33,3 milyar dolar ve dış ticaret açığı 13,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000-2010 dönemi dış ticaret açığı ortalaması ise 40 milyar dolardır.

Türkiye'nin 1989'dan sonra uygulamaya başladığı finansal serbestliğin ihracat üzerinde çeşitli nedenlerle olumsuz etkileri vardır. Bunlardan biri, spekülâtif sermaye girişi karşısında yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kazanmasına bağlı olarak, ihracat ürünlerinin dış fiyatlarının artması ve ithalatın ucuzlamasıdır. Bir diğer olumsuz etki ise spekülâtif sermaye girişiyle birlikte ortaya çıkan faiz oranlarındaki yükselme ve finansal araçların getirisinin yükselmesi reel yatırımları azaltıcı rol oynamakta ve ihracata yönelik en önemli sektör olan imalat sanayi olumsuz etkilenmektedir. 1990-1993 arası dış ticaret açığı artış hızı yükselerek 1993 yılında 1980 sonrasının en büyük açık miktarına ulaşmıştır. 1994 yılında yaşanan büyük devalüasyon sonucu bir yıl dış ticaret açığında bir iyileşme göze çarpsa da TL'nin değerlenmesi 2001 yılına kadar devam etmiştir. TL'nin değerlenmesi, yüksek iç talep ile birleşince, düşük bir artış gösteren ihracat, hızlı büyüyen ithalat ve dolayısıyla yüksek dış ticaret açığı, 1994 yılı hariç, 1990'lı yıllara damgasını vurmuştur²¹⁹.

Finansal serbestleşme ile birlikte yaşanan bir diğer gelişme de ekonominin dışa açıklık düzeyi ile ilgilidir. 1980-1989 döneminde ortalama olarak % 24,5 olan dışa açıklık oranı 1990-1999 döneminde % 30,6'ya, 2000-2010 döneminde yüzde 47'ye yükselmiştir.

Özetle Türkiye'deki 1980 sonrası liberalleşme uygulamaları ve ihracat teşvikleri istenilen sonuçlara ulaşılmasını sağlayamamıştır. İhracatın girdi bağımlılığı artmış ve ithalat özellikle 2000 yılından sonra rekor üstüne rekor kırmıştır. Ülkenin kaynak bağımlılığı artarken, dışarıya dış ticaret yoluyla daha fazla kaynak aktarılır hale gelmiştir.

²¹⁹ Kepenek, Yentürk, s.332.

3.2.2.2 Makro Finansal Etkiler

Finansal serbestleşmenin makro finansal etkileri; emisyon, enflasyon oranı, yatırım araçlarının getirileri ve faiz oranları üzerindeki etkileri olarak sırasıyla incelenecektir.

3.2.2.2.1 Emisyon Üzerindeki Etkileri

Emisyon hacmi, TCMB tarafından tedavüle çıkarılan ve tedavülden çekilen banknotlar arasındaki farkı göstermektedir. Emisyon hacmine tedavüldeki banknotlar ile tedavülden kaldırılmış ancak zaman aşımı devam eden banknotlar dahil edilmektedir²²⁰.

Merkez bankası parasının alt kalemlerinden olan emisyon hacmi, hem merkez bankalarının temel hedefi olan fiyat istikrarı ile olan yakın ilişkisi hem de piyasa likiditesi üzerindeki etkisi açısından önemli bir yere sahiptir²²¹.

Günümüzde finansal serbestleşmeyle birlikte ülkeye giren sermaye miktarı nedeniyle merkez bankalarının rezervleri sürekli değişkenlik göstermektedir. Sürekli değişen rezervler diğer şartlar veri iken emisyonu değiştirmektedir. Rezervlerdeki artış emisyon hacmini artırmakta, azalış ise emisyon azalışına yol açmaktadır. Ayrıca serbestleşen finansal piyasalar ve uluslararası kurumların merkez bankalarının bağımsızlığı yönündeki sürekli talepleri nedeniyle hükümetlerin emisyon seçeneği büyük oranda ellerinden alınmıştır²²².

Bilindiği gibi sermaye girişleri ülkeye döviz akımına neden olmaktadır. Döviz girişindeki bu artış Merkez Bankası bilançosunun aktiflerini arttırmakta (döviz rezervlerini ve dolayısıyla net dış varlıkları arttırması nedeniyle) ve dolayısıyla

²²⁰ Yaşar Altunoğlu, “Emisyon Hacmi: Temel Belirleyiciler ve Tahmin Modeli”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB, Ankara, 2009, s.

²²¹ Halil Güler, “Likidite Yönetimi Çerçevesinde Dolaşımdaki Para Hacminin Modellenmesi ve Likidite Tahmini”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB, Ankara, 2009, s.32.

²²² Sedat Pehlivan, “Finansal Serbestleşmenin İktisat Politikalarına Etkileri ve Finansal Krizler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s.52.

pasiflerinde de eşanlı bir artış olması gerekmektedir. Diğer veriler sabit tutulduğunda pasifteki bu artış emisyon kaleminde olmaktadır. Emisyondaki artışın karşılığı, aktifte yer alan döviz rezervlerindeki artıştır. Pasifte yer alan emisyon hacmi, parasal tabanın öğelerinden birisi olduğundan sermaye girişi para tabanını arttıracaktır. Para tabanında meydana gelen artış da para çoğaltma kanalıyla para arzında daha büyük bir artışa neden olacaktır. Ancak bu durum Merkez Bankasının pasif bir tutum sergilemesi durumunda geçerli olacaktır. Merkez Bankaları ise genellikle sterilizasyon politikasına başvurmaktadırlar. Sermaye girişleri nedeniyle yapılan döviz alımları sonucu piyasaya çıkan TL fazlasını çekmek için, TCMB tarafından APİ ile borçlanma senetleri satılmaktadır. Ayrıca döviz alımları karşısında piyasaya çıkan TL likiditesini parasal genişlemeye yol açmaması için geri çekebilmek amacıyla cazip faiz vermesi gerekmekte, bu ise Türkiye’de faiz oranlarının düşmesini engellemektedir²²³.

²²³ Keskin, s.172.

Tablo 19: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Emisyon Hacminin Gelişimi

YIL	Doğrudan Etki		Dolaylı Etki			Net Etki	Emisyon	
	Portföy Yatırımı	Net Dış Kredi Kullanımı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Net Hata ve Noksan	Reel Dolar Kuru	Rezerv Varlıklar	Emisyon (Bin TL)	Emisyon Artış Oranı
1980	0	484	18	1.434	710	-1.302	266	---
1981	0	84	95	649	715	-388	355	33,5
1982	0	587	55	-75	850	-747	543	53,0
1983	0	483	46	409	939	-631	731	34,6
1984	0	3.210	113	469	1.019	-897	919	25,8
1985	0	712	99	-837	950	-785	1.286	39,9
1986	146	2.479	125	-118	908	541	1.908	48,4
1987	332	3.393	106	-506	861	579	2.955	54,9
1988	1.190	366	354	515	843	1.153	4.485	51,8
1989	1.504	-2.011	663	971	713	2.712	8.365	86,5
1990	815	3.608	700	-468	556	944	14.074	68,2
1991	805	1.323	783	948	560	-1.199	21.288	51,3
1992	3.919	5.334	779	-1.190	564	1.484	36.838	73,0
1993	5.043	10.946	622	-2.162	541	308	63.104	71,3
1994	1.088	-10.820	559	1.832	704	206	116.224	84,2
1995	1.169	4.322	772	2.432	579	4.658	208.203	79,1
1996	3.330	3.639	612	1.499	579	4.545	382.243	83,6
1997	3.054	8.281	554	-987	597	3.344	758.878	98,5
1998	-3.467	8.226	573	-713	585	447	1.328.542	75,1
1999	4.947	5.870	138	1.302	604	5.206	2.390.748	80,0
2000	2.208	12.328	112	-2.661	595	-2.997	3.772.411	57,8
2001	-2.939	-11.695	2.855	-2.127	740	-12.924	5.282.660	40,0
2002	3.599	2.380	939	-758	633	-212	7.635.622	44,5
2003	5.237	5.447	1.222	4.450	512	4.097	10.675.528	39,8
2004	10.799	21.640	2.005	1.071	451	4.342	13.465.237	26,1
2005	15.903	21.387	8.967	2.824	403	23.200	19.612.019	45,6
2006	15.389	42.971	19.261	185	385	10.625	26.815.151	36,7
2007	4.727	37.864	19.941	1.757	324	12.015	27.429.389	2,3
2008	-2.526	46.733	16.955	4.703	288	-2.758	29.739.824	8,4
2009	5.649	-19.297	6.858	5.066	327	791	35.007.082	17,7
2010	23.108	20.145	7.794	4.422	298	14.968	48.937.560	39,8

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>, (15.04.2011).

Tablo 19'dan görüldüğü gibi Türkiye'ye finansal serbestleşme sonrası gelen yabancı sermaye hem reel kurları düşürmüş hem de büyük oranda emisyon artışına neden olmuştur. Böylece Merkez Bankası'nın büyüme ve enflasyon hedefiyle uyumlu parasal genişleme gerçekleştirmesi güçleşmiş ya da büyük oranda sterilizasyon maliyetiyle karşılaşmıştır.

3.2.2.2.2 Enflasyon Üzerindeki Etkisi

Gelişmekte olan ülkelere sermaye girişlerinin en önemli etkilerinden biri de ulusal paraların reel olarak değer kazanmasıdır. Böyle bir gelişmenin kısa dönemde enflasyonu bastırıcı bir etki ortaya çıkarabileceği öne sürülmektedir. Bu tür bir etki iki şekilde ortaya çıkabilir. İlk olarak, TÜFE içerisinde yer alan birtakım ithal malları fiyatlarının azalmasına bağlı olarak, iç talebin bir kısmının görece düşük fiyatlı ithal mallarına kayması beklenilebilir. İç talebin bir kısmının yurtdışı mallara kaymasıyla birlikte, yurtiçi talepte ortaya çıkacak azalma enflasyonu bastırıcı nitelikte olabilecektir. İkincisi ise, ithal hammadde ve yatırım malları fiyatlarının görece ucuzlamasıyla birlikte, girdi maliyetlerinde ortaya çıkacak bir düşüşün, yurtiçi arzı arttırması yoluyla enflasyonu hafifletebileceği konusundadır. Bu görüşlerin yanında gelişmekte olan ülkelere sermaye girişleriyle birlikte ekonominin likidite seviyesinin etkileneceği ve bu durumun enflasyonu arttırıcı yönde etki yaratacağını ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Bu bağlamda Merkez Bankası'nın sterilizasyon politikalarından ya da sıkı para politikalarından uzaklaşması durumunda sermaye akımları parasal genişlemeye neden olmakta, bu likidite genişlemesinin finansal aktif talebine yansması ise, finansal aktiflerin fiyatlarının yükselmesine yol açarak enflasyonist baskıların artmasına yol açmaktadır²²⁴.

Neoliberal uygulamalar 1980'i izleyen yirmi yıl boyunca Türkiye'de yapısal özellik taşıyan enflasyonu, geleneksel ve paracı araçlarla önlemeye çalışmış fakat başarısız olmuştur. Bunun yanında düşük enflasyon tutkusu, finans kapitalin söz geçirdiği bir dünyada, sabit getirili menkul varlıkların değer kaybına uğramamasının güvencesi olmuştur. Bu bağlamda Merkez Bankası'nın temel amacı "fiyat istikrarını

²²⁴ Şengönül, Altıok, Gürbüz, s.35.

sağlamak ve sürdürmek” olarak belirlenmiş ve ifade edilmiştir. Bu temel önceliğe rağmen, gelişmiş ülkelerin merkez bankaları, koşullar zorlayınca faiz oranlarını aşağıya çekerek para politikasını genişletici yönde de kullanmaktadırlar. Türkiye’de sadece bu seçenek değil, döviz kurunun belirlenmesi de Merkez Bankasının gündeminin tamamen dışına kaydırılmıştır. Bu, Türkiye’nin benzer konumdaki çevre ekonomileri içinde en yüksek reel faiz oranlarına mahkumiyetiyle sonuçlanmıştır²²⁵.

Türkiye’de enflasyonun her sorunun temeli gibi algılanmasının birinci nedeni, 1980’lerden itibaren IMF’nin tamamen Batı finans sermayesinin yani sıcak paranın uluslararası korumacılığını üstlenmiş olmasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi finans sermayesinin korkulu rüyası enflasyondur, çünkü enflasyon bono, tahvil gibi sabit getirili menkul kıymetlerin değerini aşındırır. Finans sermayesi uluslararası arenaya çıkıp sıcak para haline geldiğinde ise korkulu rüyası devalüasyondur; çünkü yatırım yapılan yabancı paranın devalüe olması faiz-kur arbitrajı işlemini zarara döndürebilir. Bu yüzden IMF Batı finans sermayesinin sözcüsü sıfatıyla, enflasyon olan ülkelerde devalüasyon ihtimalinin daha yüksek olduğu tespitinden yola çıkarak enflasyonu baş düşman, parasal istikrarı da tek hedef ilan etmiştir. İkinci sebep ise, örtülü kur çapası sonucunda ortaya çıkan aşırı değerli Türk Lirası ortamının yarattığı ithalat patlamasından yarar sağlayan ülkelerin IMF yönetiminde etkili olmasıdır. Bunlar Avrupa ülkeleri, özellikle de IMF yönetiminde belli ölçüde etkili olan Avrupa’nın en güçlü ekonomileri Fransa ve Almanya’dır. Yıllarca ekonomik durgunlukla boğuşan bu ülkeler için ihracat artışı en önemli büyüme kanalıdır. Aşırı değerli Türk Lirası sayesinde Türkiye’de ithal mal talebinin patlama yaptığı dönemlerde bu ülkelerin Türkiye’ye yaptıkları ihracat önemli artış göstermektedir²²⁶.

²²⁵ Boratav, Türkiye İktisat Tarihi, ss.189-190.

²²⁶ Selim Somçağ, **Türkiye’nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları**, 2006 Yayınevi, 1.b., İstanbul, 2006, ss.155-156.

Tablo 20: 1980-2010 Döneminde Enflasyondaki Gelişmeler

YIL	Enflasyon (TÜFE)(%)	Enflasyon (ÜFE) (%)	YIL	Enflasyon (TÜFE) (%)	Enflasyon (ÜFE) (%)
1980	98,8	115,6	1998	54,3	69,7
1981	35,5	33,9	1999	62,9	68,8
1982	26,5	21,9	2000	32,7	39
1983	29,7	31,4	2001	88,6	68,5
1984	49,5	49,7	2002	30,8	29,7
1985	41,6	44,2	2003	13,9	18,4
1986	27,9	30,7	2004	13,8	9,3
1987	36,8	55,1	2005	2,6	7,7
1988	64,6	61,6	2006	11,6	9,7
1989	62,3	64,3	2007	5,9	8,4
1990	48,6	60,4	2008	8,1	10,1
1991	59,2	71,1	2009	5,9	6,5
1992	61,4	66	2010	8,9	6,4
1993	60,3	71,1	1980-1989	47,3	50,8
1994	149,6	125,5	1990-1999	73,8	78,8
1995	65,6	76	2000-2010	20,3	19,4
1996	84,9	79,8	1980-1999	60,6	64,8
1997	91,0	99,1	1980-2010	46,3	48,7

Kaynak: TÜİK

Tablo 20’de tüketici ve üretici fiyat endeksi değerlerinin gelişimi verilmiştir. 1990’lı yıllarda devlet yoğun olarak açık finansmana başvurmuştur. Ancak vadesi geldiğinde borçlarını ödememiş, piyasaya çıkan TL miktarı artınca da enflasyonda artışlar yaşanmıştır. 1990’lı yıllara kadar Türkiye’de yaşanan enflasyonun zaten yüksek düzeylerde olduğunu tablodan görebiliriz. Ancak dönem ortalaması olarak incelediğimizde 1980-1989 döneminde sırasıyla % 47,3 ve % 50,8 olarak gerçekleşen TÜFE ve ÜFE, 1990-1999 döneminde ortalama olarak, % 73,8 ve % 78,8 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılındaki krizde ise % 149,6 ve % 125,5 olmuştur.

Dış girdi bağımlılığı, dünya piyasalarındaki fiyat gelişmeleri yanında kurlarda yaşanan gelişmelerin de enflasyon üzerinde önemli etkisi olmasına zemin hazırlamaktadır. 2000 yılında uygulanan ekonomik program ile kur artışları kontrol altına alınmış ve böylece enflasyonda önemli sayılabilecek bir gerileme yaşanmıştır.

1999 yılında % 68,8 olarak gerçekleşen ÜFE, 2000 yılı sonunda % 39'a düşmüştür. Ancak 2001 yılında yaşanan büyük oranlı kur artışı sonucunda bu kez enflasyon % 88,6'ya yükselmiştir. 2003 yılından itibaren yüksek reel faiz ve yüksek sıcak para girişiyle birlikte kurların gerilemeye başlamasıyla enflasyonun da gerileme trendine girmesi Türkiye'de enflasyon ile kurlar arasında önemli bir bağlantı olduğunu da ortaya koymuştur²²⁷.

Kısaca ifade etmek gerekirse, finansal serbestleşme sonrasında ülkeye giren büyük miktardaki yabancı sermaye emisyon artışını körükleyerek enflasyonu artırıcı etki yaratırken, döviz arzındaki artışın ulusal parayı aşırı değerlendirmesi nedeniyle ithal ürün ve girdi fiyatlarının düşmesine yol açmıştır. Bu iki farklı yöndeki etkinin özellikle 2002 sonrasında enflasyonu düşürücü etkisi olanının, yani TL'nin aşırı değerlenmesinin anti-enflasyonist etkisinin daha belirgin olduğu görülmektedir.

3.2.2.2.3 Yatırım Araçlarının Getirileri Üzerindeki Etkileri

Finansal serbestleşme finansal yatırım araçlarının getirileri üzerinde de etkili olmaktadır. Bu araçların getirileri ise fonksiyonel gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir. Tablo 21'de yatırım araçlarının getirileri dönemsel olarak verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 1984-1989 döneminde en yüksek reel getiriyi % 119,3 oranı ile hisse senetleri sağlamış, bunu % 5 ile mevduat faizi ve % 2,8 ile hazine borçlanma kağıtları izlemiştir. Altın ve dolar ise % 3,4 ve % 4,7 oranında kaybettirmiştir.

²²⁷ Yaşar Uysal, "Enflasyon Hedefinin Tutturulmasındaki Güçlükler", **Ticaret Gazetesi**, 8 Mayıs 2006.

Tablo 21: Dönemler İtibariyle Yatırım Araçlarının Getirileri (%)

GÖSTERGE		1984-1989	1990-1999	1990-2010	2000-2010	1984-2010
TEFE		50,2	73,7	45,9	20,6	46,9
HAZİNE FAİZİ	Cari	53,3	108,5	68,9	32,8	65,4
	Reel	2,8	20,7	15,2	10,2	12,4
MEVDUAT FAİZİ	Cari	57,1	80,1	53,1	28,5	54,0
	Reel	5,0	5,2	6,5	7,7	6,2
CUMH. ALTINI	Cari	42,7	68,9	49,7	32,2	48,1
	Reel	-3,4	-2,8	3,7	9,6	2,1
HİSSE SENETLERİ	Cari	247,4	142,6	80,6	24,3	101,5
	Reel	119,3(*)	42,9	24,0	6,8	35,9
USD KURU	Cari	42,8	75,5	43,2	13,8	43,1
	Reel	-4,7	0,7	-3,1	-6,6	-3,5

Kaynak: TÜİK, HM, TCMB verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır. (*) 1987-89 Dönemi içindir

Daha önce belirttiğimiz gibi 1980’li yılların sonunda devlet açık bütçe politikası uygulamış ve yoğun olarak borçlanmaya başvurmuştur. Açık finansman olarak tanımlanan bir yöntemle Hazine, Merkez Bankasından borçlanıyor ancak vadesi geldiğinde bunları geri ödemiordu. Böylece piyasaya çıkan TL miktarı artıyor, bu da enflasyonu arttırıyordu. Devletin bütçesindeki açık arttıkça ve Merkez Bankası kaynaklarını kullanmanın alternatif maliyeti (enflasyon) yükseldikçe iç borçlanmaya daha fazla ağırlık verilmeye başlanmıştır. Yatırımcıları devlete yönlendirebilmek için faiz oranları arttırılmıştır. Hazine için faiz ödemeleri ise açıkların en önemli kaynağı haline gelmiştir²²⁸.

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle de yabancı spekülörler Türkiye’ye yoğun olarak gelmeye başlamış ve hazinenin verdiği yüksek reel faiz imkanından yararlanmak istemişlerdir. Ayrıca sıcak para girişiyle kurların reel olarak gerilemesinden dolayı ilave kazançlar da sağlamışlardır.

Nitekim 1984-1989 döneminde reel olarak % 2,8 oranında kazandıran hazine borçlanma kağıtları 1990-1999 döneminde % 20,7, 2000-2010 döneminde yüzde 10,2 oranında kazandırmıştır. Hisse senetlerinin reel getiri oranları ise 1990-1999 döneminde % 42,9, 2000-2010 döneminde ise % 6,8 olarak gerçekleşmiştir.

²²⁸ Yaşar Uysal, “Yatırım Araçlarının Getirisi ve Türkiye Ekonomisi”, **Ticaret Gazetesi**, 15 Eylül 2006.

Spekülatif yabancı sermayenin başlıca yatırım alanı olan hisse senetleri ve kamu kağıtlarının reel getirisi zamanla düşmekle birlikte gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında hala çok yüksek düzeylerde olduğu ve bu şekilde bir taraftan yurtdışına kaynak aktarılarak içeride paylaşılabilir gelirin azaldığı diğer taraftan da ortalama büyüme hızının üzerinde olan bu getirilerin gelir dağılımını sermaye sahipleri lehine bozduğunu ortaya koymaktadır.

3.2.2.2.4 Faiz Oranları Üzerindeki Etkileri

Finansal serbestleşmenin gerçekleşmesi ile birlikte, sermaye akımlarının en fazla etkilediği ve etkilendiği değişkenlerden biri de faiz oranları olmuştur. Bir ülkede yurtiçi faiz oranı ile uluslararası piyasalardaki faiz oranları arasındaki fark, sermaye girişini teşvik eden en önemli faktörlerden birisidir. Söz konusu ülkedeki faiz oranları uluslararası faiz oranlarına göre ne kadar yüksekse, o ülkeye sermaye girişi de o kadar fazla olmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde de vurgulandığı gibi, Neoklasik finansal serbestleşme teorisine göre sermaye akımlarının, gelişmekte olan ülkelerin fon ihtiyaçlarını karşılayarak, tasarruf arzını arttırdığı, sabit fon talebi altında, tasarruf arzının artmasının faiz oranlarını düşüreceği öne sürülmektedir. Buna göre, sermaye akışı, para piyasalarında likiditeyi genişleterek, daha düşük faiz oranına neden olacak ve bu süreç gelişmekte olan ülkelerdeki faiz oranları, uluslararası faiz oranları düzeyine gelinceye kadar devam edecektir²²⁹. Bunun yanında gelişmekte olan ülkelere sermaye girişlerinin, bu ülkelerdeki faiz oranlarını düşürmeyebileceği, aksine bu ülkelerde faiz oranlarını yükseltebileceği de öne sürülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere yönelen sermaye akımları, tamamıyla tasarruf açığını finanse etmeye yönelmemekte, daha ziyade tüketimi arttırmaya yönelmektedir. Böyle bir ortamda yurtiçi tasarruf arzı artmamakla birlikte, faiz oranlarında herhangi bir düşüş ortaya çıkmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelere sermaye girişi ile birlikte, faiz oranlarının düşmeyeceğine dair önemli bir neden de,

²²⁹ Şeyda İnandım, “Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB, Ankara, 2005, s.30.

gelişmekte olan ülkelerde devletin, yurtdışı fonları yurtiçine çekmek için yüksek faiz haddi politikası uygulaması konusundadır. Teorik olarak, yabancı sermaye girişinin tasarruf arzını arttıracığı ve bunun da faiz oranlarını düşüreceği düşünülse de, yabancı sermayenin spekülasyon yatırım alanlarına yönelmesi nedeniyle hükümetlerin yabancı tasarrufları ülkeye çekmek için yüksek faiz oranlarını bir politika aracı olarak kullanması, yabancı tasarrufların yurtiçi tasarruf düzeyine olumlu etkide bulunmaması -tüketim artışına neden olması- nedeniyle yurtiçi tasarruf arzının artmaması, yerleşiklerin döviz tevdiat hesabı tutmaları ve bu şekilde ortaya çıkan yüksek para ikamesi gibi nedenlerle yabancı sermaye girişlerinin faiz oranlarını arttırması olası görünmektedir²³⁰.

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye girişlerinin varlığına karşın faiz oranlarının düşmemesinin ve/veya yükselmesinin nedenlerinden biri, sermaye girişlerinin para arzı üzerindeki genişletici etkisinin yetkililer tarafından açık piyasa işlemleriyle (APİ) sterilize edilmesidir. Sterilizasyon politikası uygulanması durumunda, sermaye girişlerinin para arzı ve dolayısıyla faiz oranı üzerindeki etkisi izlenen sterilizasyon politikasının derecesine bağlı olarak değişebilmektedir. Sermaye girişi sonucunda para arzındaki artışın tümünün sterilize edilmesi durumunda, para arzı artmayacağı için faiz oranı da düşmeyecektir. Para arzındaki artışın tümünün sterilize edilmemesi durumunda ise, sermaye girişleri sonucu para arzında meydana gelen artış sınırlı kalacağından, faiz oranları sterilizasyonun olmadığı duruma göre daha az düşebilir²³¹.

Sermaye girişlerinin büyük hacimli olması durumunda, sterilizasyon yapılabilmesi daha yüksek faiz oranlarını gerektirebilmektedir, örneğin, sterilizasyon çerçevesinde piyasalara ulusal para cinsinden tahvil satıldığında, iktisadi ajanları ulusal tahvillere yönlendirmek için faiz oranlarının yükseltilmesi gerekmektedir. Sterilizasyon işlemleri yüksek reel faiz oranları ile sonuçlanabilmektedir. Enflasyon beklentilerinin arttığı şartlarda, risk priminin yükselmesine bağlı olarak reel faiz

²³⁰ Şengönül, Altıok, Gürbüz, s.34.

²³¹ Keskin, s.69.

oranları sürdürülemez düzeylere ulaşabilmektedir. 1990'lı yılların ikinci yarısında Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler, bu duruma örnek gösterilebilir²³².

Neoklasik teorinin öngörülerinin aksine, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de reel faiz oranlarının yüksek düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'de de bazı dönemler itibariyle reel faiz oranlarında azalmalar veya negatif değerler görülse de, Türkiye'deki reel faiz oranları uluslararası piyasalardaki faiz oranları ile karşılaştırıldığında çok daha yüksek oranlar göze çarpmaktadır.

Türkiye'de yüksek reel faiz oranları temel olarak iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmiş olması nedeniyle, Türk Lirası'nda reel faiz oranlarının, "uluslararası piyasalardaki reel faiz artı ülkenin rizikosuna eşit" olduğu durumda ancak dengenin sağlanabilmesidir. Eğer dışarıdan sermaye çekilmek isteniyorsa ve ülke, riski yüksek bir yatırım alanı sayılıyorsa, bu durumda ülkeye sermaye çekebilmek için, yurtiçi reel faizin uluslararası piyasaların üzerinde olması gerekmektedir. Çünkü aksi bir durum, ülkeden sermaye çıkısına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, Türkiye gibi ekonomik büyümesi dış kaynak girişine bağlı olan ekonomilerde, sermaye girişinin sürekliliğinin sağlanabilmesi için faiz oranlarının yüksek düzeylerde tutulduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'de yüksek reel faizin bir başka önemli kaynağı da, kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksek olmasıdır²³³.

Tablo 22'de Hazine ve mevduat faiz oranlarının gelişimi verilmiştir. Tabloda dikkat çeken nokta Türkiye'deki reel faizlerin yüksekliğidir. 1984-1989 döneminde reel olarak sadece % 2,8 olan hazine faizleri 1990-1999 döneminde % 20,7'ye yükselmiştir. Mevduat faizleri ise hazine faizlerine göre daha ılımlı düzeylerde gerçekleşmiş ve 1990 sonrası dönemlerde, 1984-1989 dönemine göre daha yüksek oranlara ulaşmıştır.

²³² Necla Adanur Aklan, "Kriz Sonrası Süreçte Türkiye Ekonomisinde Uygulanan Döviz Piyasası Müdahalelerinin Etkinliği", **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:7, Sayı:13, 2007, s.227, <http://asosindex.com/journal-article-fulltext?id=2784&part=1>, (01.07.2011).

²³³ Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.b., İstanbul, 2002, s.173.

Tablo 22: 1984-2010 Döneminde Faiz Oranlarının Gelişimi (%)

YILLAR	ÜFE	HAZİNE FAİZİ		MEVDUAT FAİZİ		ABD Hazine Bonosu Faiz Oranı
		Cari	Reel	Cari	Reel	
1984	53,6	43,0	-6,9	45,0	-5,6	---
1985	40,5	50,6	7,2	55,0	10,3	---
1986	25,5	52,8	21,8	48,0	18,0	---
1987	51,6	49,0	-1,7	52,0	0,2	---
1988	67,9	64,4	-2,1	83,9	9,5	---
1989	62,3	59,8	-1,5	58,8	-2,1	---
1990	48,6	54,0	3,6	59,4	7,2	7,5
1991	59,2	80,5	13,4	72,7	8,5	5,4
1992	61,4	87,7	16,3	74,2	8,0	3,5
1993	60,3	87,6	17,1	74,8	9,1	3,0
1994	149,6	164,4	5,9	95,6	-21,6	4,3
1995	64,9	121,9	34,6	92,3	16,7	5,6
1996	84,9	135,2	27,2	93,8	4,8	5,1
1997	91,0	127,2	19,0	96,6	2,9	5,0
1998	54,3	122,5	44,2	95,5	26,7	4,8
1999	62,9	104,3	25,4	46,7	-9,9	4,6
2000	32,7	38,2	4,1	45,6	9,8	5,8
2001	88,6	99,6	5,8	62,5	-13,8	3,4
2002	30,8	62,7	24,4	48,2	13,3	1,6
2003	13,9	42,9	25,5	28,6	12,9	1,0
2004	14,6	24,9	9,0	22,1	6,5	1,3
2005	5,9	17,4	10,9	20,4	13,7	3,1
2006	11,6	18,1	5,8	23,7	10,9	4,7
2007	5,9	18,4	11,8	21,0	14,3	5,2
2008	8,1	19,2	10,3	22,9	13,7	2,7
2009	5,9	11,7	5,5	9,1	3,0	0,3
2010	8,9	8,1	-0,7	9,9	0,9	0,3
1984-1989	50,2	53,3	2,8	57,1	5,0	---
1990-1999	73,7	108,5	20,7	80,1	5,2	4,8
1990-2010	45,9	68,9	15,2	53,1	6,5	3,7
2000-2010	20,6	32,8	10,2	28,5	7,7	2,6
1984-2010	46,9	65,4	12,4	54,0	6,2	---

Kaynak: DİE, HM, TCMB, Keskin, 2008, s.161.

Bilindiği gibi Türkiye’de sermaye akımlarının, borsa dışında kalan kısmı hazine borçlanma senetlerine yönelmekte daha küçük bir kısmı ise mevduatlara yönelmektedir. Bir önceki analizde vurgulandığı gibi Türkiye’de 1990 sonrası

yıllarda devlet artan borçlanma gereği karşısında yatırımcıları devlete yönlendirebilmek için yüksek faiz politikası uygulamıştır. 1990 yılından sonra cari hazine faizleri çok hızlı bir yükselişe geçmiştir. Özellikle 1994 ve 1999 yılları arasında cari faizlerin yüksekliği dikkat çekmektedir. Bu durumun etkisi de elbette reel faizlerinin artması yönünde olmuştur. 1998 yılında hazine borç senetlerinin reel faizi % 44,2 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılından itibaren istikrarsız bir seyir izleyen hazine reel faizleri kimi zaman tek haneli olarak gerçekleşmişse de yine de yüksek düzeyini korumuştur. Bu söylemin daha anlaşılabilir olması için verdiğimiz ABD hazine bonusu faiz oranları incelenince Türkiye’de reel faizlerin uluslararası piyasalardaki faiz oranlarının çok üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Bu bağlamda, Neoklasik finansal serbestleşme teorisinin, sermaye akımlarının artması sonucu gelişmekte olan ülkelerdeki faiz oranlarının azalarak, gelişmiş ülkelerin faiz oranlarına yaklaşacağı yönündeki yaklaşımının, Türkiye açısından geçerli olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Ayrıca hiçbir gelişmiş ve çoğu gelişmekte olan ülkede bu denli yüksek reel faiz oranlarını görmek mümkün değildir. Bu durum bize Türkiye gibi kaynağa ihtiyacı olan bir ülkenin dışarıya önemli miktarlarda kaynak aktardığını göstermektedir.

Tablo 23: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Faiz Oranları

YIL	Doğrudan Etki		Dolaylı Etki			Net Etki	Faiz	
	Portföy Yatırımı	Net Dış Kredi Kullanımı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Net Hata ve Noksan	Reel Dolar Kuru	Rezerv Varlıklar	Cari Hazine Faizi	Cari Mevduat Faizi
1980	0	484	18	1.434	710	-1.302	---	---
1981	0	84	95	649	715	-388	---	---
1982	0	587	55	-75	850	-747	---	---
1983	0	483	46	409	939	-631	---	---
1984	0	3.210	113	469	1.019	-897	43,0	45,0
1985	0	712	99	-837	950	-785	50,6	55,0
1986	146	2.479	125	-118	908	541	52,8	48,0
1987	332	3.393	106	-506	861	579	49,0	52,0
1988	1.190	366	354	515	843	1.153	64,4	83,9
1989	1.504	-2.011	663	971	713	2.712	59,8	58,8
1990	815	3.608	700	-468	556	944	54,0	59,4
1991	805	1.323	783	948	560	-1.199	80,5	72,7
1992	3.919	5.334	779	-1.190	564	1.484	87,7	74,2
1993	5.043	10.946	622	-2.162	541	308	87,6	74,8
1994	1.088	-10.820	559	1.832	704	206	164,4	95,6
1995	1.169	4.322	772	2.432	579	4.658	121,9	92,3
1996	3.330	3.639	612	1.499	579	4.545	135,2	93,8
1997	3.054	8.281	554	-987	597	3.344	127,2	96,6
1998	-3.467	8.226	573	-713	585	447	122,5	95,5
1999	4.947	5.870	138	1.302	604	5.206	104,3	46,7
2000	2.208	12.328	112	-2.661	595	-2.997	38,2	45,6
2001	-2.939	-11.695	2.855	-2.127	740	-12.924	99,6	62,5
2002	3.599	2.380	939	-758	633	-212	62,7	48,2
2003	5.237	5.447	1.222	4.450	512	4.097	42,9	28,6
2004	10.799	21.640	2.005	1.071	451	4.342	24,9	22,1
2005	15.903	21.387	8.967	2.824	403	23.200	17,4	20,4
2006	15.389	42.971	19.261	185	385	10.625	18,1	23,7
2007	4.727	37.864	19.941	1.757	324	12.015	18,4	21,0
2008	-2.526	46.733	16.955	4.703	288	-2.758	19,2	22,9
2009	5.649	-19.297	6.858	5.066	327	791	11,6	9,1
2010	23.108	20.145	7.794	4.422	298	14.968	8,1	9,9

Kaynak: TCMB, HM.

Tablo 23'den görüldüğü gibi 1990 yılından sonra hazine ve mevduat faiz oranları oldukça yüksek artışlar göstererek 1990'lı yıllara damgasını vurmuştur. Özellikle 1994-1999 yılları arasında üç haneli olarak gerçekleşen faiz oranları, yine aynı dönemde reel kurların da 1994 yılına göre oldukça düşük değerlerde gerçekleşmesiyle portföy yatırımları kanalıyla ülkeye giren yatırımcılara önemli kazançlar sağlamıştır. Bu kazançların sağlanmasındaki temel mekanizma ise yüksek faiz ve düşük kurun getirdiği arbitraj olanakları olmuştur. Diğer taraftan dış kredi kullanımlarındaki artış ve bu kredilere verilen yüksek faiz oranları da yine ülkedeki kaynakların etkin kullanılmadığını göstermektedir.

3.2.2.3 Finansal Serbestleşme ve Krizler

Ekonomik krizler tüm makro ekonomik dengeleri bozmasının yanında gelir dağılımını da önemli oranda etkilemektedir. 1990 sonrasında dünya genelinde yaşanan krizler incelendiğinde ister ulusal ister küresel nitelikte olsun önce finans sisteminde başlamış ardından reel kesime de yansiyarak daha geniş bir ekonomik krize dönüşmüştür. Bu nedenle finansal krizler adeta gelir ve serveti yeniden dağıtıcı bir işlev görmüştür.

Yukarıda da vurgulandığı gibi finansal serbestleşme sadece Türkiye özelinde değil genel olarak gelişmekte olan ülkelerde finansal krizleri de beraberinde getirmiştir. Öncelikle iç finansal piyasaların deregülasyonu ve daha sonra dış sermaye hesabının serbestleştirilmesiyle tam serbestlik sağlanması, gelişmekte olan ülkelerin finansal yapıları açısından kırılganlıkların artmasına neden olmuştur. 1980 öncesi küçük çaplı ve az maliyetli bankacılık krizleri 1980'lerin başından bu yana daha büyük boyutlarda meydana gelmiştir.

Tablo 24: 1993-2010 Döneminde Kriz göstergeleri

YIL	Büyüme	İşsizlik Oranı (%)	Cari Denge	\$/TL	EURO/	Hazine	Borsanın Cari	ÜFE	TÜFE
	Hızı (%)		(Milyon \$)		TL	Faizi (%)	Getirisi (%)		
1993	8,1	8,9	-2.437	11.058	--	87,6	416,6	60,3	71,1
1994	-6,1	8,5	-2.638	29.848	--	164,4	31,8	149,6	125,5
1995	8	7,6	1.984	45.952	--	121,9	46,8	65,6	76
1996	7,1	6,6	-1.344	81.796	--	135,2	143,8	84,9	79,8
1997	8,3	6,8	-9.819	152.805	--	127,2	253,6	91	99,1
1998	3,9	6,9	3.390	262.233	--	122,5	-24,7	54,3	69,7
1999	-6,1	7,7	-1.522	422.152	0,4478	104,3	485,4	62,9	68,8
2000	6,3	6,5	-8.037	626.712	0,5767	38,2	-37,9	32,7	39
2001	-9,5	8,4	-15.543	1.231.322	1,099	99,6	46	88,6	68,5
2002	7,9	10,3	-23.235	1.513.102	1,4367	62,7	-24,8	30,8	29,7
2003	5,9	10,5	-31.460	1.500.269	1,6934	42,9	79,6	13,9	18,4
2004	9,9	10,3	-38.219	1.429.202	1,7762	24,9	34,1	13,8	9,3
2005	7,6	10,3	-41.416	1.347.300	1,6776	17,4	59,3	2,6	7,7
2006	6	9,9	-13.854	1.434.560	1,8087	18,1	-1,7	11,6	9,7
2007	4,5	9,9	-48.557	1.305.000	1,7868	18,4	41,9	5,9	8,4
2008	0,9	11	-2.437	1.296.900	1,9049	19,2	-57	8,1	10,1
2009	-4,8	14	-2.638	1.551.000	2,1609	11,6	96,6	5,9	6,5
2010	8,9	12	1.984	1.503.980	1,9942	8,1	31,2	8,9	6,4

Kaynak: TCMB, TÜİK, İMKB

Krizler sonrası sermaye açıklarını karşılamada zayıf bankaların kredileri kesmesi, banka kredilerine ulaşılabilirliğin zorlaşması ve faiz maliyetlerinin yükselmesi reel ekonomiyi, özellikle de özsermaye yapısı zayıf, dış kaynak kullanma zorunluluğu olan küçük ve orta ölçekli firmaları zor duruma düşürmüştür. Ayrıca bu konumdaki bankaların sermaye açıklarını karşılamak için kamusal kaynakların kullanılması bütçe açıklarını kontrol etme çabalarını sekteye uğratmıştır. Bankaları kurtarmak üzere yapılan kamu harcamaları, reel bir ekonomik maliyet yerine bir iç transfer olarak görülse bile, otoriteleri, açığı finanse etmek için enflasyon vergisi gibi daha maliyetli yollara itebilmiştir.

Kısacası, 1980 sonrası finansal serbestleşme ile Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler bankacılık krizi veya finansal kriz adı altında kısmi ya da genel bir krizle yüzyüze gelmişlerdir. Ortaya çıkan krizlerin ülke ekonomilerine yüklediği maliyet

çok büyük olmuş ve yeniden dağıtım sorunu önemli bir tartışma alanı haline gelmiştir²³⁴.

Tablo 24'ten kriz yıllarındaki gelişmeler izlenebilmektedir. İlk olarak büyüme rakamları incelendiğinde kriz yıllarındaki yüksek negatif değerler göze çarpmaktadır. 1994 ve 1999 yıllarında % -6,1 olan büyüme hızı, 2001 yılındaki krizde % -9,5 olarak gerçekleşmiştir. Yine 2008 yılının son çeyreğinde başlayan ve Türkiye'yi 2009 yılında belirgin olarak etkileyen ve üretimin % 4,7 oranında azalmasına neden olan küresel finans krizi de hem reel ekonomik göstergeler hem de gelir dağılımı açısından önemli sonuçlar yaratmıştır.

2002 yılına kadar oldukça yüksek bir seyir izleyen enflasyon oranlarında ise 2000 sonrası uygulanan ekonomik programla önemli düşüşler yaşansa da, kriz yıllarında önemli artışlar görülmektedir. Yine kriz yıllarında hazine faiz oranları bir önceki yıla göre neredeyse iki kat artarak örneğin 1994 yılında % 164 seviyesine ulaşmıştır.

Kriz yıllarında yaşanan bu gelişmeler emek piyasası koşullarını bozmaktadır. Negatif büyüme oranlarıyla istihdam azalırken (işsizlik artarken), yükselen enflasyon ile de emek gelirleri aşınmaktadır. Dolayısıyla finansal krizler fonksiyonel gelir dağılımını büyük ölçüde emek aleyhine bozmaktadır.

3.3 FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde, önceki bölümler ve yukarıda yapılan analizler ışığında, Türkiye özelinde finansal serbestleşmenin fonksiyonel gelir dağılımı üzerine etkileri değerlendirilecek ve mevcut göstergeler itibarıyla fonksiyonel gelir dağılımındaki değişimler analiz edilecektir.

²³⁴ Mustafa Miynat, "Finansal Liberalleşme, Finansal Krizler ve Finansal Transferlerin Yeniden Dağıtım Boyutu", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:22, Sayı:251, Şubat 2007, s.65.

Bu amaç çerçevesinde, önceki bölümlerde sık sık vurgulandığı gibi finansal serbestleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisi; ülke içindeki paylaşılabilir gelir miktarı ve bu gelirin fonksiyonel dağılımı olmak üzere iki boyutta değerlendirilecektir.

3.3.1 Yurtdışına Kaynak Aktarımı Üzerindeki Etkileri

Ülkeye gelen yabancı sermayenin faiz kazançları, borsa kazançları ve doğrudan kar transferleri elde etmesi yoluyla yurtdışına kaynak aktarımı gerçekleşmektedir.

Tablo 25'te kaynak aktarımına ilişkin veriler izlenebilmektedir. Buna göre Türkiye'de 1984-1989 döneminde 14 milyar dolar olan yatırım giderleri, 1990-1999 döneminde 44,1 milyar dolara yükselmiştir. 2000-2010 döneminde ise 111,4 milyar dolara ulaşmıştır. 1984-2010 dönemi toplamı ise 169,6 milyar dolardır. Buradaki en önemli nokta finansal serbestleşmenin hayata geçirilmesiyle birlikte yatırım giderlerinin 14 milyar dolar düzeyine göre rekor seviyelere ulaşmasıdır.

1984-1989 yılları arasında 2,2 milyar dolar olan yatırım gelirleri ise 1990-1999 döneminde ancak 14,6 milyar dolara ulaşabilmiştir. 1984-2010 dönemi toplamı ise 60,6 milyar dolardır. Böylece Türkiye'ye 1984-2010 döneminde 60,6 milyar dolar kaynak girişi olmuş fakat bu arada 169,6 milyar dolarlık da bir kaynak çıkışı gerçekleşmiştir. Yatırım giderlerinin, yatırım gelirlerinin çok üzerinde olması nedeniyle ortaya çıkan bu durum, Türkiye'den dışarıya 109 milyar dolarlık kaynak transferinin yapıldığını göstermektedir.

Doğrudan yatırım gelirlerine bakıldığında 1984-2010 döneminde Türkiye'ye kar transferleri yoluyla 3,5 milyar dolarlık kaynak girişi olduğu fakat yine aynı dönemde yurtdışına 18,7 milyar dolarlık kar transfer edildiği görülmektedir. Bunun sonucu da Türkiye'den dışarıya 15,2 milyar dolarlık net kar transferi olmuştur.

Türkiye’de doğrudan yatırım yapmış yabancı sermaye, net kar transferlerinde 2006 yılında 1 milyar dolar, 2007 yılında ise 2 milyar doları sınırını aşmıştır. 2010 yılında ise 7,7 milyar dolarlık net doğrudan yabancı sermaye girişi olurken yaklaşık 3 milyar dolarlık kar transferi yani çıkışı olmuştur. Burada can alıcı nokta; yabancı yatırımcının, doğrudan yatırımlarda imalat sanayii yerine, daha zahmetsiz ve daha çok kar şansı olan bankacılık, perakende, telekomünikasyon ve akaryakıt dağıtım sektörünü seçtiği olgusudur. Bu arada imalat sanayindeki yabancı yatırımların çoğunun da montajcı olduğu dikkate alınmalıdır²³⁵.

Kar transferlerinde serbestlik ve sağlanan teşviklerle çok uluslu firmalar, en fazla kar nereden sağlanacaksa o ülkeleri tercih etmektedirler²³⁶. Bu açıdan, yabancı sermaye girişlerinin yönlendirilmesi, yerli üretime ağırlık veren imalat sanayii girişlerinin teşvik ve tercih edilmesi büyük önem taşımaktadır. Aksi halde mevcut üretim kapasitesini arttırmadan, değer ve teknoloji transferi yapmadan varlığını sürdüren yabancı sermaye, kar transferleri yoluyla ülkede paylaşılan pastanın küçülmesine yol açacaktır. Ayrıca sağlanan teşvikler ile de bu ülkelerden sızdırılacak artık miktarları da çekici hale gelecektir.

²³⁵ Kadir Dikbaş, “Kar Transferleri”, **Zaman**, 20 Mayıs 2011.

²³⁶ Mustafa Sönmez, **Türkiye Ekonomisinde Bunalım**, Belge Yayınları, 2.b., İstanbul, 1986, s.139.

Tablo 25: Yatırım ve Faiz Gelir-Giderleri

YIL	TOPLAM (NET) GELİR			DOĞRUDAN YATIRIM (KAR) GELİRLERİ			PORTFÖYGELİR-GİDERİ			FAİZ GELİR-GİDERİ		
	Yatırım Geliri	Gelir	Gider	Doğrudan Yatırımlar	Gelir	Gider	Net Portföy Geliri	Gelir	Gider	Net Faiz Geliri	Faiz Geliri	Faiz Gideri
1984	-1.503	146	-1.649	-63	0	-63	0	0	0	-1.440	146	-1.586
1985	-1.553	298	-1.851	-98	0	-98	0	0	0	-1.455	298	-1.753
1986	-1.877	341	-2.218	-84	0	-84	0	0	0	-1.793	341	-2.134
1987	-2.085	382	-2.467	-80	0	-80	0	0	0	-2.005	382	-2.387
1988	-2.513	374	-2.887	-88	0	-88	0	0	0	-2.425	374	-2.799
1989	-2.327	684	-3.011	-104	0	-104	0	0	0	-2.223	684	-2.907
1990	-2.508	917	-3.425	-161	0	-161	0	0	0	-2.347	917	-3.264
1991	-2.663	935	-3.598	-158	0	-158	0	0	0	-2.505	935	-3.440
1992	-2.625	1.012	-3.637	-145	10	-155	-36	231	-267	-2.444	771	-3.215
1993	-2.744	1.135	-3.879	-243	10	-253	264	428	-164	-2.765	697	-3.462
1994	-3.264	890	-4.154	-102	10	-112	-542	189	-731	-2.620	691	-3.311
1995	-3.205	1.488	-4.693	-272	40	-312	-741	240	-981	-2.192	1.208	-3.400
1996	-2.927	1.577	-4.504	-175	32	-207	-517	379	-896	-2.235	1.166	-3.401
1997	-3.013	1.900	-4.913	-142	61	-203	-53	862	-915	-2.818	977	-3.795
1998	-2.985	2.481	-5.466	-227	101	-328	15	1.284	-1.269	-2.773	1.096	-3.869
1999	-3.537	2.350	-5.887	-167	146	-313	89	1.130	-1.041	-3.459	1.074	-4.533
2000	-4.002	2.836	-6.838	89	368	-279	-434	1.300	-1.734	-3.657	1.168	-4.825
2001	-5.000	2.753	-7.753	52	361	-309	-694	1.253	-1.947	-4.358	1.139	-5.497
2002	-4.554	2.486	-7.040	-108	293	-401	-835	1.409	-2.244	-3.611	784	-4.395
2003	-5.557	2.246	-7.803	-440	203	-643	-1.207	1.409	-2.616	-3.910	634	-4.544
2004	-5.609	2.651	-8.260	-799	244	-1.043	-1.195	1.710	-2.905	-3.615	697	-4.312
2005	-5.779	3.608	-9.387	-850	201	-1.051	-924	2.402	-3.326	-4.005	1.005	-5.010
2006	-6.584	4.383	-10.967	-1.053	129	-1.182	-662	2.801	-3.463	-4.869	1.453	-6.322
2007	-7.041	6.384	-13.425	-2.105	108	-2.213	383	4.118	-3.735	-5.319	2.158	-7.477
2008	-8.296	6.844	-15.140	-2.613	327	-2.940	972	4.495	-3.523	-6.655	2.022	-8.677
2009	-8.084	5.128	-13.212	-2.732	182	-2.914	267	3.261	-2.994	-5.619	1.685	-7.304
2010	-7.191	4.432	-11.623	-2.364	680	-3.044	-491	2.658	-3.149	-4.336	1.094	-5.430
1984-89	-11.858	2.225	-14.083	-517	0	-517	0	0	0	-11.341	2.225	-13.566
1990-99	-29.471	14.685	-44.156	-1.792	410	-2.202	-1.521	4.743	-6.264	-26.158	9.532	-35.690
2000-10	-67.697	43.751	-111.448	-12.923	3.096	-16.019	-4.820	26.816	-31.636	-49.954	13.839	-63.793
1984-10	-109.026	60.661	-169.687	-15.232	3.506	-18.738	-6.341	31.559	-37.900	-87.453	25.596	-113.049

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

Bu değerlendirmeler net portföy geliri ve net faiz geliri için de yapıldığında benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. 1984-2010 döneminde portföy yatırımları yoluyla ülkeye 31,5 milyar dolar kaynak girişi olmuş ancak 37,9 milyar dolarlık bir çıkış gerçekleşmiştir. Sonuçta yurtdışına 6,3 milyar dolarlık bir kaynak transfer edilmiştir.

1984-1989 döneminde 13,5 milyar dolar olan faiz giderleri ise 1990-1999 döneminde 35,6 milyar dolara yükselmiş buna karşılık sadece 9,5 milyar dolarlık faiz geliri elde edilmiştir. 1984-2010 ortalaması ise 113 milyar dolarlık faiz giderleri ve 25,5 milyar dolar olarak gerçekleşen faiz gelirleriyle, 87,4 milyar dolarlık net faiz gideri ile sonuçlanmıştır. Tüm bu analizlerden Türkiye'den sermaye hareketleri yoluyla yurtdışına önemli miktarda kaynak aktarıldığı ve böylece ülkede paylaşılabilir kaynağın azaldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan Tablo 26'dan Türkiye'de sermaye hareketlerinin artmasına paralel olarak net yatırım giderlerinin artışa geçtiği ve bu durumun özellikle 2000 sonrası dönemde portföy yatırımlarının ve net dış kredi kullanımının arttığı, rezerv varlıkların yükseldiği ve net hata noksan kaleminde de önemli istikrarsızlıklar olduğu dönemde daha belirgin hale geldiği görülmektedir.

Tablo 26: Finansal Serbestleşme Göstergeleri ve Net Yatırım Geliri

YIL	Doğrudan Etki		Dolaylı Etki			Rezerv Varlıklar	Net Yatırım Geliri
	Portföy Yatırımı	Net Dış Kredi Kullanımı	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Net Hata ve Noksan	Reel Dolar Kuru		
1980	0	484	18	1.434	710	-1.302	---
1981	0	84	95	649	715	-388	---
1982	0	587	55	-75	850	-747	---
1983	0	483	46	409	939	-631	---
1984	0	3.210	113	469	1.019	-897	-1.503
1985	0	712	99	-837	950	-785	-1.553
1986	146	2.479	125	-118	908	541	-1.877
1987	332	3.393	106	-506	861	579	-2.085
1988	1.190	366	354	515	843	1.153	-2.513
1989	1.504	-2.011	663	971	713	2.712	-2.327
1990	815	3.608	700	-468	556	944	-2.508
1991	805	1.323	783	948	560	-1.199	-2.663
1992	3.919	5.334	779	-1.190	564	1.484	-2.625
1993	5.043	10.946	622	-2.162	541	308	-2.744
1994	1.088	-10.820	559	1.832	704	206	-3.264
1995	1.169	4.322	772	2.432	579	4.658	-3.205
1996	3.330	3.639	612	1.499	579	4.545	-2.927
1997	3.054	8.281	554	-987	597	3.344	-3.013
1998	-3.467	8.226	573	-713	585	447	-2.985
1999	4.947	5.870	138	1.302	604	5.206	-3.537
2000	2.208	12.328	112	-2.661	595	-2.997	-4.002
2001	-2.939	-11.695	2.855	-2.127	740	-12.924	-5.000
2002	3.599	2.380	939	-758	633	-212	-4.554
2003	5.237	5.447	1.222	4.450	512	4.097	-5.557
2004	10.799	21.640	2.005	1.071	451	4.342	-5.609
2005	15.903	21.387	8.967	2.824	403	23.200	-5.779
2006	15.389	42.971	19.261	185	385	10.625	-6.584
2007	4.727	37.864	19.941	1.757	324	12.015	-7.041
2008	-2.526	46.733	16.955	4.703	288	-2.758	-8.296
2009	5.649	-19.297	6.858	5.066	327	791	-8.084
2010	23.108	20.145	7.794	4.422	298	14.968	-7.191

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, (15.04.2011).

Bu arada unutulmaması gereken bir nokta da yurtdışından farklı kaynaklardan gelen yabancı sermayenin ülke içinde kullanımı sonucunda elde edilen gelirlerin varlığıdır. Çünkü, bu kaynakların doğru yerde ve etkin olarak kullanılması durumunda yaratılacak gelirin yurtdışına aktarılan kaynaktan daha fazla olması durumunda ülke içindeki geliri azaltıcı değil, tam tersine artırıcı etkisi de olabilecektir. Ancak, Türkiye'deki istatistiki veri altyapısı böyle bir değerlendirmeye imkan vermemektedir. Öte yandan dış borçların sürekli artıyor olması da, bir anlamda yurtdışından elde edilen kaynakların yarattığı gelirin, yurtdışına aktarılandan daha düşük kaldığına işaret etmektedir.

3.3.2 Fonksiyonel Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Çalışmamızın izleyen bölümünde finansal serbestleşme hareketlerinin fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde yol açtığı etkiler, mevcut veriler doğrultusunda analiz edilecektir. Ancak, bu konuda gerek TÜİK gerekse DPT'nin çalışmalarında önceki başlıklarda yaptığımız analizlere paralel bir zaman serisinin bulunmaması değerlendirme yapmayı oldukça güçleştirmektedir. Bu nedenle İstanbul Sanayi Odası'nın yapmış olduğu 500 Büyük Sanayi Kuruluşu çalışması ile Ege bölgesi Sanayi Odası'nın bazı çalışmalarından da faydalanılmak durumunda kalınmıştır.

3.3.2.1 TÜİK Hanehalkı Bütçe Araştırması Verileri

Yukarıda vurgulandığı gibi fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin olarak 1980-2010 dönemini kapsayan bir zaman serisi Türkiye'de bulunmamaktadır. Varolan kesikli verilerin arasında ise yöntem farklılıkları bulunmaktadır. Ayrıca kayıt dışı ekonominin yaygınlığına bağlı olarak gelir dağılımına ilişkin verilerde ciddi bir güven sorunu da bulunmaktadır.

TÜİK tarafından bu konuda yapılan çalışmalardan derlediğimiz veriler Tablo 27'de verilmiştir. Buradan görüldüğü gibi, 2002-2008 döneminde emek gelirlerinde genel olarak bir artış, müteşebbis gelirlerinde ise gerileme görülmektedir. Bu veriler,

ülkemizdeki yoksul sayısı ile birlikte değerlendirildiğinde oldukça karmaşık bir görüntü vermektedir.

Tablo 27: Fonksiyonel Gelirin Gelişimi

YIL	Maas-Ücret-Yevmiye Geliri (%)	Müteşebbis Geliri (%)	Mülk Geliri (%)	Diğer Gelirler (%)
1987	26,9	57,7	13,28	2,04
2002	38,7	34,5	5,1	21,7
2003	41,8	32,0	2,6	23,6
2004	42,2	31,8	2,2	23,8
2005	42,5	28,8	2,7	26,0
2006	44,5	24,2	-	31,4
2007	43,7	23,2	-	33,0
2008	46,4	22,4	-	31,7

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bütçe Araştırması Sonuçları, İlgili Yıllar.

Bunun yanında söz konusu sınırlı yıllara ilişkin veriler finansal serbestleşmenin etkisini değerlendirmeye imkan vermediği için daha detaylı bir değerlendirme yapmayı anlamlı bulmamaktayız.

3.3.2.2 Devlet Planlama Teşkilatı'nın Çalışmaları

DPT tarafından yapılan ve 1980-1993 dönemini kapsayan veriler de finansal serbestleşmenin fonksiyonel gelir dağılımı üzerine etkilerini değerlendirmede sınırlı bir açıklama imkanı vermektedir. Bununla beraber kapsadığı dönemin uzunluğu itibarıyla TÜİK verilerine oranla yapılacak değerlendirme daha anlamlı görünmektedir.

Nitekim daha çok iç finansal serbestleşme yönünde açılımların yapıldığı 1980-1986 döneminde fonksiyonel gelir dağılımı emek aleyhine, faiz gelirleri lehine bozulmuştur. Bu, daha önceki bölümlerde yapılan değerlendirmelerle paralellik arz etmektedir. Faizlerin serbest bırakılması ve dışa açılma sonucunda rekabet gücünün emek-yoğun sektörlere ve dolayısıyla ucuz emeğe dayandırılması fonksiyonel gelir dağılımını emek aleyhine bozmuştur.

Tablo 28: 1980-1993 Döneminde Fonksiyonel Gelirin Dağılımı

Yıllar	Tarım	Maaş ve Ücretler	Kira	Faiz	Diğer
1980	27,10	25,24	8,97	1,60	37,09
1981	24,89	22,14	8,04	3,48	41,44
1982	23,16	20,01	8,13	5,89	42,81
1983	21,84	21,74	8,15	6,49	41,78
1984	22,18	19,40	7,56	7,46	43,41
1985	20,92	17,26	7,78	7,95	46,09
1986	20,81	17,02	7,24	7,13	47,79
1987	18,81	20,26	6,16	6,21	48,55
1988	18,14	20,91	4,70	8,58	47,67
1989	17,87	24,86	3,87	8,40	44,99
1990	18,78	28,91	3,38	7,09	41,84
1991	16,13	35,49	3,72	7,98	36,67
1992	15,65	34,82	3,80	8,34	37,40
1993	14,87	33,61	3,55	9,95	38,02

Kaynak: DPT, 1980-1993 Döneminde Faktör Gelirlerindeki Gelişmeler, Ankara, 1994, , s.16.

1987 yılından sonra ise emeğin milli gelirden aldığı payda artış görülmektedir. Bu durum finansal serbestleşmenin ilk yıllarında da devam etmiştir. Bu gelişmenin daha çok politik konjonktürle ilgisi olduğunu ve söz konusu dönemde arka arkaya gelen yerel ve genel seçimlerin ücretlerin milli gelir içindeki payının artışına imkan verdiği söylenebilir.

Bu dönemde kira gelirleri, 1980 yılında toplam gelirlere % 8,9 oranında pay alırken, bu kesimin payı dönem içinde gerilemiş ve 1990 yılında en düşük seviyesi olan % 3,38'den sonra tekrar artışa geçmiş fakat bu artış çok sınırlı kalmıştır.

Kar geliri elde edenleri içeren diğer faktör gelirleri grubunun payı, 1980-1987 yılları arasında 11 puanlık artış göstermiş, ancak 1993 yılında tekrar 1980 yılındaki düzeyine gerilemiştir. Bu gerilemenin ise ücretler ve faizlerde ortaya çıkan artıştan kaynaklandığı söylenebilir.

Öte yandan yine DPT tarafından yapılan ve 1990-1998 dönemini kapsayan veriler finansal serbestleşmenin fonksiyonel gelir dağılımı üzerine etkilerinin biraz daha iyi değerlendirilmesine imkan vermektedir. Buna göre ücret ödemelerinin GSYİH içindeki payı 1990-1992 döneminde artarken kriz öncesi olan 1993, kriz yılı olan 1994 ve kriz sonrası yıl olan 1995'te ciddi oranda gerilemiştir. Bu gerilemenin istihdam artışına rağmen gerçekleşmiş olması ise işgücünün daha düşük reel ücretlere razı olmak durumunda kaldığını ve finansal krizin bedelinin de yine daha çok emek tarafından ödendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo.29: 1990-1998 Döneminde İşgücü Ödemelerinin Gelişimi

Yıllar	İşgücü Ödemelerinin GSYİH'deki Payı(%)	Ücretli Çalışanların Toplam İstihdamdaki Payı (%)
1990	27,2	38,5
1991	31,9	37,2
1992	31,7	39,7
1993	30,9	39,9
1994	25,5	39,7
(1990-1994) Dönem Ort.	29,4	39,0
1995	22,2	39,0
1996	23,9	41,2
1997	25,8	43,9
1998	25,5	43,3
(1995-1998) Dönem Ort.	24,4	41,8

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele ÖİK, Ankara, 2001, s.13.

3.3.2.3 Süleyman Özmucur'un Çalışmaları

Türkiye'de fonksiyonel gelir dağılımı konusunda bireysel olarak en uzun zaman serisine sahip çalışmaları yapan Süleyman Özmucur'un çalışmalarına göre de iç finansal liberalizasyon döneminde gelir dağılımı emek aleyhine, kar-faiz-rant gelirleri lehine bozulmuştur.

Tablo 30: 1980-1994 Döneminde Gelirin Fonksiyonel Dağılımı

YILLAR	Yurtiçi Faktör Geliri (Milyar TL)	Tarım Dışı Faktör Geliri (Milyar TL)	Tarım Dışı Faktör Gelirlerinin Dağılımı		
			Ücret	Kar-Faiz Kira	TOPLAM
1980	4721,0	3420,6	34,7	65,3	100,0
1981	7117,8	5309,4	33,3	66,7	100,0
1982	9492,0	7251,5	30,8	69,2	100,0
1983	12433,9	9657,3	29,1	70,9	100,0
1984	19875,3	15413,7	26,4	73,6	100,0
1985	31364,6	24757,0	25,8	74,2	100,0
1986	44647,0	35016,4	29,8	70,2	100,0
1987	64239,0	51374,0	33,5	66,5	100,0
1988	110954,0	89385,0	30,1	69,9	100,0
1989	194918,0	158081,0	30,3	69,7	100,0
1990	331828,0	264398,0	37,9	62,1	100,0
1991	530429,0	436344,0	42,1	57,9	100,0
1992	923408,0	762891,0	41,7	58,3	100,0
1993	1580379,0	1310476,0	39,5	60,5	100,0
1994	3114331,0	2574895,0	30,3	69,7	100,0

Kaynak: Süleyman Özmucur, Yeni Milli Gelir Serisi Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı, Ankara, 1994, s.5.

Yine bu çalışmanın sonuçlarına göre, tarım dışı faktör gelirleri içinde maaş ve ücretler 1989 yılına kadar, 1980 yılına göre genelde gerilemiş, 1990 yılından itibaren artmaya başlamıştır. Ancak bu gelişme 1992 yılından itibaren tekrar tersine dönmüş ve ücretlerin payı ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılında, 1980 yılı düzeyine gerilemiştir. Kar, faiz ve kira gelirlerini içeren diğer faktör gelirlerindeki değişme ise, genelde, ücretlerde ortaya çıkan gelişmenin tersi yönde değişmiş ve bunun sonucunda 1980 yılına oranla 1994 yılında yaklaşık % 5 oranında artış kaydetmiştir. Bu verilerde de dikkati çeken en önemli nokta finansal kriz döneminde fonksiyonel gelir dağılımının emek aleyhine bozulmuş olmasıdır.

3.3.2.4 İstanbul Sanayi Odası'nın Çalışmaları

Fonksiyonel gelir dağılımında ortaya çıkan gelişmeleri ortaya koyabilmek için kullanılabilir bir diğer çalışma da, İstanbul Sanayi Odası tarafından her yıl yayınlanan “Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu” çalışmasıdır. 1982-2009 dönemini içeren bu çalışmanın sonuçları güncel olması bakımından önemlidir. Tablo 31'de 500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nda milli gelir anlamında net katma değer, kamu kesimi, özel kesim ve toplam değerler olarak ücret, kar ve faiz arasındaki dağılımı incelenebilmektedir.

Tabloda özel kesim firmaların değerleri incelendiğinde ücretlerin tüm dönem boyunca ortalama değeri % 49,5 olarak gerçekleşmiştir. Ücretlerin 1982-1988 döneminde azalma eğilimi içinde olduğu anlaşılmaktadır. 1982 yılında ücretlerin net katma değerden aldıkları pay % 42,3 iken 1988 yılında bu oran % 31,8'e düştüğü görülmektedir. 1988'i izleyen yıllarda ücretlerin payı artış eğilimine girmiş ancak 1994 krizinden sonra yine bir düşüş eğilimi sergilemiştir. 1998'de tekrar artma eğilimine giren ücretlerin net katma değer içindeki payı 2001 yılında % 85,3 seviyesine ulaşmıştır. 2001 yılından bu yana ise ücretlerin payının dalgalı bir seyir izlediği ancak genel olarak bir düşüş içinde olduğu görülmektedir.

Tablo 31: 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Net Katma Değerin Dağılımı (%)

NET KATMA DEĞERİN DAĞILIMI (%)									
YILLAR	500 Büyük Sanayi Kuruluşu (Toplam)			500 Büyük Sanayi Kuruluşu (Kamu)			500 Büyük Sanayi Kuruluşu (Özel)		
	Ücret	Kar	Faiz	Ücret	Kar	Faiz	Ücret	Kar	Faiz
1982	52,6	19,4	27,6	66,4	10,4	23,0	42,3	26,1	31,0
1983	55,5	15,2	28,9	74,9	-2,6	27,5	42,7	26,9	29,9
1984	46,4	31,0	22,2	57,4	35,1	7,4	38,2	28,0	33,1
1985	40,4	34,5	24,6	41,3	43,9	14,6	39,4	23,7	36,2
1986	37,9	23,7	37,9	44,3	26,1	29,4	32,6	21,6	45,1
1987	34,4	27,0	38,2	40,5	17,4	41,9	29,5	34,9	35,1
1988	33,5	22,3	43,9	35,4	14,3	50,1	31,8	29,3	38,4
1989	46,6	18,0	35,0	55,5	3,9	40,4	39,1	30,0	30,4
1990	59,9	9,2	30,5	76,0	-14,7	38,4	48,5	26,2	24,8
1991	82,3	-27,1	44,0	130,4	-99,2	68,4	55,8	12,5	30,7
1992	75,0	-15,3	39,7	117,5	-82,0	64,2	50,3	23,5	25,4
1993	68,8	-6,2	36,8	105,2	-63,2	57,7	48,0	26,4	24,8
1994	60,7	0,9	37,7	91,4	-45,3	53,6	42,2	28,7	28,1
1995	49,8	19,6	29,9	76,0	-6,6	30,4	39,0	30,5	29,6
1996	47,9	17,3	34,1	70,9	-6,8	35,6	40,2	25,4	33,6
1997	48,5	16,0	34,6	79,8	-13,1	33,0	38,9	25,0	35,0
1998	61,5	-0,4	37,8	88,6	-15,5	26,4	52,7	4,6	41,5
1999	83,5	-30,8	45,9	104,4	-23,0	18,4	74,5	-34,2	57,9
2000	82,5	-13,6	28,4	110,6	-33,1	16,7	70,4	-5,2	33,4
2001	123,3	-123,1	97,3	399,8	-426,5	124,9	85,3	-81,4	93,5
2002	68,4	4,6	25,5	86,8	1,3	11,3	62	5,7	30,4
2003	66,1	18,4	14	79,2	4	16,3	62	22,9	13,3
2004	53,6	35,9	10,5	67,5	27,4	5,2	50,4	37,9	11,7
2005	62,7	29,2	8,2	82,3	13,3	4,5	59,2	32	8,8
2006	54,4	36,2	9,3	93,5	0,6	5,9	50,1	40,2	9,7
2007	54,1	36,9	9	91,6	0,3	8,1	49,8	41,1	9,1
2008	61,8	22,5	15,7	110,2	-23,9	13,6	57	27,1	16
2009	56,8	32,1	11	65,7	28,5	5,8	55,2	32,8	12
Ortalama	59,6	9,1	30,7	90,8	-22,5	31,2	49,5	19,4	30,3

Kaynak: İSO, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu, İstanbul, 2009, s. 174.

Karın net katma değer içindeki payı tüm dönem ortalaması olarak % 19,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1982 yılından 1989 yılına kadar dalgalanmalarla da olsa bir artış sergileyen kar oranları 1989 yılından itibaren azalma eğilimine girmiş ve kriz yılı olan 2001 yılında -81,4 olarak gerçekleşmiştir.

Faizin net katma değer içindeki payı ise bütün dönem boyunca ortalama olarak %30,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1982-2009 döneminde genel olarak yüksek düzeylerde gerçekleşen faizin net katma değerdeki payı 2001 yılında önemli bir sıçrama göstererek % 93,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2001 yılından sonra ise keskin bir düşüş eğilimine girmiştir.

Bu verileri kamu ve özel olarak karşılaştırdığımızda da benzer eğilimler görülmekle birlikte kamu kesimi ücret/net katma değer oranı özele göre daha yüksek oranlarda gerçekleşmiş ve dönem ortalaması % 90,8 olmuştur. Kamuda karın net katma değer içindeki payı ortalama olarak % -22,5 olarak gerçekleşirken, özelde ise %19,4 olarak gerçekleşmiştir. Her iki kesimde ise faizlerin net katma değer içindeki payları ortalama olarak % 31,2 ve % 30,3 değerleriyle birbirine çok yakın değerler sergilemiştir.

Tablo 32: 500 Büyük Sanayi Kuruluşunda Verimlilik ve Ücretler (%)

500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nda Verimlilik ve Ücretler (%) (2005 Fiyatlarıyla)									
YILLAR	İşgücü Verimliliği			Sermaye Verimliliği			Ortalama Ücretler		
	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel
1982	21.940	17.609	26.847	0,238	0,171	0,335	17.306	17.306	16.874
1983	18.187	12.413	25.981	0,185	0,122	0,279	15.143	13.845	16.441
1984	20.785	15.877	26.558	0,205	0,155	0,269	14.278	13.845	15.143
1985	21.362	19.919	23.672	0,192	0,158	0,256	12.980	12.114	13.845
1986	22.806	18.187	28.579	0,200	0,151	0,278	12.980	12.114	13.845
1987	28.868	23.383	35.507	0,224	0,170	0,301	14.710	14.278	15.576
1988	28.579	24.249	34.064	0,232	0,182	0,308	14.278	12.980	16.441
1989	26.270	21.940	31.177	0,233	0,181	0,305	18.172	18.172	18.172
1990	25.692	19.919	32.043	0,218	0,161	0,293	22.931	22.931	23.364
1991	25.981	16.743	36.662	0,212	0,138	0,302	32.017	32.882	30.719
1992	30.022	20.207	42.436	0,232	0,159	0,316	33.748	35.478	32.017
1993	34.353	24.538	44.745	0,228	0,166	0,290	35.478	38.507	32.017
1994	30.600	22.517	38.683	0,186	0,136	0,238	27.690	30.719	24.662
1995	34.353	23.960	41.858	0,205	0,135	0,260	25.527	27.258	24.662
1996	38.475	25.866	46.235	0,197	0,120	0,249	24.662	24.229	25.094
1997	41.616	27.198	50.136	0,208	0,130	0,254	26.825	28.556	25.527
1998	39.035	26.928	45.726	0,172	0,111	0,210	27.095	26.926	27.189
1999	33.420	29.050	35.754	0,135	0,118	0,144	27.875	30.272	26.594
2000	36.795	32.264	39.163	0,153	0,129	0,165	29.950	35.192	27.210
2001	19.590	7.010	26.019	0,075	0,024	0,107	26.448	30.679	24.286
2002	35.154	32.705	36.086	0,139	0,137	0,139	25.315	29.902	23.571
2003	39.027	40.086	38.711	0,157	0,154	0,158	25.545	31.440	23.783
2004	49.300	46.346	50.047	0,161	0,136	0,168	25.720	30.407	24.535
2005	44.938	46.944	44.598	0,144	0,119	0,150	28.157	38.612	26.387
2006	54.011	36.969	56.926	0,156	0,091	0,169	29.399	34.567	28.515
2007	59.643	39.986	63.249	0,157	0,088	0,173	32.287	36.631	31.490
2008	58.368	37.951	61.631	0,127	0,069	0,139	36.042	41.840	35.116
2009	66.360	66.036	66.418	0,134	0,120	0,136	37.703	43.396	36.675
Ortalama	35.197	27.743	40.340	0,182	0,133	0,228	25.009	27.324	24.277

Kaynak: İSO, 2009, s. 172.

500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nda verimlilik ve ücretlerin gelişiminin bulunduğu Tablo 32'de verimlilikte özel kesimin, genelde kamu kesiminin önünde yer aldığı görülmektedir. Özel kesim kamu kesimine göre işgücü verimliliğinde ortalama % 50 oranında daha verimli çalışmaktadır. Genel olarak kamu kesimi ve

özel kesimde görülen işgücü verimliliği artışlarının ise ortalama ücretlere aynı oranda yansımadağı gözlenmektedir. İki kesimde 1982-2009 dönemindeki ortalama reel ücretler arasında önemli bir fark yoktur. Reel ücretlerin dönem ortalaması kamu kesiminde 27.324 TL, özel kesimde ise 24.277 TL olarak gerçekleşmiş yani özel kesimde ücretler kamu kesimine göre yaklaşık olarak % 10 oranında daha düşük gerçekleşmiştir.

3.3.2.5 Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın (EBSO) Çalışmaları

Fonksiyonel gelir dağılımındaki gelişmeleri izlememize olanak sağlayan bir diğer çalışma da İstanbul Sanayi Odası'nın 500 Büyük Sanayi Kuruluşu çalışmasının bir benzeri olan ve Ege Bölgesi Sanayi Odası tarafından hazırlanan "100 Büyük Sanayi Kuruluşu" çalışmasıdır.

Bu çalışma bağlamında 1998-2010 tarihleri arasında, 100 büyük firmanın yarattığı net katma değerin faktör gelirleri itibariyle dağılımı önce değer olarak (Milyar TL), daha sonra ise oransal dağılım olarak sırasıyla Tablo 33 ve Tablo 34'de incelenmiştir.

Tablo 33: 100 Büyük Firmanın Yarattığı Net Katma Değerin Faktör Gelirleri İtibariyle Dağılımı (Milyar TL)

Yıllar	Maaş ve Ücretler	Ödenen Faizler	Ödenen Kiralar	Net Kar	Net Katma Değer
1998	149.253	165.577	4.341	133.102	452.273
1999	211.860	217.614	4.873	80.396	514.743
2000	377.606	228.614	14.571	483.303	1.100.774
2001	524.928	704.254	9.668	-64.321	1.174.529
2002	703.859	1.307.488	14.271	353.149	2.378.767
2003	945.299	309.108	15.249	608.035	1.877.692
2004	1.104.292	427.192	20.070	1.216.312	2.767.866
2005	1.574.675	346.824	27.926	439.015	2.388.440
2006	1.860.014	494.724	26.916	1.989.510	4.371.164
2007	2.275.608	606.698	45.141	2.970.309	5.897.756
2008	2.353.677	928.807	75.316	2.176.450	5.534.251
2009	2.116.851	599.350	65.289	2.669.210	5.450.700
2010	1.722.928	321.908	33.148	2.533.338	4.611.322

Kaynak: EBSO, "100 Büyük Firma Değerlendirmesi", 2010.

Tablo 34'de maaş ve ücretlerin net katma değer içindeki payları incelendiğinde 1998 yılından 2005 yılına kadar ardışık olarak artış ve azalışlar sergilediği görülmektedir. 2006 yılında ise maaş ve ücretler keskin bir düşüş göstermiş ve daha sonraki yıllarda benzer oranlar gözlenmiştir. 1998-2010 dönemi ortalaması ise % 41,45 olarak gerçekleşmiştir.

Ödenen faizlerin net katma değer içindeki yüzdesel payları incelendiğinde, dönemin en yüksek değerinin 2001 yılında % 60 olarak gerçekleştiğinden sonra düşüş eğilimine girdiği, 2003 yılından itibaren ise bu düşüşün keskinleştiği görülmektedir. 1998-2010 dönemi ortalaması ise % 24,42 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 34: Faktör Gelirlerinin Net Katma Değerden Aldıkları % Paylar

Yıllar	Maaş ve Ücretler Dağılım (%)	Ödenen Faizler Dağılım (%)	Ödenen Kiralar Dağılım (%)	Net Kar Dağılım (%)	Net Katma Değer Dağılım (%)
1998	33,0	37,0	1,0	29,0	100
1999	41,0	42,0	1,0	16,0	100
2000	34,0	21,0	1,0	44,0	100
2001	45,0	60,0	1,0	-6,0	100
2002	30,0	54,0	1,0	15,0	100
2003	50,0	17,0	0,8	32,0	100
2004	40,0	15,0	1,0	44,0	100
2005	66,0	15,0	1,0	18,0	100
2006	42,6	11,3	0,6	45,5	100
2007	38,6	10,3	0,8	50,3	100
2008	42,5	16,8	1,4	39,3	100
2009	38,8	11,0	1,2	48,9	100
2010	37,4	7,0	0,7	54,9	100
Ortalama	41,5	24,4	0,9	33,2	100,00

Kaynak: EBSO, "100 Büyük Firma Değerlendirmesi", 2010.

3.3.2.6 Ücretlerin Gelişimine İlişkin Çalışmalar

Fonksiyonel gelir dağılımında ortaya çıkan gelişmelerin önemli bir belirleyeni ve göstergesi ücretlerde yaşanan gelişmelerdir. Bu nedenle ücretlerde yaşanan gelişmeleri analiz etmek amacıyla iki farklı kaynaktan elde ettiğimiz veriler iki farklı dönem için Tablo 35 ve 36'da verilmiştir.

Tablo 35'teki kamu ve özel kesim ücret gelişmelerine göre; 1981-1988 döneminde reel ücretler belirgin bir düşüş sergilerken 1989 yılından itibaren artmaya başlamıştır. 1988 yılında kamu kesiminde reel günlük ücretler yarı yarıya düşmüştür. Özel kesimde de reel ücretlerde gerileme olmakla birlikte, kamu kesimi kadar büyük oranlı gerileme yaşanmamıştır. Asgari ücrette olduğu gibi, 1994 yılında ücretler tekrar gerilemeye başlamış ve 1996 yılı sonunda 1981 reel düzeyine ulaşamamıştır. Buna göre 1980 sonrası dönemde ücret artışlarının düşük tutulduğu ve fonksiyonel bölüşümün bozulduğu görülmektedir²³⁷.

²³⁷ Uysal, s.218.

Tablo.35: 1981-1996 Döneminde Kamu ve Özel Kesimde Ücretler (TL/Gün)

Yıl	Net Asgari Ücret	Net Reel Asgari Ücret	Endeks	KAMU			ÖZEL		
				Ücret	Reel Ücret	Reel endeks	Ücret	Reel Ücret	Reel endeks
1981	7196.0	153.7	100.0	1169.5	407.3	100.0	936.1	326.0	100.0
1982	7193.9	141.5	92.1	1461.8	388.9	95.5	1425.4	379.2	116.3
1983	10946.6	163.9	106.6	1904.2	385.6	94.7	2263.5	458.3	140.6
1984	16420.9	151.8	98.8	2446.9	333.9	82.0	2714.0	370.3	113.6
1985	27999.9	134.4	87.4	3058.6	287.8	70.7	3485.6	328.0	100.6
1986	28037.4	144.8	94.2	3629.0	253.7	62.3	4186.7	292.7	89.8
1987	49094.2	143.5	93.4	5362.0	269.9	66.3	5847.3	294.3	90.3
1988	83766.0	140.9	91.7	8011.3	229.9	56.4	10108.5	290.1	89.0
1989	141975.0	135.1	87.9	18746.0	317.2	77.9	18725.6	316.8	97.2
1990	261954.0	146.8	95.5	39554.1	409.1	100.4	40487.4	418.7	128.4
1991	502921.0	166.9	108.6	97303.0	606.2	148.8	90943.4	566.6	173.8
1992	907839.0	181.9	118.3	180983.6	662.9	162.8	161671.0	592.1	181.6
1993	1563473.0	192.5	125.2	323272.7	712.8	175.0	270181.6	595.8	182.8
1994	2759429.0	155.0	100.8	599130.6	640.4	157.2	476458.4	509.3	156.2
1995	5514192.0	150.1	97.7	750710.6	414.5	101.8	675841.0	373.1	114.4
1996	11084652.0	178.3	116.0	974422.4	299.9	73.6	877241.7	270.0	82.8

Kaynak: Uysal, 1999, s.218.

Tablo 36’da 1995-2010 döneminde reel ücretlerin gelişimi izlenebilmektedir. Reel yüzde değişimlere bakıldığında ücretlerdeki erime hemen göze çarpmaktadır. Özellikle kamu kesiminde 1995, 1996 ve 2001 yıllarında büyük düşüşler yaşanmıştır. Yine bu yıllarda özel kesim işçi ücretleri de benzer eğilimler göstermiş ancak bu azalmalar kamu kesimindeki kadar büyük oranlı olmamıştır. Bu sonuçlar bir önceki analizle paralel sonuçlar doğurmuştur. Özellikle kamu kesiminde ücret artışları düşük tutularak ücretler baskılanmıştır. Bu ise fonksiyonel dağılımının emek aleyhine işlediğini bir kez daha göstermektedir.

Tablo 36: 1995-2010 Döneminde Reel Ücretlerin Gelişimi

YIL	Reel Net Ele Geçen Ücret Endeksi (1994=100)				Reel Yüzde Değişme			
	İşçi		Memur	Asgari Ücret	İşçi		Memur	Asgari Ücret
	Kamu	Özel			Kamu	Özel		
1995	82,9	91,7	95,3	93,3	-17,1	-8,3	-4,7	-6,7
1996	62,2	93,4	102,5	110,6	-25,0	1,9	7,6	18,4
1997	74,1	90,6	119,3	121,2	19,2	-3,0	16,4	9,6
1998	73,1	105,9	117,7	115,2	-1,3	17,0	-1,3	-4,9
1999	103,8	118,2	123,1	154,9	42,1	11,6	4,5	34,4
2000	111,1	119,4	108,9	132,6	6,9	1,1	-11,5	-14,4
2001	98,2	95,3	104,8	113,9	-11,5	-20,3	-3,8	-14,1
2002	89,2	94,3	110,8	123,0	-9,2	-1,0	5,7	8,0
2003	86,8	93,9	109,9	127,6	-2,7	-0,4	-0,9	3,7
2004	88,3	97,1	112,7	158,6	1,7	3,5	2,6	24,3
2005	90,7	97,7	115,7	165,3	2,7	0,5	2,6	4,2
2006	88,3	97,0	122,9	163,9	-2,7	-0,7	6,2	-0,9
2007	91,1	99,4	127,7	162,8	3,1	2,5	3,9	-0,7
2008	89,3	96,9	136,0	160,4	-1,9	1,6	6,5	-1,5
2009	88,8	99,1	147,2	181,2	-0,5	2,3	8,2	2,6
2010	85,6	-	145,1	182,9	-3,6	-	-1,4	0,9

Kaynak: DPT, Yıllık Programlar

Farklı çalışmalardan elde ettiğimiz verilerin analizi çerçevesinde kısaca ifade etmek gerekirse, iç finansal serbestleşmenin gerçekleştiği 1980-1985 dönemi ile 1994, 2001 ve 2008-2009 yıllarında gerçekleşen finansal kriz dönemlerinde fonksiyonel gelir dağılımı emek aleyhine bozulmuştur. Fonksiyonel gelir dağılımının emek lehine gelişme gösterdiği dönemler ise genelde politik konjonktürün yüksek olduğu dönemlerdir.

Sonuç olarak finansal liberalleşme sonucunda bir taraftan ülke içinde paylaşılabilir kaynakların bir kısmı dışarıya transfer edilirken diğer taraftan da özellikle kriz dönemlerinde emek gelirlerinde gerileme yaşandığı ifade edilebilir. Ancak bu değerlendirmelerin sağlıklı olarak nicel analizlerle desteklenmesi mevcut veri altyapısı ile mümkün olamamakta, sadece nitel analizler yapılabilmektedir.

SONUÇ

Serbestleşme (liberalleşme), bireylerin siyasal ve ekonomik anlamda özgür olmasını, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini ve piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakılmasını savunan bir doktrindir. Serbestleşme fikrinin bir doktrin olarak önem kazanmasında Fizyokratlar ve Klasik İktisatçılar etkili olmuştur. Özellikle Adam Smith fertlerin ekonomik faaliyetlerinde serbest bırakılmalarını savunmuştur. O'nun "görünmez el" olarak adlandırdığı bu sistemde fertler kendi çıkarlarını gözetirken aynı zamanda toplumun çıkarlarına da hizmet etmiş olacaktırlar. Klasik akımın bu görüşleri 1929 yılında patlak veren büyük buhrana kadar etkisini sürdürmüştür.

1929 Bunalımından sonra ise birçok ülkede müdahaleci devlet anlayışını savunan Keynesyen görüş hakim olmaya başlamış ve tüm dünya Keynesyen görüş doğrultusunda dış dünyaya kapalı ve korumacı politikalar izlemiştir. 1970'li yıllardan itibaren ise devletin büyümesinin yarattığı bir takım yeni sorunlar gündeme gelmiş ve Keynesyen görüş sorgulanmaya başlanmıştır. Böylece 1970'li yıllarda klasik liberal düşüncenin temel ilkelerinde birleşen fakat kısmen farklı yorumlara da sahip Neo-Liberal akım yaygınlaşmaya başlamıştır. Neo-Liberal düşüncenin gelişmesinde Neo-Avusturya Okulu, Chicago Okulu, Virginia Okulu ve Freiburg Okulu önemli katkılar sağlamıştır.

Serbestleşme yanlısı görüşlerin ardından, özellikle 1973 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesiyle finansal serbestleşme görüşleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Uluslararası finansal piyasalara entegre olabilmeyi amaçlayan finansal serbestleşme, iç ve dış finansal serbestleşme olmak üzere iki kanaldan gerçekleşmiştir.

Türkiye'de de bu süreç öncelikle 1980 yılında faiz oranlarının serbest bırakılmasıyla başlamıştır. İç finansal serbestlik anlamında atılan bu ilk adımın ardından 1989 yılındaki 32 Sayılı Kararla ekonomide köklü değişimler yaşanmıştır. Bu karar ile dış dünya ile Türkiye arasındaki sermaye hareketleri serbest bırakılmış

ve serbest kambiyo rejimi uygulanmaya başlanmıştır. Böylece Türkiye ekonomisinin dış dünyaya açılma süreci 1980 yılında başlamış 1989-1990 yılları arasında tamamlanmıştır. Bu arada 1980 öncesi uygulanan ithal ikameci büyüme stratejisi terk edilmiş, ihracata yönelik büyüme stratejisi benimsenmiş ve Türkiye 1990'lı yıllara dışa açık bir ekonomi konumunda girmiştir.

Finansal serbestleşme ile birlikte, sermaye hareketleri üzerindeki tüm kontrollerin kaldırılmasıyla Türkiye ekonomisi yoğun sermaye girişleriyle karşılaşmıştır. Ülke, sermaye hareketlerine karşı duyarlı bir konuma gelmiş, finansal piyasaların yanında reel ekonomi ve buna bağlı olarak da gelir dağılımı üzerinde, birtakım etkiler görülmüştür.

Bu doğrultuda sermaye hareketlerinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçladığımız çalışmanın birinci bölümünde, serbestleşme ve finansal serbestleşme kavramları üzerinde durulmuş ayrıca finansal serbestleşmenin çeşitleri incelenmiştir. Serbestleşme kavramına katkı sağlayan ve yayılmasını hızlandıran düşünce okulları incelendikten sonra ise finansal serbestleşme teorileri üzerinde durulmuştur. Bu teoriler McKinnon-Shaw yaklaşımı, Yapısalcı yaklaşım, Neo-Keynesyen yaklaşım, Post-Keynesyen yaklaşım ve Spekülatif gelişme yaklaşımı olarak incelenmiştir. Mc-Kinnon-Shaw yaklaşımına göre devletin finans sistemine getirdiği kısıtlamalar büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Buna göre devlet sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmalıdır. Böylece yurtiçi tasarrufların yetersiz olduğu durumlarda yabancı tasarruflar, yatırım ve büyüme için önemli bir kaynak oluşturacaktır. Yapısalcı yaklaşıma göre finansal serbestleşme sonucunda tasarruflar yükselse bile ekonomide daralma yaşanabilmektedir. Neo-Keynesyen ve Post-Keynesyen yaklaşımlar ise temel önermelerini Keynesyen görüşten almışlar ve finansal serbestleşmenin gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini savunmuşlardır. Son olarak Spekülatif gelişme yaklaşımı da Neo-Keynesyen ve Post-Keynesyen görüşlerin bir sentezi olarak ortaya çıkmış ve uzun dönemde finansal serbestleşmenin ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini savunmuştur. Finansal serbestleşme ile ilgili bu teoriler incelendikten sonra ise yine bu çeşitli gelir dağılımı kavramları açıklanmış ve özellikle fonksiyonel gelir

dağılımının finansal serbestleşme politikalarından nasıl etkilendiği teorik düzeyde incelenmiştir.

Bu incelemeler sonucunda dış dünya ile finansal entegrasyonu sağlamak için, yabancı sermayeye açılmak ve dışa açıklığı arttırmak adına uygulanan politikaların fonksiyonel gelir dağılımı üzerinde olumsuz birtakım etkiler oluşturduğu görülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde finansal ve mali piyasaların yeterince gelişmemiş olmasından dolayı finansal serbestleşme politikaları McKinnon-Shaw teorisinde sözü geçen sonuçlara ulaşmamakta, ülkenin yapısal sorunları durumun daha da kötüleşmesine yol açmaktadır. Özellikle yerli ülkenin yapısının getirdiği bazı uygulamalar (yüksek reel faiz gibi) yabancı sermayeyi ülkeye çekmekte fakat bunu yaparken daha çok spekülatif kazançları teşvik etmektedir. Yüksek reel faiz ve kar transferleri gibi yollarla ülkeden dışarıya kaynak transferi gerçekleşmekte bu ise fonksiyonel gelir dağılımını emek geliri aleyhine (sermaye geliri lehine) bozmaktadır.

“Türkiye’de finansal serbestleşme sürecinin gelişimi” başlığını taşıyan ikinci bölümde Türkiye ekonomisindeki serbestleşme uygulamaları dönemler itibariyle incelenmiştir. Temelde 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak incelenen bu dönemler 1923-1929 dönemi, 1946-1960 dönemi ve 1980 sonrası dönem olarak alt başlıklar halinde analiz edilmiştir. Buna göre Türkiye ekonomisi 1923-1929 döneminde liberal bir görünüm sergilemiş, yerli sanayiye korumacı ve sanayileşmeci politikalar Lozan Anlaşması ile gümrük politikalarına koyulan sınırlamalar nedeniyle uygulanamamıştır. Bu dönemde ülkeye bir ölçüde de olsa yabancı sermaye girişleri olmuştur.

1929 yılından sonra ise Büyük Buhranın tüm dünyada ortaya çıkardığı etkilere paralel olarak, Türkiye de müdahaleci ve korumacı politikalara yönelmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından dünyadaki ekonomik tıkanmayla, gelişmiş ülkeler ve başta ABD yeni bir ekonomik sistem arayışı içerisine girmişlerdir. Bu sisteme göre gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere yeni pazarlar sağlama rolünü üstlenmişlerdir. 1946-1960 döneminde Türkiye’de de hem siyasi hem de ekonomik

anlamda önemli değişimler yaşanmıştır. 1946 yılında çok partili sisteme geçilmiş, 1950 yılında DP iktidarıyla üç yıl boyunca gümrük tarifeleri dışındaki koruma önlemleri kaldırılmış ve ithalatta % 60 oranında serbestleşmeye gidilmiştir. Yabancı Sermaye'yi Teşvik ve Petrol Kanunu çıkarılmış bu kanunlar ise yabancı sermaye girişinin iki önemli kanalı durumuna gelmiştir.

1946 yılı dış ticaret fazlasının son olarak kaydedildiği yıl olurken, 1946-1953 yılları arasındaki dış ticaret açığı 500 milyon dolara ulaşmıştır. 1953 yılı sonrasında ithal ikameci büyüme stratejisi benimsenmişse de, ithalatta istenilen sonuçlara ulaşılamamış, ülke ekonomisi ve ihracat dışa bağımlı bir yapıya bürünmüştür. 1954-1961 yılları arasında dış ticaret açıkları nedeniyle dış ticaret kontrollerine gidilmiş ve 1960 yılından itibaren ekonomi politikaları beş yıllık kalkınma planları eşliğinde uygulanmıştır.

1980 yılından sonra ise ekonomide radikal bir dönüşüm yaşanmıştır. 24 Ocak 1980 Kararlarıyla ithal ikameci büyüme stratejisi terk edilmiş ve ihracata yönelik büyüme modeli benimsenmiştir. Faiz oranları serbest bırakılmış, yabancı sermaye girişini hızlandıracak önlemler alınmış, ihracata önemli kolaylık ve teşvikler sağlanmıştır. İhracat teşvikleri arasında vergi politikasında yapılan değişiklikler de yer almıştır. Buna göre milli gelir içerisinde vergi gelirlerinin payı azaltılmış ve bu gelirlerdeki azalma iç borçlanmayla ikame edilmiştir. Ayrıca 1980 yılından itibaren dolaylı vergi oranları yükselişe geçerken dolaysız vergilerde önemli düşüşler yaşanmıştır. Sermaye üzerindeki yükün düşürülmesini amaçlayan bu uygulamayla aynı zamanda emek gelirleri üzerindeki yük arttırılmıştır. Ayrıca vergilerin yerine iç borçlanmanın ikame edilmesiyle yüksek reel faizler sistemin gereği haline gelmiş ve faiz geliri elde edenler önemli kazançlar sağlamıştır. Özetle çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye ekonomisinin gittikçe artan boyutlarda dış kaynağa bağımlı hale geldiği ve bunun için gerekli finansman yöntemlerinin de emek aleyhinde gelişmelere yol açtığı görülmüştür.

Bu tespiti; doğruluğunu araştırmak için hazırladığımız üçüncü bölümde ise istatistiki verilerden yararlanılmıştır. Türkiye’de uygulanan finansal serbestleşme politikalarının fonksiyonel gelir dağılımını hangi kanallarla ve ne yönde etkilediği analiz edilmiştir. Bu amaç çerçevesinde incelenen verilerden, serbestleşme hareketlerinin ödemeler bilançosunun bazı kalemleri üzerinden fonksiyonel gelir dağılımını emek aleyhine bozduğu görülmüştür. Portföy yatırımlarındaki artışlarla ülkeden dışarıya önemli miktarlarda kaynak transferi olmuş, ayrıca dış borçlanmanın getirdiği faiz yükü de yine bu aktarım mekanizmasının bir kanalı olmuştur.

Doğrudan yabancı yatırımlar kar transferleri ile kaynak transferine yol açarken, yapısı gereği ithalata bağımlı hale gelen ihracat ve rekor düzeylere ulaşan dış ticaret açıklarıyla ülke kaynakları etkin kullanılamamıştır. Yabancı sermayeyi çekebilmek için yıllarca uygulanan yüksek reel faiz, düşük kur uygulamaları, ihracatı zorlaştırırken, ithalatı teşvik etmiş ayrıca faiz ödemeleri devlet bütçesinde önemli bir kalem haline gelmiştir.

Ayrıca finansal serbestleşme ile sıcak para girişi, kurları reel olarak düşürmüş bu ise ihracatı cezalandırırken ithalatı cazip kılmış dolayısıyla da üretim ve istihdam yoluyla kar ve ücret gelirlerini etkilemiştir. (Kurların ithalatı cazip hale getirmesi ve ucuz ithal ürün gelişi reel ücretleri arttırabilirken, istihdamı olumsuz etkilemek yoluyla ücret payını düşürmektedir.)

Diğer taraftan finansal serbestleşme ile birlikte 1990 sonrası dönemde yaşanan ve başlangıcını yabancı sermaye kaçışına bağlı olarak finansal krizlerin oluşturduğu ekonomik krizler de gelir dağılımının emek aleyhine bozulmasına neden olmuştur.

Kısaca ifade etmek gerekirse, finansal serbestleşme neticesinde yaşanan dış kaynak girişi;

- Faiz kazançları,
- Borsa kazançları,

- Pahalıya elde edilen rezervlerin ucuza uluslararası piyasalara plase edilmesi sonucunda;

toplamda içeride hem paylaşılacak gelir miktarını hem de paylaşımın bileşimini etkilemiştir. Bir başka deyişle finansal serbestleşme sonucunda küresel finans kesiminin Türkiye'den elde ettiği gelirler artmış, bu gelirler ise büyük ölçüde reel kesim ve emek tarafından ödenmiştir.

Bu çerçevede yaptığımız analizler sonucunda finansal serbestleşme ve fonksiyonel gelir dağılımı ilişkileri çerçevesinde şu önerilerin tartışmaya açılmasında fayda olduğunu öngörmekteyiz:

- Portföy yatırımları Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere yurt dışına kaynak transferine yol açarak gelir dağılımının bozulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle spekülasyon kazanç elde etmek için gelen yatırımcılar örneğin Tobin vergisi ile vergilendirilmelidir. Ayrıca bu yatırımcılara ülkedeki finansal sistem içinde belli süre kalmalarını sağlayacak zorunluluklar getirilmelidir. Arbitraj kazancı sağlayıp çıkmalarına yani, tayin edilen süreyi doldurmamaları durumunda ülkeden çıkmalarına izin verilmemelidir.
- Doğrudan yabancı yatırımların mevcut olanı satın alma veya birleşmelerle hizmetler sektörü gibi zahmetsiz alanları tercih etmeleri önlenerek, yeni fabrika kurma ve özellikle üretime yönelik imalat sanayiye tercih etmelerini sağlayacak düzenlemeler ve yönlendirmeler yapılmalıdır.
- Sermaye piyasası, firmaların ve kamunun finansman açıklarının kapatıldığı spekülasyon finans merkezi olmaktan çıkarılmalı, uzun vadeli yatırımlar için gerekli fonların sağlandığı ve üretken alanlara yönlendirildiği bir piyasaya dönüştürülmelidir.
- Adaletsiz vergi türü olarak bilinen dolaylı vergilerin, vergi gelirleri içindeki payı azaltılarak, dolaysız vergilerin payı arttırılmalıdır. Böylece emek geliri üzerindeki vergi yükü azaltılmış olacaktır.

- İşsizliğin azaltılması için, devletin yüksek borçlanma gereğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve devletin teşvik ettiği spekülâtif yapı değiştirilmelidir. Bu doğrultuda faiz ve rant gibi üretken olmayan gelir kaynakları yeterince vergilendirilmelidir.
- Kayıt dışı ekonominin önüne geçecek sağlıklı denetim mekanizmaları hayata geçirilmeli ve kadın istihdam oranları artırılarak yüksek düzeydeki bağımlılık oranlarının düşürülmesi hedeflenmelidir.
- Dış ticaret yoluyla kaynak transferinin önüne geçebilmek için ihracatın ithalata bağımlılığını azaltacak yapısal önlemler alınmalı, hammadde ve ara malı ithalatına bağımlı hale gelen ihracatın bu yapıdan kurtulması için gerekli ihracat ve yatırım politikaları oluşturulmalıdır.

Bu ve ilave edilecek diğer bazı önlemlerin hayata geçirilmemesi durumunda yaşanabilecek ekonomik ve sosyal sorunlar gerek ekonomik gerekse toplumsal boyutta önemli yeni sorunları beraberinde getirebilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin öncelikle iç kaynaklarını harekete geçirmesi ardından da yurt dışından gelecek yabancı sermayeyi daha çok yeni yatırımların yapılmasına kanalize etmesi uygun olacaktır. Aksi takdirde hem ekonomik hem de sosyal sorunların daha da derinleşmesi söz konusu olabilecektir.

KAYNAKLAR

AÇIKGÖZ, Ömer, ve Bülent ÖZKAN. "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", **Mevzuat Dergisi**, Sayı:136, 2009.

AFŞAR, Muharrem. **Finansal Küreselleşme ve Türk Bankacılık Krizleri Üzerine Etkisi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No:1558, Eskişehir, 2004, s.59.

AĞIR, Hüseyin, Osman PEKER ve Muhsin KAR. "Finansal Gelişmenin Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme: Literatür Taraması", **Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2009, ss.31-62.

AHMED, Abdullahi Dahir ve Sardar M. N. ISLAM. **Financial Liberalization in Developing Countries**, Springer-Verlag Press, New York, 2010.

AKDİŞ, Muhammet. "Liberal Ekonomi Düşüncesinin Çağdaş Yorumları ve Hayek'in Ekonomik Yaklaşımları", <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Mak9.htm> (20.02.2011).

AKKAYA, Onur. "Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Serbestleşme Sürecinde Döviz Kuru Değerlerinin Analizi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.

AKLAN, Necla Adanur. "Kriz Sonrası Süreçte Türkiye Ekonomisinde Uygulanan Döviz Piyasası Müdahalelerinin Etkinliği", **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:7, Sayı:13, 2007, ss.222-251.

AKMAN, M. Sait. "Ticarette Korumacılığın Siyasi Ekonomisi: Liberal Bir Yaklaşım", <http://www.ekodialog.com/Liberalizm/ticarette-korumacilik-siyasi-ekonomi.html> (23.02.2011).

AKTAN, Coşkun Can. "Chicago İktisat Okulu", <http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisatokullari/okullar/chicago.htm>, (22.02.2011).

AKTAN, Coşkun Can. **Çağdaş Liberal Düşünce de Politik İktisat**, Doğu Matbaası, Ankara, 2004.

AKTAN, Coşkun Can. **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

AKTAN, Coşkun Can, Ayça EKER. "İlk Çağdan Günümüze İktisadi Düşünce Okulları." **Prof. Dr. Nezihe Sönmez'e Armağan**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1997.

AKTAN, Coşkun Can, ve İstiklal Yaşar Vural. "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Eşitsizlik: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", **Hak-İş Konfederasyonu**, Ankara, 2002.

ALPER, Yusuf. "Gelir Dağılımı", <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/g/006.htm>, (24.02.2011).

ALTUNOĞLU, Yaşar. "Emisyon Hacmi: Temel Belirleyiciler ve Tahmin Modeli", (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), TCMB, Ankara, 2009.

ASLAN, Özgür, ve İsmail KÜÇÜKAKSOY. "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", **Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:4, 2006, ss.25-38.

ATAMTÜRK, Burak. "Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:23, Sayı:2, 2007, ss.75-89.

Bağımsız Sosyal Bilimciler. **2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Bağımsız Sosyal Bilimciler. "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler",

http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSBgegp.pdf (30.03.2011).

BALASA, Bela. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma ve Döviz Kuru Politikaları", çev. A. Nejat Coşkun, **Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı**, Yayın No:1986/270, Ankara, 1986.

BERKSOY, Taner. "Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz: 24 Ocak 1980'den 5 Nisan 1994'e", **Petrol-İş Yıllığı**, Petrol İş Yayınları, İstanbul, 1995.

BERKSOY, Taner, ve Burak SALTOĞLU. **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1998-58, İstanbul, 1998.

BİLİR, Burcu. "Finansal Serbestleşmenin Para Politikaları Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.

BORATAV, Korkut. **100 Soruda Gelir Dağılımı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.

BORATAV, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

BORATAV, Korkut. **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

BORATAV, Korkut. "Yabancı Sermaye Girişlerinin Ayrıştırılması ve Sıcak Para", **İktisat Üzerine Yazılar II: İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss.17-30.

BRONFENBRENNER, Martin. **Income Distribution Theory**, Aldine Publishing Company, New York, 1971.

CANER, Asena. "Finansal Serbestleşme ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:22, Sayı:254, 2007, ss.5-17.

CANSEN, Ege. "Net Hata ve Noksan", **Hürriyet Gazetesi**, 31 Temmuz 2004.

ÇAHA, Ömer. **Dört Akım Dört Siyaset**, Zaman Kitabevi, İstanbul, 2001,

ÇELEBİ, Esat. "Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, <http://journal.dogus.edu.tr/13026739/2002/cilt%5B3%5D/sayi%5B1%5D/M00059.pdf> (12.03.2011).

ÇELEN, Ali İhsan. "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımı ve Bu Dağılımı Etkileyen Faktörler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2009.

ÇELİK, Abdullah, ve Abdulvahap ULUÇ. "Hayek'in Liberal Düşüncesinde Birey-Devlet İlişkisi", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:18, 2006, <http://www.e-sosder.com/dergi/18131-141.pdf> (20.02.2011).

DAĞDELEN, İlhan. "Serbestleşme", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 12.10.2004, <http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uiib/article/view/110> (20.02.2011).

DAĞDEMİR, Özcan. "Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:23, Sayı:265, 2008, ss.114-129.

DEMİR, Gülten. "Fordizm Sonrası Yapılanmalar ve Özgül Çelişkileri", **İktisat Dergisi**, Sayı: 494-495, 2008, ss.3-13.

DEMİRAL, Mehmet. **Türkiye'de Sıcak Para Hareketleri ve Ekonomik Krizlere Etkisi: 1990-2006 Dönemi**, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008.

DİKBAŞ, Kadir. "Kar Transferleri", **Zaman Gazetesi**, 20 Mayıs 2011.

DOĞAN, Cem. **Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005 Türkiye**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No:20, Ankara, 2007.

DOĞRU, M. Kemal. "Finansal Serbestleşme ve Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

DPT. 1980-1993 "Döneminde Faktör Gelirlerindeki Gelişmeler", Ankara, 1994.

DPT. **1999 Yılı Programı Destek Çalışmaları: Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/1999/destek/destek99.pdf>, (17.05.2011).

DPT. **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013); 2009 Yılı Programı**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2009.pdf>, (18.05.2011).

DPT. "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele", **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001.

DPT. **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005); 2005 Yılı Programı**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005.pdf>, (18.05.2011).

DPT. **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005); 2003 Yılı Programı**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2003.pdf>, (18.05.2011).

DURUSOY, Serap. "Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:18, 2000, ss.1-5.

EBSO. "100 Büyük Firma Değerlendirmesi", İzmir, 2010.

EĞİLMEZ, Mahfi. **Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.

EĞİLMEZ, Mahfi, ve Ercan KUMCU. **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, Om Yayınevi, İstanbul, 2002.

EKER, Aytaç, Asuman ALTAY, ve Mustafa SAKAL. **Maliye Politikası: Teori, İlkeler ve Yöntemler**, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2007.

EKREN, Günsel Kırçalıoğlu. "İktisadi Küreselleşme Süreci İçinde Ülkelerarası Kaynak Aktarım Mekanizmalarının Analizi: Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.

EMEK, Uğur. "Finansal Piyasalarda Serbestleşmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri", **Rekabet Dergisi**, Cilt:1, Sayı:3, 2000, ss.62-87.

ENGİN, Yılmaz. "Türkiye'de Finansal Serbestleşme", **Stratejik Boyut**, 27 Ekim 2009.

ERÇEL, Gazi. "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", TCMB,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html> (18.03.2011).

ERDOĞAN, Meltem. "Bankacılık Sektöründe Asimetrik: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:20, 2008, ss.1-20.

ERKAN, Hüsnü. **Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

ERKAN, Hüsnü. **Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Silm Ofset, İzmir, 1987.

EROĞLU, Nadir. "İktisat Politikalarında Israrla Neden Fiyat İstikrarı Amacı?", **Gündem**,

http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_514.pdf

(23.02.2011).

ESEN, Oğuz. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Serbestleşme Programlarına Eleştirel Bir Yaklaşım", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:13, Sayı:145, 1998, ss.23-30.

ESER, Kadir. "Finansal Serbestleşme Politikalarının Makroekonomik Performans Üzerindeki Etkileri", **Hazine Dergisi**, Sayı:1, 1996.

GÜÇLÜ, Sami, ve Mahmut BİLEN. "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:6, 1995, ss.160-171.

GÜL, Muhittin. "Kapitülasyonlar: Kaldırma Teşebbüsleri ve Lozan'da Kaldırılışı", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2010, ss.71-99.

GÜLER, Halil. "Likidite Yönetimi Çerçevesinde Dolaşımdaki Para Hacminin Modellenmesi ve Likidite Tahmini", (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), TCMB, Ankara, 2009.

GÜLOĞLU, Bülent, ve Ender ALTUNOĞLU. "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:27, 2002, ss.1-29.

GÜLOĞLU, Bülent, ve Sevinç ORHAN. "Türkiye'de Parasal Aktarım Mekanizmalarının Makroekonomik Etkileri", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt: 23, Sayı:268, 2008, ss.94-118.

HATİBOĞLU, Zeyyat. **Türkiye İktisadının Geçmişi Bugünü ve Geleceği**, Beta Yayınları, İstanbul, 1993.

HEPAKSAZ, Engin. "Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Cilt:44, Sayı:514, 2007, ss.89-109.

HEPSAĞ, Aycan. "Finansal Serbestleşme Politikalarının Geçerliliğinin McKinnon Tamamlayıcılık Hipotezi Çerçevesinde Sınanması: Türkiye Örneği", **Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2009, ss.63-80.

HİÇ, Süreyya. **Türkiye Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.

İÇKE, Mehmet Akif. **Bölgesel Finansal Entegrasyon: Finansal Küreselleşmeye Bir Yanıt**, Derin Yayınları, İstanbul, 2009.

İNANDIM, Şeyda. "Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği", (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), TCMB, Ankara, 2005.

İNSEL, Aysu, ve Nesrin SUNGUR. "Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği-1989:III-1999:IV", **Tartışma Metni**, Türkiye Ekonomi Kurumu, 2003.

İSO. "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu 2009", İstanbul Sanayi Odası Yayınları, İstanbul, 2010.

KAR, Muhsin, ve Akif KARA. "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:29, 2003, ss.1-20.

KARACA, Nil. "Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne", **Maliye Dergisi**, Sayı:144, 2003, ss.84-99.

KARAKAYALI, Hüseyin. **Ekonomi Kuramı**, Emek Matbaacılık, Manisa, 2004.

KARLUK, S. Rıdvan. **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.

KAZGAN, Gülten. **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

KAZGAN, Gülten. **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

KAZGAN, Gülten. **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.

KAZGAN, Haydar. "Osmanlı Devleti'nin İktisadi Gerileme ve Çöküş Sebeplerinden Biri Olarak Senyoraaj Hakkının Kullanılmaması", **Gülten Kazgan'a Armağan: Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, ss.275-282.

KEPENEK, Yakup, ve Nurhan YENTÜRK. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

KESKİN, Nagehan. "Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye'de Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı:526, 2008, ss.17-38.

KESKİN, Nagehan. "Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.

KONT, Bayram. "Sermaye Girişleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Deneyimi (1990-1996)", **İktisat Politikası**, Der. Vildan Serin, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, ss.685-739.

KÖK, Recep. **İktisadi Düşünce Kavramlarının Analitik Evrimi**, Anadolu Matbaası, İzmir, 2000.

KÖSE, Salih. "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", **Planlama Dergisi**, Özel Sayı, <http://www.setav.org/ups/dosya/44252.pdf> (20.03.2011).

LEBE, Fuat, ve Selim BAŞAR. "Doğrudan Yabancı Yatırımların Dışlama Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", **Tisk Akademi**, Cilt:3, Sayı:6, 2008, ss.183-199.

MANGIR, Fatih. "Finansal Deregülasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Fatih%20MANGIR/MANGIR,%20Fatih.pdf (12.02.2011).

MİYNAT, Mustafa. "Finansal Liberalleşme, Finansal Krizler ve Finansal Transferlerin Yeniden Dağıtım Boyutu", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:22, Sayı:251, 2007, ss.63-84.

ÖĞUZ, Fırat, ve Fırat BAYAR. "1923-2003 Türkiye Ekonomisi", **Hazine Dergisi**, <http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://ce42666277ca0056e08dc46ebb122994> (12.03.2011).

ORAL, Mustafa. "Balta Limanı Ticaret Anlaşması", <http://www.turksolu.org/ileri/23/oral23.htm> (08.03.2011).

ÖZBİLEN, Şevki. "Küresel Mali Kriz ve IMF Politikalarının Ulusal Mali Sisteme Etkileri", <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/sevki1.pdf> (25.02.2011).

ÖZMUCUR, Süleyman. "Yeni Milli Gelir Serisi Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı 1968-1994", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt:23, Sayı:1, 1996, ss.85-127.

PEHLİVAN, Sedat. "Finansal Serbestleşmenin İktisat Politikalarına Etkileri ve Finansal Krizler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

SARI, Müslim. "Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları", (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), TCMB, Ankara, 2004.

SAVAŞ, Vural Fuat. **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul, 1996.

SKOUSEN, Mark. **İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası**. Adres Yayınları, Ankara, 2007.

SOMÇAĞ, Selim. **Türkiye'nin Ekonomik Krizi: Oluşumu ve Çıkış Yolları**, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2006.

SÖNMEZ, Mustafa. **Türkiye Ekonomisinde Bunalım**, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.

SÖNMEZ, Mustafa. **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2004.

SÖNMEZ, Sinan. **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

ŞAHİN, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.

ŞENGÖNÜL, Ahmet, Metin ALTIOK, ve Rana GÜRBÜZ. "Finansal Serbestleşme Sürecinde Türkiye'de Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının Makroekonomik Etkileri", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Cilt:22, Sayı:252, 2007, ss.26-48.

ŞİMŞEK, Hayal Ayça. "Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı:512, 2007, ss.52-68.

TALAS, Cahit. **Ekonomik Sistemler**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

TAŞKIN, Murat. "1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları", <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/murat.htm> (12.03.2011).

TCMB. "Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri", <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kuresel.pdf> (16.03.2011).

TCMB. "Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması", <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odmain.html> (24.06.2011).

TCMB. "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf (16.03.2011).

TOKGÖZ, Erdinç. **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999)**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1999.

TUNCEL, Cem Okan. "Finansal Serbestleşme ve Küresel Krizin Yapısal Nedenleri: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Dersler", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı:545, 2010, ss.91-103.

TÜKEL, Özge. "Finansal Serbestleşmenin Türkiye'nin Ekonomik Performansı Üzerine Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

URAL, Mert. "Serbestleşme Dönemlerinde Mali Piyasalardaki Kırılganlığın Oluşturduğu Krizler", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.

UYGUR, Ercan. "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", **Tartışma Metni**, Türkiye Ekonomi Kurumu, No:2001/1, Ankara, 2001.

UYSAL, Yaşar. "Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 1999.

UYSAL, Yaşar. "Enflasyon Hedefinin Tutturulmasındaki Güçlükler", **Ticaret Gazetesi**, 8 Mayıs 2006, <http://kisi.deu.edu.tr/yasar.uyosal/>, (15.07.2011).

UYSAL, Yaşar. "İşsizlik ve Rakamları", **Ticaret Gazetesi**, 15 Ocak 2007, <http://kisi.deu.edu.tr/yasar.uyosal/>, (14.07.2011).

UYSAL, Yaşar. "Sıcak Para ile Saadet", **Ticaret Gazetesi**, 2 Haziran 2006, <http://kisi.deu.edu.tr/yasar.uyosal/>, (10.07.2011).

UYSAL, Yaşar. "Türkiye'ye Kayıt Dışı Olarak (Net Hata ve Noksan Kaleminden) Giren 18 Milyar Dolar Hakkında Görüş", Yayınlanmamış Araştırma, İzmir, 2010.

UYSAL, Yaşar. "Yatırım Araçlarının Getirisi ve Türkiye Ekonomisi", **Ticaret Gazetesi**, 15 Eylül 2006, <http://kisi.deu.edu.tr/yasar.uyosal/>, (10.07.2011).

UZUN, Turgay ve Seher TOK. "Kamu Tercihi Kuramı ve Anayasal İktisat Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:23, 2009, ss.223-247.

UZUNHASANOĞLU, Z. Defne. **Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005 Türkiye**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.

VENET, Baptiste. "Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Gelişme: Literatüre Eleştirel Bir Bakış", çev. Canan Özatalay, **İktisat Dergisi**, Sayı:438, 2003, ss.60-70.

WILLIAMSON, John, ve Molly MAHAR. **Finansal Serbestleşme Üzerine Bir İnceleme**, Liberte Yayınları, Ankara, 2002.

YAY, Turan, Gülsün GÜRKAN, ve Ensar YILMAZ. **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2001-47, İstanbul, 2001.

YAYLA, Atilla. **Liberal Bakışlar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.

YAYLA, Atilla. **Liberalizm**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.

YELDAN, Erinç. "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler", <http://www.ileri2000.org/04/yeldan4.htm> (20.03.2011).

YELDAN, Erinç. **Küreselleşme Kim İçin?**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

YELDAN, Erinç. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

YELDAN, Erinç. "Küreselleşmenin Neresindeyiz", http://www.petrois.org.tr/yayinlar/yillik/2003_yillik/04_kuresellesme/govde.htm (16.03.2011).

YENTÜRK, Nurhan, ve Ahmet ÇİMENÖĞLU. "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişimi ve Türkiye Ekonomisinin Krizleri Üzerindeki Etkisinin Modellenmesi", **Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, Nurhan YENTÜRK, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss.99-128.

ZARAKOĞLU, Avni. **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.